

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

На правах рукопису

КОВАЛЬ Ольга Миколаївна

УДК 343.154 + 343.234

**ПРАВО ОСОБИ НА ВИПРАВДАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, професор
Шибіко Василь Петрович

Київ – 2013

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	3
Вступ	4
Розділ 1. Виправдання як кримінальний процесуальний інститут	13
1.1 Сутність виправдання як явища соціально-правової дійсності.....	13
1.2 Понятійні та категоріальні аспекти виправдання у кримінальному процесі.....	24
1.3 Історичне виникнення та становлення виправдання як процесуального інституту.....	33
Висновки до першого розділу.....	43
Розділ 2. Теоретичні та правові аспекти права особи на виправдання у кримінальному процесі	45
2.1 Право особи на виправдання: поняття, зміст і значення.....	45
2.2 Підстави виправдання особи у кримінальному процесі України.....	70
2.3 Співвідношення права особи на виправдання і права на реабілітацію.....	92
2.4 Процесуальні гарантії права особи на виправдання.....	105
2.5 Особливості права особи на виправдання у кримінальному процесі зарубіжних держав.....	116
Висновки до другого розділу.....	136
Розділ 3. Реалізація права особи на виправдання на різних стадіях кримінального процесу України	139
3.1 Реалізація права особи на виправдання у досудовому провадженні.....	139
3.2 Реалізація права особи на виправдання у суді першої інстанції.....	153
3.3 Реалізація права особи на виправдання на стадіях перегляду судових рішень.....	163
Висновки до третього розділу.....	175
Висновки	176
Список використаних джерел	181
Додатки	238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

КК – Кримінальний кодекс

п. – пункт

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Актуальність теми. Кожна людина, підозрювана чи обвинувачена у вчиненні кримінального правопорушення, потребує справедливого ставлення з боку держави, справедливих дій і рішень щодо неї, виправдання у разі недоведеної винуватості у вчиненні кримінального правопорушення.

Висновок про актуальність теми дослідження можна зробити з того, що, по-перше, Україна ратифікувала основні міжнародно-правові акти з прав людини і судочинства, зокрема Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. та Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., і тим самим взяла на себе зобов'язання визнати, закріпити і забезпечити права людини, зокрема у сфері кримінального процесу.

По-друге, Україна в Конституції 1996 р. проголосила себе правовою державою (ст. 1), а утвердження і забезпечення прав і свобод людини – основним обов'язком держави (ст. 3); закріпила принцип презумпції невинуватості (ст. 62). Більш того, згідно з Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) одним із завдань кримінального провадження є охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження і щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. 2 КПК України).

По-третє, у зв'язку з прийняттям 13 квітня 2012 року нового КПК України, який закріпив сучасні засади кримінального провадження, зокрема принципи верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визначаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави, і який застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ст. 8), доступу особи до правосуддя (ст. 21), а також змагальності сторін та свободи в наданні ними своїх доказів суду і доведенні перед судом їх переконливості (ст. 22), ліквідував інститут повернення кримінальної справи на додаткове розслідування, є підстави сподіватися на те, що право людини на виправдання буде більш широко реалізуватися у кримінальному процесі України. Адже ухвалення судом

виправдувального вироку у кримінальному провадженні України, на відміну від кримінального процесу правових західних держав, ще не вважається нормальною судовою практикою.

Так, у 2013 році суди України ухвалили менше 0,3 % виправдувальних вироків від загальної кількості вироків у кримінальних провадженнях. Для порівняння, у Великобританії суди магістрату (суди малих сесій) за 2012 рік ухвалили близько 18,2 %, а суди Корони – 11,9 % виправдувальних рішень.

Проте інститут виправдання в широкому розумінні не зводиться лише до ухвалення виправдувальних вироків, а охоплює різні стадії кримінального провадження, на яких закривається провадження за наявності підстав, що реабілітують особу.

У разі незаконного, необґрунтованого кримінального переслідування особи виправдання є процесуальним рішенням, що забезпечує поновлення прав виправданого, повернення особи у попереднє правове становище.

Різноманітні аспекти захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі досліджували Л. Б. Алексеєва, А. М. Ларін, П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк та інші.

Значну увагу питанню виправдання та особливостям ухвалення виправдувальних вироків приділили, зокрема, такі відомі дослідники дореволюційного періоду, як С. І. Вікторський, Н. І. Миролубов, М. М. Розін, І. Я. Фойницький.

Різним аспектам питань виправдання, реабілітації особи та відшкодування шкоди, завданої незаконним кримінальним переслідуванням, були присвячені праці вчених процесуалістів СРСР, держав-членів СНД, зокрема, О. В. Абрамова, О. Ю. Александрової, Б. Т. Безлепкіна, Р. В. Гаврилюк, А. М. Глибіної, А. Г. Едиляна, Н. В. Ільютченко, Р. М. Оганесяна, Ч. С. Касумова, О. М. Матвєєва, М. В. Орлової, М. І. Пастухова, І. Л. Петрухіна, В. М. Савицького, Ю. М. Седлецького, Н. Н. Скворцова, М. С. Строговича, Т. Таджієва, Ю. Ю. Чурилова, Н. Я. Шило та інші.

Проблемні питання виправдання, реабілітації та відшкодування шкоди досліджували українські вчені, зокрема, Г. І. Алейніков, Н. Г. Габлей,

Ю. М. Грошевий, С. П. Головатий, О. В. Капліна, М. Р. Мазур, В. Т. Маляренко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, І. В. Озерський, Ю. В. Охотіна, В. М. Тертишник, М. Є. Шумило та інші.

Проте в працях цих вчених зосереджується увага на аналізі колишнього кримінального процесуального законодавства. Відсутність же детальних наукових досліджень проблем виправдання та реабілітації, які ґрунтуються на положеннях нового КПК України 2012 року, ускладнює вирішення теоретичних і практичних питань, з'ясування суті і змісту права на виправдання, підстав його виникнення та процесуального порядку реалізації на різних стадіях кримінального провадження України.

Теоретичну основу дослідження становлять також праці зарубіжних вчених, зокрема, Дж. Хордера (J. Horder) (Велика Британія); Дж. Ханта (J. Hunt) (США); М. Г. Арі (M. G. Aye) (Канада); Пітера Дж. П. Тека (Peter J. P. Tak) (Нідерланди), наукові положення та висновки яких вперше введено у науковий обіг в Україні цим дисертаційним дослідженням.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації затверджено Вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 4 від 20 грудня 2010 року). Дисертаційне дослідження виконано відповідно до планової теми юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспекти» (реєстр. №11БФ 042-01; державна реєстрація №0111U008337).

Мета і задачі дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі з'ясування процесуальної суті виправдання, комплексного аналізу теоретичних і нормативних положень, правозастосовної практики, які стосуються інституту виправдання особи та права особи на виправдання, розкрити суть, зміст та способи реалізації права на виправдання на різних стадіях кримінального процесу, сформулювати висновки та пропозиції щодо удосконалення законодавства про право особи на виправдання і процесуальні гарантії його реалізації.

Для досягнення поставленої мети були визначені такі задачі:

- охарактеризувати виправдання як особливе правове явище, його значення та вплив на судочинство;
- дослідити процес зародження, основні етапи формування і розвитку інституту виправдання в історії права і кримінального судочинства;
- сформулювати поняття «виправдання», «право особи на виправдання», «право особи на реабілітацію» та «реабілітація». З'ясувати зміст права особи на виправдання;
- дослідити основні положення кримінальних процесуальних інститутів виправдання та реабілітації, з'ясувати їх взаємозв'язок та охарактеризувати відмінності;
- дослідити проблемні питання реалізації права підозрюваного, обвинуваченого на виправдання у досудовому і судовому провадженнях;
- сформулювати пропозиції, спрямовані на удосконалення норм чинного законодавства щодо виправдання та реабілітації особи у кримінальному провадженні України.

Об'єктом дослідження є сутність виправдання та його місце в системі кримінального провадження, а також правовідносини, що виникають між державою в особі правоохоронних і судових органів, їх посадових осіб та особою, визнаною невинуватою у зв'язку з реалізацією її права на виправдання і на реабілітацію та відшкодування завданої шкоди.

Предметом дослідження є право особи на виправдання у кримінальному процесі України.

Методи дослідження. У ході дисертаційного дослідження автор використав діалектичний метод наукового пізнання, а також системно-структурний, історичний, порівняльно-правовий, формально-догматичний, статистичний, спеціально-юридичний методи та метод логічного аналізу. *Системно-структурний метод* автор застосував для визначення змісту виправдання та виділення його складових частин. *Формально-догматичний метод* – для формулювання пропозицій щодо визначення понять «виправдання» та «право особи на виправдання», «право особи на реабілітацію», «реабілітація» та пропозицій щодо удосконалення і зміни

положень у законодавчих актах України. *Історичний метод* застосовано для з'ясування історичних витоків і дослідження розвитку виправдання, а *порівняльно-правовий* – при дослідженні зміни поглядів на його місце в праві загалом та здійсненні судочинства в різних країнах світу, зокрема, для простеження еволюції виправдання у вітчизняному законодавстві й практиці. *Спеціально-юридичний метод* було використано для аналізу норм законодавства і практики їх застосування у виправдувальному процесі та реабілітації особи. *Метод логічного аналізу* застосовано при дослідженні норм законодавства, рішень українських та зарубіжних судів і правоохоронних органів, рішень Європейського суду з прав людини. *Статистичний метод* – при вивченні та узагальненні судової практики та практики органів, що проводять досудове розслідування.

Теоретичну основу дисертації становлять фундаментальні праці провідних учених як минулого, так і сучасності у галузі філософії, соціології, релігієзнавства, загальної теорії та історії держави і права, конституційного права, кримінального процесу, кримінального права, цивільного права, міжнародного права, теорії прав людини.

Нормативною базою дослідження є Конституція України, міжнародно-правові акти з прав людини і судочинства, КПК України 2012 року і попередніх редакцій, інших актів законодавства України, законодавчі акти інших держав, історичні пам'ятки права.

Емпіричною базою дослідження є: 100 виправдувальних вироків, ухвалених місцевими загальними судами України за період з січня 2007 р. до серпня 2013 р., 170 рішень судів апеляційної та касаційної інстанцій про закриття кримінального провадження, прийнятих за той же період, окрім того, 10 рішень Європейського суду з прав людини, дані статистичних звітів Генеральної прокуратури України і МВС України щодо результатів досудового розслідування у 2006–2013 роках, Державної судової адміністрації України за 2006–2013 роки. Матеріали анкетування одержано в ході опитування 142 суддів місцевих загальних судів міста Києва.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці кримінального процесу після прийняття КПК України 2012 року

на основі вивчення наукових праць учених – правознавців, кримінального процесуального законодавства України і зарубіжних держав та міжнародно-правових актів у галузі прав людини і судочинства сформульовано та обґрунтовано низку нових концептуальних для теорії і практики кримінального процесу понять, положень і висновків щодо права особи на виправдання та проблем його реалізації у кримінальному провадженні України, які виносяться на захист.

Уперше:

- на основі нового кримінального процесуального законодавства України сформульовано авторське визначення поняття «право на виправдання» в кримінальному провадженні, як право особи на визнання та констатацію її невинуватості у встановленому законом порядку, на поновлення порушених під час досудового розслідування та/або судового розгляду прав особи і відновлення правового становища, що існувало до початку кримінального провадження і притягнення особи до відповідальності;
- з'ясовано сутність та співвідношення понять «право особи на виправдання» та «право особи на реабілітацію», обґрунтовано їх взаємозв'язок;
- з'ясовано зміст права особи на виправдання, що складається з двох взаємопов'язаних частин (права на виправдувальне рішення і права на реабілітацію);
- досліджено право особи на виправдання, його зміст в матеріальному та процесуальному значеннях, основні ознаки, взаємозв'язок з основоположними принципами права та особливості процесуальних гарантій у країнах загального права;
- обґрунтовано існування права особи на виправдання на різних стадіях кримінального провадження.

Удосконалено:

- визначення виправдання у вузькому та широкому розумінні;
- визначення виправдувального вироку – як основного акту правосуддя і як зовнішньої форми виправдання;

- поняття «виправдувальні підстави».

Набули подальшого розвитку:

- розуміння виправдання як явища морального, релігійного, філософського та юридичного;
- уявлення про взаємозв'язок інститутів «виправдання» та «реабілітації» зі схожими, однак, нетотожними правовими явищами;
- «виправдання» та «реабілітація» як самостійні елементи процесуальної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертації положення, висновки і рекомендації можуть бути використані у:

- правотворчій діяльності – при внесенні змін до кримінального процесуального законодавства (лист №04-20/12-2333962 від 24 вересня 2013 р. Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності);

- практичній діяльності – при застосуванні норм законодавства, пов'язаних із виправданням (акт впровадження від 08 жовтня 2013 р. Головного Управління Служби безпеки України у місті Києві);

- науково-дослідній роботі для подальшого наукового дослідження інституту виправдання у кримінальному процесі України;

- навчальному процесі – під час викладання курсів «Кримінальний процес України», «Актуальні питання кримінального процесу», «Прокуратура в Україні», «Порівняльний кримінальний процес» та підготовки навчальних посібників, проведення наукових семінарів з названих дисциплін, що засвідчено актами юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (акт впровадження від 10 жовтня 2013 р.), Академії адвокатури України (акт впровадження наукових розробок від 15 жовтня 2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка і доповідалися автором на п'ятнадцяти науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-

практичній конференції «Національні інтереси та проблеми правової системи України» (м. Одеса, 12–13 березня 2011 р.); Всеукраїнських науково-практичних читаннях «Юриспруденція: актуальні проблеми теорії і практики» (м. Львів, 1–2 квітня 2011 р.); Всеукраїнській конференції «Пошук концептуальних засад розбудови правової системи України» (м. Львів, 10–11 червня 2011 р.); Всеукраїнській конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку української правової системи» (м. Львів, 16 липня 2011 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Государство и право в условиях глобализации: ревизия подходов» (м. Москва, 25 серпня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Нове міжнародне та національне законодавство – нові завдання юридичної науки» (м. Київ, 16–17 лютого 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правова система України в умовах державних реформацій процесів сьогодення» (Інститут держави і права країн Європи ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, 26–27 жовтня 2012 р.); «Проблеми реформування кримінального процесуального законодавства України в контексті європейських стандартів: Тези доповідей та повідомлень наукового семінару» (м. Київ, 13 березня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання матеріального та процесуального права: історія, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 17–18 серпня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток правової системи в умовах сьогодення» (м. Донецьк, 16–17 лютого 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правова держава: Історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Ужгород, 16–17 лютого 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпропетровськ, 24 лютого 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку» (м. Херсон, 1–2 березня 2013 р.); Международная научно-практическая конференция «Юридическая наука и практика в условиях современных трансформационных процессов» (г. Симферополь, 12–13 апреля 2013 г.);

International conference on European science and technology «IV International research and practice conference» (Munich, Germany, april 10th – 11th).

Публікації. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації відображено у двадцяти одній науковій публікації, з них шість статей – у наукових фахових періодичних виданнях з юридичних наук та п'ятнадцять – у збірниках тез наукових конференцій.

Структура дисертації зумовлена поставленою метою і задачами дослідження та складається зі вступу, трьох розділів і одинадцяти підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 258 сторінки, з яких основний текст дисертації – 180 сторінок, список використаних джерел – 57 сторінки (533 найменувань), додатків – 21 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ВИПРАВДАННЯ ЯК КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

1.1 Сутність виправдання як явища соціально-правової дійсності

Принципове значення і невід'ємна властивість кримінальної процесуальної діяльності на всіх етапах її розвитку полягають в одночасному застосуванні функцій засудження винуватих і недопущення покарання невинуватих, що закріплено в статті 2 Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі КПК України) [144, с. 3].

Із правосуддям завжди пов'язували уявлення про високі принципи моралі: справедливість, правду, гуманізм, без яких неможливе виправдання. Нерозривний зв'язок цих категорій зафіксовано в мовній практиці, де «справедливість» тлумачать як «істинний» [176, с. 108], «правильний» [290, с. 590].

Як зазначав Ульпіан в Дігестах Юстиніана, «...слово «право»... отримало свою назву від слова «справедливість», адже відповідно до визначення Цельса, право є мистецтвом доброго і справедливого» [91, с. 83].

Відзначимо, що еволюція інституту виправдання досить довгий час була ускладнена пануванням обвинувальної концепції кримінальної процесуальної діяльності держави.

Російський дослідник І. Л. Петрухін відзначає, що «...ідея про кримінальний процес як державний засіб боротьби зі злочинністю стала панівною в суспільній свідомості всіх народів, тим більше відправників правосуддя» [219, с. 34].

Проблематика виправдання нерозривно пов'язана з вивченням його внутрішньої сутності, тобто з виявленням ознак, особливостей та зв'язків, що його характеризують. Важливо також розкрити його змістове навантаження та якісну характеристику.

Безперечно, виправдання – це досить важливе соціокультурне явище, що існує не лише на науково-теоретичному рівні, а й знаходить прояв у повсякденному житті.

Виправдання як юридичне явище (а саме кримінальне процесуальне) тісно пов'язане з правосуддям і категоріями «справедливість» та «істина».

Хоча виправдання як один із варіантів вирішення справи (на противагу обвинуваченню і засудженню) існувало на всіх етапах розвитку кримінального процесу і в різних його історичних формах, проте як незалежне соціально-правове явище та самостійний процесуальний інститут воно сформувалося в середині XVIII ст. із появою змішаного процесу, що будувався на засадах розмежування функцій обвинувачення, захисту і вирішення справи судом, в умовах процесуальної рівності сторін і змагальності [376, с. 2].

В такому значенні виправдання є специфічним показником високого рівня правової культури суспільства і гарантованості прав та свобод людини.

Сутність права – це внутрішні і необхідні, загальні та основні, головні і стійкі риси, ознаки та якості правових явищ [105, с. 142].

Отже, сутність виправдання як явища правової дійсності полягає в тому, що воно є необхідною властивістю, важливою складовою частиною і важливим завданням кримінальної процесуальної діяльності та обов'язковим елементом правосуддя.

Виправдання є явищем моральним, релігійним, філософським та юридичним, а отже охоплює декілька сфер соціального буття. Так, в теології виправдання є одним із великих вчень про порятунок, що є частиною вчення сотерології.

Сотерологія (від грецьк. σωτηρία – «спокутування», «спасіння» і λόγος – «вчення», «слово») – вирішує проблему виправдання людини шляхом з'ясування сенсу людського життя [266].

Виправдання як теологічне явище є нічим іншим, як виправданням вірою («sola fide»), а також є аналогією до права юридичного, світського права держави. «Горе тим,... які за подарунки виправдовують винного і правих позбавляють законного!» (Іс. 5:22-23) [39, с. 735].

У творі К. Барта «Виправдання і право» можна знайти такі слова: «Церква як орган божественного виправдання повинна допомагати державі як органу людського права ...» [27, с. 52].

Виправдання, за К. Бартом, – це майже передумова і невід’ємна частина правової держави [27, с. 58-62], а держава, в свою чергу, заснована на божому виправданні [27, с. 60]. В даному контексті виправдання розглядається як інститут права божественної мудрості, а право держави – як сферу людської діяльності.

Отже, виправдання як категорія релігії належить до повноважень вищої сили і є, так би мовити, «судовим актом» Бога, за допомогою якого віруючі отримують прощення і звільнення від провини й покарання: «Благословен еси, Господи, навчи мене виправданям Твоїм» (Пс. 118:12) [38, с. 626].

Подібні терміни існують і в англійській мові. Для позначення виправдання як явища релігійного використовують слова «justification» і «absolution», тобто прощення або амністія, які є синонімічними до «excuse» – вибачення [530, с. 8].

У філософії виправдання сприймають, перш за все, як моральну та етичну категорію. В цьому розумінні воно є важливою і найбільш практичною, з точки зору моральної філософії, складовою частиною духовного життя людини [93, с. 9].

Однак, в наш час виправдання прийнято розглядати тільки в релігійному і юридичному контексті. Зокрема, в юриспруденції виправдання існує як право, як окремий інститут та як особлива форма процесуального акту (насамперед виправдувального вироку).

Сучасні дослідження виправдання як категорії етичної і філософської розкривають його зміст в широкому розумінні. Зокрема, С. А. Думусчи трактує його як відповідь на обвинувачення у скоєнні «зла» [93, с. 10]. Виправдання, зауважує вчений, виявляє моральну правду про суще [93, с. 10].

Виправдання, як категорія безпосередньо пов’язана із розуміння справедливості. У філософії справедливість визначається головною правовою цінністю, а також смыслом, метою і критерієм змісту судочинства [40, с. 114]. Будучи за своїм походженням та первісним змістом моральним, принцип справедливості є принципом юридичним [8, с. 368].

Логічно, етимологічно та історично слова «справедливість», «правосуддя» та «виправдання» пов’язані між собою. При тому «правосуддя» може охоплювати зміст поняття «судочинство» як діяльності суду [239, с. 28]. «Правосуддя», за своєю

суттю, визнається таким, якщо воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах [117, с. 52]. Як зауважила Л. М. Аширова, правосуддя має бути справедливим, адже без справедливості правосуддя взагалі перестало б існувати [22, с. 120].

Взагалі сама справедливість (несправедливість) є поняттям оцінним і зустрічається в нормах КПК у формулі «справедливе судочинство» (ч. 2 ст. 550 КПК України) [144, с. 283], «справедливий судовий розгляд» (п. 1 ч. 5 ст. 474 КПК України) [144, с. 249], «справедлива людина» (ч. 2 ст. 388 КПК України) [144, с. 210]. Так, у ч. 3 ст. 337 КПК України при визначенні меж судового розгляду з метою ухвалення справедливого судового рішення суд має право вийти за межі висунутого обвинувачення лише в частині зміни правової кваліфікації кримінального правопорушення, якщо це покращує становище особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Як зазначають дослідники, оцінні поняття у ряді випадків забезпечують, так би мовити, «моральність» кримінального процесуального права [331, с. 17-20].

Справедливість виражає ідеал всього людства, і саме тому проблема справедливості була важливою в усі часи [364, с. 13].

Статут ООН визнає справедливість основою світового порядку [298]. Виключне значення справедливості підкреслено у низці міжнародних документів: у Загальній декларації прав людини від 10 грудня 1948 р., у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. та у багатьох інших.

В силу своєї універсальності принцип справедливості є основою всіх галузей національного права. При цьому в кожній галузі він має специфічний зміст. Для прикладу в кримінальному процесі справедливий суд є процесуальною правом-гарантією, що закріплена на конституційному рівні та забезпечується державою [40, с. 114], а також є формою здійснення правосуддя [40, с. 114].

Щодо поняття «справедливого судового рішення» (у тому числі справедливого виправдувального рішення, ухваленого судом), що згадується у ч. 1 ст. 410 КПК України, погоджуємося, що визнання того чи іншого рішення «справедливим» залежить від суб'єктивних критеріїв.

Тому у формулюванні справедливості акцент у визначенні мети правосуддя переміщено з концепту «справедливого рішення» до концепту «справедливого судового процесу» як передумови досягнення мети правосуддя [40, с.114-115]. Зокрема, Е. А. Карякин наголосив, що некоректно вести мову про справедливість судових рішень, адже в такому випадку справедливість має бути включена в предмет доказування з конкретним правовим формулюванням [120, с. 184].

Справедливий виправдувальний вирок має особливе значення – він реабілітує громадянина, відновлює його добре ім'я, честь і свободу. Всі судження, висновки і рішення у вирокі мають бути справедливими, адже від цього залежить правильність вирішення справи [22, с.149].

Значення справедливості на стадії судового розгляду для прийняття справедливого вироку судом, а отже і для виправдання особи передбачає щонайменше п'ять компонентів: публічність, розумний строк, незалежність суду, законність, захист.

Історично ще римські юристи в законотворчій діяльності намагалися максимально наблизити нормативні акти до ідей справедливості [348, с. 86-88]. Зокрема, за Цицероном, основи справедливості ототожнюються із завданнями справедливості, одним з яких є нікому не завдавати шкоди [369, с. 66].

Тут справедливість трактується з позиції поновлення справедливості: винуваті мають отримати справедливу відплату за свої дії, тоді як невинуваті не можуть і не повинні нести невинуватого і незаслуженого, а тому й несправедливого покарання.

Особлива увага до поняття справедливості характерна для російської правової думки XIX ст., причому його часто заміщували більш широким терміном «правда».

Зокрема, в «Енциклопедії законодавця» К. А. Неволіна справедливість (лат. *justitia*) визначено як синонімічне поняття до поняття правди; правда (*justitia*) – це вірність однієї моральної істоти цілому суспільству моральних істот [357, с. 25].

М. К. Реннекамф у «Юридичній енциклопедії» зазначав, що держава шукає не обвинувачення, а лише правду, розкриття істини. Захищаючи суспільство від

злочину, держава прагне також і до захисту невинуватих від необґрунтованого та упередженого обвинувачення і покарання, даючи їм всі засоби захисту і виправдання, саме в цьому полягає двоєдина мета правосуддя [357, с. 405].

М. М. Паше-Озерський наголошував, що остаточна мета судового провадження – це прагнення до істини [17, с. 257].

Розмежування таких категорій, як істина, правда і справедливість є досить складним. Так, «правда» має три значення: те, що відповідає дійсності; те, що відповідає головному духовному закону; найголовніший духовний закон [40, с. 116-117].

Справедливість упродовж століть визнавали основною правовою цінністю, що відображено як в основних інститутах суспільства, так і в кримінальному судочинстві зокрема.

Закон вимагає, щоб у процесі кримінального судочинства кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений і жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу (ст. 2 КПК) [144, с. 3]. Крім того, у кожному провадженні має бути встановлена істина, а обвинувальний вирок повинен ґрунтуватися на переконливих і беззаперечних доказах.

Як зазначає М. І. Пастухов, ознаками виправдання є невстановлення винуватості обвинуваченого у злочині, посвідчення його невинуватості та поновлення у попередніх правах, які фактично є стадіями правозастосування [214, с. 74].

Однак виправдання необхідно розглядати не тільки у традиційному вузькому розумінні, як судовий порядок проголошення невинуватості обвинуваченого шляхом ухвалення виправдувального вироку, але й у широкому. Таким чином виправдання не зводиться лише до виправдувального вироку, а має включати в себе постановлення інших процесуальних рішень, що констатують невинуватість особи (ухвала/постанова про закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами).

Як зазначає Ю. Ю. Чурилов, широке тлумачення виправдання потрібне для того, щоб зміцнити стабільність процесуальних актів органів досудового розслідування та підвищити їх реабілітуючий характер [376, с. 4]. Наразі заборона повторного притягнення до кримінальної відповідальності діє лише щодо вироку суду, що набрав законної сили (ст. 19 КПК України).

Дійсно, лише суд від імені держави проголошує невинуватість особи, однак у силу презумпції невинуватості особа апріорі вважається невинуватою, що констатується й в інших процесуальних рішеннях. Тому, як слушно зауважив Р. В. Гаврилюк, при закритті кримінального провадження за реабілітуючими підставами чи ухвалені виправдувального вироку, необхідності в офіційному підтвердженні невинуватості реабілітованих осіб немає [70, с. 22].

Результати проведеного анкетування дозволяють стверджувати, що на практиці домінує вузьке розуміння виправдання, як визнання особи невинуватою за вироком суду першої інстанції (46%); 38% опитаних (54 респондента) погодилися, що виправдання, це визнання невинуватості також за ухвалою суду в апеляційному, касаційному порядку або за нововиявленими обставинами. Лише 11% респондентів (16 осіб) погодилися, що виправдання особи це також визнання особи невинуватою за постановою прокурора про закриття провадження за реабілітуючими підставами (пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК) (Додаток Е).

Зауважимо, що при широкому тлумаченні виправдання постанові про закриття провадження не надається правового значення акта правосуддя, оскільки існує ряд ознак, що розрізняють виправдувальний вирок і процесуальні акти інших органів держави [117, с. 69, 79]. Однак і перше, і друге необхідно розглядати як акт правозастосовної діяльності.

О. Ф. Скакун зауважує, що в країнах романо-германських правових систем застосування правових норм, вважають основною формою реалізації права суддями та іншими посадовими особами держави [285, с. 389-390].

В юридичній літературі немає єдності думок щодо кількості стадій правозастосування. Наприклад, П. А. Лупінська виділяє два етапи процесу застосування права: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) безпосередньо

прийняття рішення [163, с. 20-21]. А. Григор'єв додає третю стадію – встановлення юридичної основи справи [324, с. 417].

Погоджуємося із твердженням, що правозастосовна діяльність складається з трьох етапів: 1) встановлення фактичної основи справи; 2) встановлення юридичної основи справи; 3) прийняття рішення у справі [324, с. 417].

Виходячи з такого поділу, виправдання необхідно розглядати як акт застосування права, що виявляється: у встановленні фактичних обставин справи, тобто встановлення відсутності події кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачують особу, встановлення відсутності складу кримінального правопорушення, або виявлення доказів, що підтверджують недоведеність вини обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, а також невстановлення достатніх доказів для доведення винуватості особи; у виборі та правовій оцінці юридичної норми, тобто вибір конкретних норм кримінального права та норм кримінального процесуального права, що містять процесуальні підстави для виправдання (пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 та ч. 1 ст. 373 КПК) (друга стадія). Також у кваліфікації, тобто співставленні конкретного випадку з конкретними юридичними нормами; у прийнятті виправдувального вироку та постанови про закриття провадження за реабілітуючими підставами (завершальна стадія).

Виправдання – це не тільки результат діяльності учасників в судовому розгляді, що виражається у факті ухвалення виправдувального вироку, але й в широкому розумінні – це сама процесуальна діяльність, спрямована на досягнення виправдувального результату (проголошення/констатація невинуватості та поновлення порушених прав особи) у кримінальному провадженні.

Процесуальна діяльність з виправдання обвинуваченого (підозрюваного), яку пропонуємо іменувати виправдувальною діяльністю, охоплює як дії з боку сторони захисту щодо обґрунтування виправдувальної позиції (позиції виправдувального захисту), так і дії з боку сторони обвинувачення щодо забезпечення законності і вмотивованості державного обвинувачення.

До виправдувальної діяльності також входить комплекс процесуальних дій, здійснюваних судом в інтересах виправдання, при цьому необхідно чітко

відмежовувати виправдувальну діяльність від виправдувального ухилю у судочинстві, оскільки перше означає здійснення публічного призначення правосуддя, а друге є не чим іншим, як кримінально-процесуальним правопорушенням [396, с. 9].

Виправдувальний вирок завершує стадію судового розгляду, зокрема, і кримінальне провадження в цілому [5, с. 8-9] та по суті констатує факт незаконності кримінального переслідування, порушення вимог об'єктивного права й суб'єктивних прав громадян [392, с. 232].

Як слушно зазначає О. В. Капліна, вирок – є актом правосуддя та результатом усієї попередньої для його ухвалення процесуальної діяльності органів досудового розслідування й суду [117, с. 69, 62].

Як правильно зауважив М. Є. Шумило, ухвалення виправдувального вироку анулює попереднє провадження у кримінальній справі і свідчить про незаконність та необґрунтованість процесуальних дій і рішень [391].

Важливим доказом, що розкриває сутність виправдання і підтверджує його універсальний характер, є можливість посмертного виправдання підозрюваного або обвинуваченого. Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження закривається, якщо помер підозрюваний, обвинувачений, за винятком випадків, коли провадження є необхідним для реабілітації померлого.

Прикладом такого виправдання може бути вирок, ухвалений Вінницьким міським судом 12 серпня 2013 року. Хоча після смерті обвинуваченого прокурор вносив пропозицію про закриття провадження, на вимогу захисника та родичів померлого провадження було продовжено. Суд дійшов висновку, що обвинувачення базується на припущеннях, оскільки в матеріалах кримінальної справи відсутні докази, які б свідчили про наявність у обвинуваченого умислу на вчинення злочину передбаченого ч. 2 ст. 301 КК і ухвалив виправдувальний вирок за відсутністю в діях обвинуваченого складу злочину [56].

Таким чином, виправдання – це процесуальна діяльність спрямована на відновлення справедливості шляхом засвідчення невинуватості для конкретної

людини, чії права були порушені незаконним чи необґрунтованим обвинуваченням у кримінальному правопорушенні.

Ознакою демократичності судочинства є кількість виправдувальних вироків, ухвалених судами. На жаль, у 2012 році судами України було ухвалено менше ніж 0,2 % виправдувальних вироків від загальної кількості вироків у кримінальних провадженнях [313]. Низький відсоток виправдувальних вироків є негативною тенденцією останніх років (Додаток А).

Зокрема у 2011 році відсоток ухвалених виправдувальних вироків становив близько 0,4 % [312], що на 1,8 % більше порівняно з 2010 роком [14, с. 17-24]. У 2009 та 2008 роках відсоток ухвалених виправдувальних вироків складав не більше 0,2 % від загальної кількості вироків у кримінальних провадженнях [13, с. 19-25]. Найбільший відсоток ухвалених виправдувальних вироків у судах першої інстанції склав 0,5 % у 2006 році (Додаток А). Проте вже у 2007 році цей показник становив 0,2 %.

Низький відсоток виправдувальних вироків підтверджує актуальність подальших досліджень теми виправдання.

В кримінальному процесуальному законі сформульовано двоєдине завдання кримінального провадження, тому відмова від кримінального переслідування невинуватих: звільнення від покарання, реабілітація кожного, хто необґрунтовано зазнав кримінального переслідування, є не менш важливим призначенням кримінального провадження, аніж кримінальне переслідування і призначення винуватому справедливого покарання.

Однак в процесуальній літературі висловлювалась думка, що виправдання невинуватого (поряд із покаранням винуватого) не є завданням кримінального процесу, внаслідок чого винесенням виправдувального вироку мета кримінального процесу не досягається.

Так, М. Л. Якуб обґрунтовував цей висновок тим, що кримінальну справу ведуть з приводу ствердження про винуватість тієї чи іншої особи, а не з приводу невинуватості конкретної особи [395, с. 17]. В. Г. Даєв зазначав, що виправдання – це не завдання кримінального процесу, а результат правильного здійснення

кримінально-процесуальної діяльності [85, с. 108]. Д. В. Татянін також підтримує думку В. Г. Даєва і додає, що головним завданням кримінального провадження (судочинства) є захист особи, а вже із цього завдання випливають наступні [321, с. 48-49].

Кримінальне переслідування обвинуваченого – це завдання досудового розслідування, а захист прав особи, досягається переважно судом, зауважував І. Л. Петрухін [219, с. 16-17].

Однак з самого початку кримінального провадження поряд із захистом особи, суспільства та держави від кримінального правопорушення, шляхом забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб притягнути до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення виникає й завдання не допустити притягнення до кримінальної відповідальності невинуватого (ст. 2 КПК України). Лише за умови, що ці завдання реалізуються разом при виконанні кожної процесуальної дії, кримінальне провадження досягає своєї мети. Отже, при виправданні обвинуваченого у разі його невинуватості (недоведеної винуватості) завдання кримінального процесу також слід вважати досягнутими, оскільки невинуватий отримує право на виправдання та реабілітацію.

Як зауважив М. С. Строгович, іноді науковці застерігають не приділяти великого значення правам обвинуваченого, адже це відволікає від основного завдання – розкриття злочину, однак такі застереження є глибокою помилкою, що породжена неправильним розумінням завдань і принципів слідчої та судової діяльності, що створюють серйозне підґрунтя для помилок на практиці [306, с. 41]. Водночас вчений слушно зазначав, що випадки засудження людини за злочин, що він не скоював, – серйозне порушення законності і прав особи [306, с. 40].

Виправдувальний вирок ухвалюють у випадку, коли доведення винуватості особи в ході досудового розслідування спростовано в судовому розгляді новими доказами, які не могли бути виявлені в ході досудового розслідування через об'єктивні причини, наприклад, у зв'язку з виявленням нових свідків, зі зміною або доповненням в суді раніше даних свідчень обвинуваченими, свідками і т.д.

Крім об'єктивних факторів, існують суб'єктивні, що також впливають на правоохоронну практику, а саме такі суб'єктивні причини, як професійний досвід, психологічний стан, правосвідомість. Саме вони впливають на таке правове явище, як судова та слідча помилка [377, с. 3-5].

У підсумку зазначимо, що сутність виправдання як правового явища полягає в тому, що воно є необхідною властивістю, важливою складовою частиною і важливим завданням кримінальної процесуальної діяльності, що пов'язане з такими категоріями, як «істина» та «справедливість», без яких правосуддя неможливе. А сутність виправдання як процесуального інституту полягає в сукупності процесуальних норм, що регулюють підстави, порядок і наслідки ухвалення виправдувального вироку (виправдання у вузькому розумінні) та інших процесуальних рішень, що констатують невинуватість особи у кримінальному правопорушенні (виправдання в широкому розумінні).

1.2 Понятійні та категоріальні аспекти виправдання у кримінальному процесі

Для кращого розуміння сутності виправдання необхідно провести семантичний та етимологічний аналіз термінів «виправдання», «виправданий» і «виправдувальний вирок», визначитися із змістовим навантаженням, що використовують у кримінальному процесуальному праві.

У зв'язку з відсутністю нормативного визначення виправдувальної термінології для досягнення цілей даного дослідження вдамося спочатку до тлумачення певних процесуальних понять.

Перш за все, зазначимо, що «виправдання» – поняття полісемантичне, тобто багатозначне, тому використовується у різних сферах суспільного життя і входить до складу понятійного та категоріального апарату різних наук.

На жаль, у ст. 3 КПК «Визначення основних термінів Кодексу» відсутнє поняття виправдання та виправдувального вироку, однак термін «виправданий» згадується в переліку сторін кримінального провадження, а в ст. 43 КПК України

пояснюється, що виправданим є обвинувачений, виправдувальний, вирок суду щодо якого набрав законної сили.

В КПК України зустрічаються слова «виправдувальний» у значенні «виправдувальний вирок» (ч. 1 ст. 43, ч. 6 ст. 284, ч. 1 ст. 373, п. 2 ч. 1 ст. 393, ч. 3 ст. 409, ч. 2 ст. 421, ч. 3 ст. 437, ч. 3 ст. 438, ч. 2 ст. 445; ч. 3 ст. 447; ч. 2 ст. 461, ч. 3 ст. 534, п. 2 ч. 1 ст. 596 КПК України) та «виправданий» (ч. 2 ст. 17, ч. 1 ст. 19, ч. 1 ст. 20, ч. 1 та ч. 3 ст. 43, ч. 1 ст. 45, ч. 5 ст. 258, п. 1 ч. 3 ст. 374, п. 1 ч. 4 ст. 374, п. 1 ч. 3 ст. 374, п. 2 ч. 1 ст. 425, ч. 4 ст. 428, ч. 2 ст. 433, ч. 3 ст. 437 КПК України), «виправдання» у значенні виправдувального процесу (ч. 3 ст. 129, ч. 4 ст. 174, ч. 1 ст. 377, ч. 3 ст. 391 КПК України), проте їх значення нормами закону не пояснюється.

Термін «виправданий» у ролі суб'єкта процесуальної діяльності зустрічається, зокрема, в п. 2 ч. 1 ст. 425, ч. 4 ст. 428, ч. 2 ст. 433, ч. 3 ст. 434, ст. 437, ч. 3 ст. 437 КПК.

Зауважимо, що онтологічний аспект виправдання визначає його зовнішню форму та структуру. У вузькому розумінні виправдання є синонімом до кримінального процесуального рішення, що складає його зовнішню форму, тобто є синонімом до виправдувального вироку.

Однак у широкому розумінні, виправдання – це процесуальна діяльність щодо встановлення (констатація, визнання) невинуватості особи у визначеному кримінальним процесуальним законом порядку, а також наслідки встановлення невинуватості (прийняття виправдувального рішення, виникнення у виправданого права на реабілітацію).

М. Ф. Маликов справедливо зазначає, що, з точки зору обсягу, зміст термінів виправдання і виправдувальний вирок знаходяться в такому співвідношенні, в якому перебуває структура і його основний елемент [168, с. 48].

Звернувшись до словникових та енциклопедичних статей, можна знайти досить широкий спектр значень поняття виправдання.

Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусола наводить декілька значень поняття «виправдання»: 1) виправдання – у значенні дії зі значенням виправдати; вирок суду, в якому стверджується

невинуватість підсудного; 2) виправдовувати, виправдати – визначаючи кого-небудь невинуватим, виносити вирок, в якому стверджується невинуватість підсудного; те саме, що відшкодувати [47, с. 146].

Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона наводить таке визначення: «Виправдувальний вирок – це вирок, яким заперечується обвинувачення, що підлягало дослідженню кримінальним судом» [45, с. 40].

С. І. Ожегов розглядає чотири окремих слова, пов'язаних з виправданням, і пояснює їх значення та можливі форми використання у мові: іменник виправдання у значенні «доказ, яким можна виправдати, пояснити, вибачити щось»; дієслова виправдати – визнати правим; та виправдатися – довести свою невинуватість; дієприкметник виправданий – той, що знайшов виправдання [205].

У цілому виправдання як в українській, так і в російській мовній традиції завжди розглядали як протилежність обвинуваченню. Особливим лексичним багатством виправдувальної термінології відзначається латинська мова. *Absolutio* [335, с. 7], *excusatio*, *satisfactio*, *purgation*, *liberatio* [223, с. 536] – всі ці слова позначали виправдання.

Окрім того, багата на виправдувальні синоніми грецька мова, Зокрема в словнику І. Х. Дворецького зазначено, що слово «виправдати» (гр. *d'ikaioo*) має сім значень: 1. гідно оцінювати; 2. вважати правильним, визнавати справедливим; 3. погоджуватися; 4. вершити суд; 5. асуджувати, карати; 6. вимагати; 7. виправдовувати [88, с. 358].

Отже, виправдання майже завжди розглядається у єдності із правосуддям, справедливістю та істиною.

В українській «виправдання» і російській «оправдание», чеській «*ospravedlnění*» [275, с. 440] мовах слово «виправдання» споріднене зі словом «права», а воно, в свою чергу, – зі словом «правий», що утворилось від «*pravъ*» – «той, який має бути», тобто правильний, справедливий, істинний [241, с. 121].

Для виправдання в англійській мові існує кілька схожих за значенням, проте різних за змістом термінів: *justification*, *excuse*, *absolution* (виправдання в теологічному значенні), *acquit* (в значенні «звільнити, вибачити» та як антонім до

convict – «визнати винуватим»); discharge, exculpation, rehabilitation у значенні «виправдання, реабілітація» [16, с. 14, 258; 530, с. 15].

Вимова й написання слова «виправдання» в англійській «justification» [16, с. 258], італійській «giustificare» [114, с. 342], іспанській «justificación» [346, с. 26] та французькій «la justification» [363, с. 577] мовах мають багато спільного з латиною.

Морфологічно англійське слово «justification» походить від «just», «justice» у значенні «право», «правосуддя», що відображає високе призначення виправдання в судочинстві, визнане світовою культурою.

Фактично термін «виправдання» зустрічався ще у староеврейській мові у значенні «праведність» і поступово був запозичений іншими мовами та перетворений у сучасне поняття.

Два єврейські слова зазвичай перекладаються як «праведність»: чол. «sedeq» і жін. «sedaqa» [466, с. 7-60]. Слово «sedaqa» з часом еволюціонує в «dikaiosyne», а те, в свою чергу, – в «Iustitia» (лат. справедливість і правосуддя) [335, с. 67].

Очевидно, поняття Аристотеля про «праведність» досить сильно відрізняється від значення єврейського слова «sedaqa», адже під впливом його праць під словом «justice» почали розуміти справедливість.

Еволюція ж терміна «виправдання» також пов'язана зі словом «hasdiq» в «dikaioun» і в «iustificare» (виправдання). Історично «виправдання» у значенні «довести невинуватість» походить від єврейського «hasdiq», що раніше було релігійним терміном, а правовим стало завдяки тлумаченням античних вчених та мислителів [466, с. 7-60].

Фактично всі тлумачення виправдання можна поділити на дві групи. Перша поєднує в собі значення юридичного характеру. Друга – це значення етичного характеру, що, як правило, зустрічаються в релігійній літературі і мають релігійний зміст.

Якщо ж «виправдання» розглядати лише як категорію юридичну, тобто як «визнання невинуватою особи», то у цьому розумінні категорія «виправдання» протистоїть категорії «обвинувачення» та «покарання».

Як зауважив Г. В. Мальцев, хоча покарання є метою юридичної відповідальності [170, с. 22], будь-яка система покарання, заснована на ідеї поновлення порушеного права, реституції, репарації, реабілітації [170, с. 492].

Однак поновлення порушених прав покладається саме на інститути виправдання (в значенні відновлення справедливості та визнання невинуватості) та реабілітації. Тому у західному суспільстві простежується тенденція до переходу від карального до відновного правосуддя [170, с. 492]. Зокрема піддаються детальному та радикальному перегляду уявлення про покарання, адже першочергове завдання відновного правосуддя, - це поновлення прав і відшкодування шкоди, спричиненої як злочином, так і особі, що незаконно чи необґрунтовано притягалася до юридичної відповідальності за злочин.

Зокрема, в практиці Європейського суду з прав людини застосовуються процедури дружнього урегулювання спорів між державою і особою, що звернулася зі скаргою проти держави про відшкодування матеріальної чи моральної шкоди, завданої державними органами чи їх посадовими особами. В ході переговорів, що ведуть сторони між собою, вони можуть досягнути мирної домовленості, таким чином суд відіграє роль медіатора, однак продовжує здійснювати контроль за дотриманням прав людини [170, с. 702].

З огляду на наявність словесно-логічного зв'язку між виявленим змістом поняття «виправдання» і мовою кримінальної процесуальної науки, а також беручи до уваги існування широкого та вузького підходів до розуміння виправдання, можна запропонувати наступні визначення: виправдання – це здійснюване з метою відновлення справедливості судове проголошення невинуватості обвинуваченого (класичне, вузьке розуміння виправдання, як судового акту або ж судової дії); виправдання – це встановлена органом державної влади в установленому порядку і у визначеній законом формі невинуватість особи в інкримінованому їй злочині (широке розуміння виправдання, як закономірного результату кримінального провадження).

Виправдання як акт застосування права, яким встановлюється істина у провадженні шляхом засвідчення невстановленої винуватості (встановленої

невинуватості) особи, не зводиться лише до виправдувального вироку, а має розглядатися широко і включати в себе постановлення інших процесуальних рішень, що констатують невинуватість особи.

На жаль, розуміння слова «виправдання», як «відновлення справедливості» не є єдиним навіть тоді, коли йдеться про судочинство. Це пояснюють тим, що наше суспільство втрачає довіру до суду не лише як до державної установи, а й як до інституту та суспільного явища взагалі, тому не всі «виправдання» вважають справедливими. За даними соціологічного дослідження, проведеного на замовлення Лабораторії законодавчих ініціатив в межах щомісячного дослідження «Омнібус» (Omnibus) компанією TNS з 8 по 15 серпня 2011 року, з 1200 опитаних респондентів лише 16,6 % довіряють судам, найбільшою довірою із запропонованих на вибір суспільних інститутів користується церква (71,7%) [122, с. 91-92].

Необхідно зауважити, що в доктрині кримінального процесу не існує одностайної думки щодо співвідношення понять «реабілітація» і «виправдання».

У вивченні співвідношення категорій «виправдання» та «реабілітація» можна умовно виділити три етапи, зумовлені історичним розвитком інституту та генезою правової думки.

1. Ототожнення виправдання з реабілітацією характерне для кримінально-процесуальної науки дореволюційного та радянського періоду.
2. Розмежування виправдання і реабілітації, остання є більш широким за змістом поняттям, що містить виправдання.
3. Виправдання та реабілітацію розглядають і досліджують окремо як самостійні інститути або у взаємозв'язку, причому реабілітацію визнають складовою частиною виправдання.

Значна увага проблемі реабілітації (у значенні виправдання) була приділена дореволюційними російськими вченими. Так С. І. Вікторський зазначав, що виправдувальні вироки є ніби доказом необґрунтованості притягнення обвинуваченого до суду і знімають із нього обвинувачення з усіма його наслідками. Виправданий підсудний може просити винагороду за шкоду і збитки, заподіяні йому під час притягнення до суду, в тому числі з судді, слідчого і прокурора, якщо зможе

довести, що вони діяли упереджено, без законного приводу або підстави або ж взагалі недобросовісно [54, с. 382-383].

І. Я. Фойницький розглядав реабілітацію як частину інституту «судового заліку покарання», умовного чи безумовного, за участю суду [360, с. 541]. Науковець коротко роз'яснює права виправданої судом особи, серед яких є і відшкодування шкоди. Значення реабілітації як процесуального наслідку виправдання ще не розкривається. До речі, саме у праці І. Я. Фойницького вперше вжито термін «виправданий» на позначення окремого суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності.

На прешому етапі розвитку інституту виправдання, поняття реабілітації та виправдання зазвичай ототожнювали. Виправдання не вважалось самостійним інститутом чи незалежним процесуальним явищем, а згадується лише у зв'язку з наслідками, що настають у разі закриття кримінального провадження або виправдання невинуватого вироком суду.

Наприклад, А. Г. Еділян визначав реабілітацію як рішення правомочного правоохоронного органу, що констатує відсутність або невстановлення події чи складу злочину або недоведеність участі в скоєнні злочину неправильно обвинуваченої чи засудженої особи [393, с. 9]. У такому визначенні змішувалися ознаки як виправдання, так і реабілітації.

Із зауваженням науковця, що реабілітація здійснюється з метою виправлення слідчих чи судових помилок, можна погодитися лише із застереженням, адже підстава для реабілітації не завжди є наслідком помилки у розслідуванні, а виправдання, у свою чергу, «...це нормальний результат судового розгляду» [166, с. 11].

Ототожнення понять реабілітації та виправдання спостерігаємо й у працях Б. Т. Безлепкіна [31, с. 145], І. А. Лібуса [153, с. 62-70], І. С. Ніжинської [192, с. 130], В. Д. Новікова [194, с. 59], Р. М. Оганесяна [203, с. 172] та М. Ф. Полякової [230, с. 121-124].

Зокрема, як зауважив Д. В. Татянін, Н. Я. Шило вірно визначила реабілітацію, як визнання правоохоронними органами невинуватості особи у

відповідному рішенні, що конкретизується відсутністю події злочину чи склад злочину, або недоведеність участі в злочині несправедливо обвинуваченого чи засудженого і поновлення її прав і репутації [321, с. 15].

На цьому етапі у поняття «виправдання», як правило, вкладається і виправдувальний вирок, і закриття провадження за реабілітуючими підставами.

Зокрема, І. А. Лібус розглядає закриття справи як за реабілітуючими, так і за nereабілітуючими підставами й називає таку процедуру виправданням, прирівнявши різні процесуальні рішення [153, с. 62-70]. З цією точкою зору не можна погодитись, адже неприпустимо ототожнювати виправдувальний вирок із завершенням справи за реабілітуючими чи тим більше за nereабілітуючими обставинами.

Деякі сучасні автори також ототожнюють виправдання з реабілітацією. Зокрема, не бачить між ними відмінності А. М. Глибіна: «Право на визнання... невинуватості (іншими словами – право на реабілітацію)...» [72, с. 99] та Ч. С. Касумов [121, с. 18].

Поняття «реабілітація» має більш широке значення, ніж «виправдання», – таким є другий підхід до вивчення співвідношення названих понять. Такої думки дотримувалися Р. В. Гаврилюк [70, с. 21], М. І. Пастухов [217, с. 19], Ю. М. Седлецький [284, с. 4], Т. Таджиєв [317, с. 27].

Так, Т. Таджиєв доводить, що «реабілітація у радянському кримінальному процесі являє собою певну групу процесуальних норм, що регулюють ті суспільні відносини, які виникають у разі: ухвалення виправдувального вироку, припинення справи за реабілітуючими підставами на стадіях розслідування, передачі до суду, судового розгляду, а також у касаційному та наглядовому провадженні» [317, с. 27].

До другого наукового підходу до виправдання можна віднести й висновок М. Р. Мазур [164, с. 50] та О. О. Підпригори [222].

Третій підхід характерний для пострадянських та сучасних правових досліджень. У них намітилася тенденція до розширення поняття виправдання, розвитку та удосконалення інституту виправданя. Виправдання визнають більш широким, ніж реабілітація, явищем, яке включає в себе останню, а також комплексом процедур, яким завершуються виправдувальні правовідносини.

Інститут реабілітації розглядають самостійно та окремо від виправдання, а реабілітаційні правовідношення стають логічним продовженням виправдувальних. Представниками даного підходу є: О. В. Абрамов [2, с. 13], Г. І. Алейніков [5, с. 147], О. Ю. Александрова [7, с. 35], Ю. В. Охотіна [210, с. 4], Ю. Ю. Чурилов [378, с. 51-52].

Так, А. В. Абрамов розуміє виправдання як первинну процесуальну форму визнання невинуватості обвинуваченого, що передує реабілітації [2, с. 10].

Ю. Ю. Чурилов вбачає сутність виправдання як правового інституту в сукупності процесуальних норм, що регулюють підстави, порядок та наслідки винесення виправдувального вироку [378, с. 51-52].

Однак з останнім твердженням можна погодитися лише частково, адже виправдання не варто розглядати вузько, лише у значенні виправдувального вироку, який фактично закріплює правовий результат виправдувального процесу, але і як явище, що існує на всіх стадіях кримінального провадження, а матеріальне вираження отримує і в інших виправдувальних рішеннях (виправдувальних актах). Найширше розуміння виправдання дає можливість виокремити і досліджувати його як самостійне правове явище, а реабілітацію – як логічне продовження та наслідок виправдання.

І. Л. Петрухін розглядає ухвалення виправдувального вироку як одну з правопоновлюючих санкцій, що належить до засобів захисту (правопорядку), у вигляді анулювання незаконних та необґрунтованих процесуальних актів [219, с. 12].

Виправдувальний вирок суду та постанову про закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами О. В. Капліна розглядає як юридичний факт, який започатковує правовідносини, що виникають із приводу відшкодування тієї майнової та немайнової шкоди, яку було завдано невинуватому громадянину судом чи слідчими органами» [115, с. 29-30].

Погоджуємося із представниками третього підходу. Вважаємо, що поняття «виправдання» визначає самостійний елемент процесуальної діяльності і виступає первинною процесуальною формою визнання невинуватості обвинуваченого.

Тому виправдання доцільно розглядати не тільки як факт винесення виправдувального вироку, права особи на виправдання (права на проголошення/констатацію її невинуватості у встановленому законом порядку), але і як різновид процесуальної діяльності, спрямованої на відновлення справедливості шляхом засвідчення невинуватості для конкретної людини, чиї права було порушено незаконним чи необґрунтованим обвинуваченням (підозрою) у кримінальному правопорушенні.

Через відсутність законодавчо визначеного терміну «виправдання» в ст. 3 КПК запропоновано закріпити нормативне визначення виправдання як процесуального порядку встановлення підстав для ухвалення виправдувального рішення і реабілітації особи під час досудового розслідування або судового провадження та ухвалення виправдувального рішення, яким від імені держави визнається невинуватість обвинуваченого (підозрюваного) в інкримінованому йому діянні.

1.3 Історичне виникнення та становлення виправдання як процесуального інституту

Еволюція виправдання мала досить складну та непослідовну історію. Зокрема, перші і найважливіші постулати судочинства письмово зафіксовані в релігійних першоджерелах: Торі, Біблії (Старому та Новому Заповітах) і Корані згадують виправдання як моральне і релігійне явище.

Так, старозавітні повчання для суддів містять положення, характерні для тогочасного кримінального процесу: «..той, хто виправдовує несправедливого, і хто засуджує праведного – обидва мерзенність перед Господом» (Притча 17:15) [38, с. 653].

В іудаїзмі діє наступне застереження: «цурайся неправди і не умертвляй невинуватого і правого, адже я не виправдаю винного» (Шмот 23:7) [262, с. 428].

У стародавні часи сформувалося стійке уявлення про те, що ніхто не може бути засудженим чи виправданим ніким, окрім Творця: «Не судіть, щоб і вас не судили» (Матф. 7,1) [38, с. 933].

Хоча відомо, що норми права беруть свій початок із звичаїв, ритуалів, традицій давнього суспільства [218, с. 4], однак загальновідомо, що існування права зумовлене виникненням держави.

Першими державними об'єднаннями прийнято вважати держави Близького Сходу. Віра, міфи, традиції і право тоді ще існували в неподільній єдності, тому перші приклади судового процесу і безпосередньо виправдання вплетені в матерію сакрального дійства і таємницю обряду.

Як приклад виправдання у міфічному світогляді можна запропонувати відомий «Суд Осіріса». Якщо при зваженні Тотом і Анубісом серце покійного виявлялося не важчим за перо Правди, суддя Осіріс виправдовував людину [323, с. 141]. За своїм описом міфічний суд [99, с. 289-297] дуже схожий на суд фараона на чолі судової колегії з 30 суддів, до яких обвинувачений мав звертатися із виправдувальною промовою.

Згадується виправдання і у старовинній правовій пам'ятці XVIII ст. до н.е. – законах Хаммурапі [367, с. 153], у них можна знайти норми, за якими особа, що вчинила злочин, отримувала виправдання, однак лише за умови, що вона витримає випробування (§ 1 Законів) [367, с. 153]. А, в § 2 зазначено, що у випадку виправдання після випробування, виправданий отримує будинок свого обвинувача [112, с. 10].

Містять положення про виправдання і Закони Ману (Ману-сміті) II ст. до н.е.- II ст. н.е.. Закони згадують про клятву як вид доказу (ст.109, ст. 115 [123, с. 47]) та підставу для виправдання (ст. 113) [366, с. 28].

Однак перша згадка про виправдання як результату судового розгляду з'являється в давньогрецькому судовому праві. Для нашого дослідження найбільший інтерес представляють грецькі суди про вбивство V – IV ст до н. е. У результаті судового процесу за однакової кількості голосів ареопагів обвинувачений міг бути виправданим [373, с. 86; 366, с. 41]. Варто зауважити, що в стародавній

Греції епохи розквіту афінської демократії обвинувачений мав право подати письмовий протест про неправомірність обвинувачення [373, с. 103]. Однак засудження невинуватих залишається явищем звичайним. Зокрема як зауважив Гермоген, звернувшись до свого вчителя Сократа: «Хіба ти не знаєш афінських судів, що в них судді під впливом захисних промов, часто засуджують на смерть ні в чому не винних ...» [233, с. 16].

Наступним етапом розвитку виправдання став Рим. В Римській республіці діяв суд присяжних, що виносив вердикти за результатами таємного голосування, використовуючи спеціальні таблички: для виправдання – «А» (absolvo) – виправдовую [223, с. 537, 539], «NL» (non liquet) - не доведено. Окрім того, існував інститут залишення обвинуваченого в підозрі. «Absolutio ab instantia» [289, с. 22]. І. А. Покровский наголошував, що «середній вирок» не пропонувався і не вотивався народним зібранням, на відміну від обвинувального вироку [225, с. 169].

В Законах XII Таблиць (451–450 pp.) серед норм римського судочинства є приклад «автоматичного» виправдання, в таблиці I ст. 8. сказано, що після полудня магістрат затверджував вимогу тієї сторони, яка присутня при судоговорінні в тому випадку, коли інша сторона не з'явиться [368, с. 22]. А в Дігестах Юстиніана (Книга 11, Т. II, ст. 31) йдеться про поновлення справи навіть після виправдання [211, с. 354].

Наступною віхою розвитку інституту виправдання було раннє феодальне право та феодальне право середньовічних держав.

Основною формою процесу феодальних держав на початку XI–XII ст. був обвинувальний процес. Головними особливостями виправдання в той час: при виправданні обвинуваченого покарання, яке йому загрожувало, застосовували до обвинувача [373, с. 186]; тільки на сказаних сторонами словах повинно було ґрунтуватися судове рішення, в тому числі виправдувальне [373, с. 187]; основою доказування був двобій, який вважали і способом виправдання [373, с. 189]; обвинувальний процес характеризувався широким застосуванням ордалій як методу «божого суду» [373, с. 194].

На початку XIII ст. на зміну обвинувальному процесу прийшов розшуковий (інквізиційний), для якого характерним є існування «третіх» вироків, за якими підсудний залишається під підозрою.

Найяскравішими прикладами інквізиційного судочинства були процеси над відьмами, в яких існувала спеціальна процесуальна форма виправдувального вироку [390, с. 384-385]. При цьому автори «Молота відьом» застерігали від ствердження невинуватості обвинуваченого. Зауважимо, що такий виправдувальний вирок не був остаточним і міг переглядатися з появою нових доказів [390, с. 384-385].

Феодальний англійський процес пішов іншим шляхом. В Англії не було інквізиції, а найважливішим його здобутком стало правило, за яким обвинувачений не повинен доводити свою невинуватість і весь тягар доведення вини покладался на обвинувача, що є важливою гарантією реалізації права особи на виправдання.

Однак у англійському кримінальному процесі залишалось у вжитку очищення клятвою, як умова для виправдання. Зокрема у Законі Альфреда (871 – 899 рр.) у ст. 4/1 [454, с. 13], ст. 4/2 [442]; у Законах Іна (688 – 726 рр.) у ст. 14 [461]. В Англії аж до XIII ст. звичайним способом перегляду вироку залишався поєдинок із суддею, який його ухвалив.

У той же час у Німеччині сформувалась звична для сучасного права апеляція. Не виключався і перегляд вироків, котрий мав на меті посмертну реабілітацію засудженого. Прикладом такого процесу може слугувати відома реабілітація Жанни д'Арк, яка, проте, переслідувала політичні мотиви [374, с. 190-191].

У державі франків наприкінці V - на початку VI ст. виправдання було можливим через очисні присяги чи випробування [373, с. 170].

Пізніше норми виправдання було закріплено у «Кароліні» (прийнято в 1532 р., опубліковано в 1533 р.) зокрема в ст. XCIX зазначалося, що вказівки виправдувального вироку стосовно виправданого повинні бути виконані належним чином [123, с. 151].

У феодальній Франції (а саме у Франції зародився західний феодалізм) [454, с. 42], також згадуються виправдувальні присяги (Кутюми Бовезі, т. I гл. 4 §

108) [474, с. 61], або випробування [373, с. 196], як умови для визнання особи невинуватою.

Для права західних і південних слов'ян в період феодалізму характерні ті самі ознаки, що й для держав континентального та загального права.

Зокрема, в «Польській Правді» (XIII ст.) закріплено звільнення від обвинувачення за показаннями свідків (ст. V) [366, с. 138-139]; виправдання особистою присягою та присягою свідків (ч. 2 ст. V); програш справи у разі відсутності хоча б одного свідка (ч. 3 ст. V) [366, с. 138-139]; виправдання судовим двобоєм, причому двобій продовжувався до виграшу або визнання переможцем однієї зі сторін (ст. XXIII) [366, с. 143] полем чи сплатою за голову (ч. 1 ст. VIII) [366, с. 140]; виправдання шляхом випробування (ч. 2 ст. VIII) [366, с. 141]; виправдання присягою разом із дев'ятьма суприсяжниками (ч.2 XV ст.) [366, с. 142]. Також було нормативно визначено порядок способів захисту та виправдування (ст. XXIV, ст. XXV) [366, с. 143-144].

Слід зазначити, що виправдання у сучасному його розумінні в середні віки не існувало, утвердження його як інституту кримінального та кримінально-процесуального права стало можливим завдяки розвитку правових інститутів у буржуазний період, який став третім етапом його становлення.

Зокрема, важливим для реалізації права на виправдання стало нормативне закріплення та чітке формулювання презумпції невинуватості, що з'явилося у першій Декларації прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р. в ст. 9 (Article IX): «Кожна людина вважається невинуватою, поки вона не буде визнана винуватою...» [401]. В другій редакції Декларації (1793 р.) презумпції відведено вже три статті, ст. 10 ст. 13 і ст. 14 [366, с. 223].

Декларація досі є важливою частиною конституційного права Франції, вона стала преамбулою Конституції від 27 жовтня 1946, підтверджена Конституцією від 4 жовтня 1958 [98, с. 49] та Конституцією від 16 липня 1971.

Законодавче закріплення презумпції невинуватості фактично означає закріплення права людини на визнання її невинуватою, а значить і закріплення права

на виправдання, в тому числі як гарантії від необґрунтованого кримінального обвинувачення і переслідування).

Щодо Англії XVII-XIX ст., то одним з фундаментальних принципів кримінального процесу і одночасно основною презумпцією останнього так само є презумпція невинуватості [373, с. 434]. Якщо після перевірки поданих обвинувачем доказів суддя вважає їх явно недостатніми для обґрунтування обвинувачення, він може запропонувати присяжним виправдати обвинуваченого (підсудного). Більше того, така пропозиція вважалась обов'язковою [373, с. 432].

Українське право має свою неповторну специфіку, обумовлену особливостями історичного розвитку, що наклали особливий відбиток на формування всієї правової системи.

Складний характер розвитку інституту виправдання осіб в кримінально-процесуальному законодавстві України ускладнює його чітку історичну періодизацію і дозволяє лише умовно виділити сім етапів: 1. Давньоруська доба (VII – середина XIV ст.); 2. Литовсько-польський період (середина XIV – друга половина XVII ст.); 3. Період Гетьманщини (друга половина XVII – кінець XVIII ст.); 4. Належність до Російської імперії (перша половина XIX ст. – Люблінська унія) та Австро-Угорської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.); 5. Дореволюційний період (1861 – 1917 рр.) та Українська революція (до лютого 1917 р.); 6. Радянські часи (1921 – 1990 рр.); 7. Сучасна Українська держава (початком можна вважати прийняття Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р.).

На першому етапі позначення процесуальних правил і виправдання носить доволі стихійний характер і підпорядковане сформованій системі звичаїв та традицій слов'янських народів. Виправдання як процесуальний інститут ще не сформувався, виправдання існує у формі очисних присяг, клятв, випробувань успішне проходження яких є необхідною умовою підтвердження невинуватості особи. Право на виправдання знаходить прояв у можливості обвинуваченої особи підтвердити свою невинуватість, присягнувши або ж успішно пройшовши випробування.

Зокрема, в «Руській Правді» можна знайти положення щодо виправдання шляхом впробувань та клятв. Так, «Короткою Руською Правдою» узаконено окремі загальноприйняті традиції судочинства, зокрема присягу в непричетності до злочину [327, с. 50].

«Розширена Руська Правда» засвідчила два види судових клятв – для позивача і для відповідача. Відповідач давав так звану очищувальну клятву (ст. 35 Р.П.) [274, с. 369], також клятву давали свідки, приведені відповідачем (ст. 37 Р.П.) [274, с. 379]. Окрім клятв, у положеннях Розширеної правди згадується випробування (ст. 87 Р.П.) [274, с. 599] залізом і водою [375, с. 32–33]. У разі виправдання обвинувач зобов'язувався відплатити виправданому за всі «збитки» (гл. X, ст. ст. 124-127) [373, с. 673].

Наступним етапом у розвитку виправдання стали перші спроби кодифікації права у Литовсько-Руській державі.

У Першому Литовському статуті в силі залишалася присяга, до якої сторони як і раніше звертаються, щоб довести свою правоту та невинуватість [327, с. 177]. Виправдувальна присяга згадується у розділі 7, Арт. 16 [297, с. 180], Арт. 17 [297, с. 172-173], Арт. 22 [297, с. 182].

Литовським Статутом 1566 р. і Статутом 1588 р. затверджено принцип презумпції невинуватості, однак лише для панівної верхівки (магнатів, шляхти, міщан). Новим є положення щодо того, що у випадку смерті обвинувача його законні спадкоємці мають довести судову справу до кінця. Заріплено Статутом 1566 р. положення, яким впроваджено заборону повторного розгляду справи за позовом сторони, яка програла справу (розділ 4 Артикул 25) [300, с. 135].

Наступна віха розвитку права, а разом з ним кримінального процесу та права на виправдання, припала на другу половину XVII – кінець XVIII ст. на період Гетьманщини. Російський уряд, приєднавши Північно-Західні та Південно-Західні землі, дозволив населенню користуватися місцевими законами [227, с. 64; 52, с. 3].

У другій половині XVII ст. окремі згадки про виправдання можна знайти, проте, як і раніше, значного розвитку інституту в цей час не спостерігається. Розгляд справи нерідко завершувався на першому ж судовому засіданні.

Вислухавши сторін, суд проголошував «декрет» (вирок), яким вирішувалося питання про винуватість або невинуватість особи [191, с. 43]. Декрет про невинуватість особи фактично і був виправданням у формі акту застосування права. Цікавим є положення Універсалу Полуботка, виданого 19 серпня 1722 року, в якому суди закликаються вирішувати справи «по совісті»: «безъ жадного пристрастія й неправоти...» [347]. За загальним правилом, де є справедливість та істина, там існує виправдання.

Велика кількість різних законів, від статутів до універсалів гетьманів – ускладнювали працю судів, тому після довгих затримок у 1743 році було укладено збірник під назвою: «Права за якими судиться малоросійський народ» (далі – Права), де положення щодо виправдання отримало законодавче закріплення.

Виправдання, за «Правами» є доказами, що підтверджують невинуватість відповідача; виправдатися можна, надавши «правильні докази», або власними присягами (гл. 3 артикул 3 п. 4, п. 8) [238, с. 25]. Якщо обвинувачений впевнений в своїй невинуватості, він має право захищати себе в суді і «против челобитья опрадить» (гл. 8 артикул 1 п.2) [238, с. 138]; Обвинуваченому (відповідачу) для реалізації права на виправдання достатньо було двух-тьох свідків (гл. 8 артикул 19 п. 1) [238, с. 180]; смерть обвинуваченого не була перешкодою для завершення судового провадження, бо його права і обов'язки переходили до спадкоємців [238, с. 150]; також можлива була посмертна реабілітація обвинуваченого (гл. 3 артикул 3 п. 8) [238, с. 24-25]; виправдання як процесуальний акт існує у формі декрету судді (гл. 8 артикул 25 п. 1, п. 2) [238, с. 190], який можливо оскаржити в апеляційному порядку (гл. 8. артикул 35).

Наступним періодом розвитку виправдання (зокрема і права на виправдання) стала перша половина XIX ст. В короткий термін розроблено цілу низку законодавчих та підзаконних актів, зокрема в сфері кримінального права та процесу.

Так, у Статуті кримінального судочинства 1864 р. закріплені норми, що гарантують стабільність ухвалених виправдувальних вироків (ст. 21) [283, с. 368]; заборону повторного притягнення до відповідальності за одне й те саме правопорушення (ст. 22); право особи на виправдання в належному порядку судом у

разі відкриття доказів, що підтверджують його невинуватість (ст. 25); реабілітація особи, відновлення честі і прав безневинно засудженого допускається повсякчас, незважаючи ні на строки давності, ні на смерть засудженого (ст. 26) та право на відшкодування шкоди і збитків, завданих обвинуваченому неправильним обвинуваченням (ст. 32) [283, с. 369], або безпідставним притягненням його до суду (ст. 780) [283, с. 447].

Зауважимо, що на даному історичному етапі існували чотири підстави для виправдання особи судом: 1) заперечення факту, що покладено в основу обвинувачення; 2) доведений факт не був діянням підсудного; 3) доведений факт, хоча й є діянням підсудного, проте не підлягає ставленню йому у вину; 4) доведений факт не входить до складу злочинного діяння, як воно зафіксовано в кримінальному законі [270, с. 224]. При виявленні однієї із перелічених підстав у суді мав ухвалюватись виправдувальний вирок.

Наступний період розвитку інституту виправдання припав на радянські часи. В межах даного періоду розвиток виправдання можна умовно поділити на п'ять етапів, починаючи із 1917 року [111, с. 187]. Зокрема, в даний період існуючими законодавчими актами визначалося, що у виправдувальному вирокі мають зазначатися підстави його ухвалення, тобто недоведеність злочину або невинуватість особи у його скоєнні. Як зауважив Р. В. Гаврилюк, категорії «виправдання» і «реабілітації» на даному історичному етапі по суті одне й те саме (один інститут поглинає інший, реабілітація не має власного змісту) [70, с.19].

Наступним етапом стали 1921 – 1925 рр, коли був прийнятий перший з кримінально-процесуальних Кодексів радянських часів. Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1922 р. (далі – КПК 1922 р.): розмежовано вирок обвинувальний та виправдувальний (ч. 9. ст. 23 гл. 1 КПК 1922 р.) [342, с. 9]; закріплено обов'язок слідчого при проведенні попереднього слідства виявити і дослідити обставини які викривають вину обвинуваченого так і виправдовуючі (ст. 27 КПК 1922 р.); чітко сформульовані як реабілітуючі, так і нереабілітуючі підстави завершення кримінального перслідування та закриття кримінальної справи (гл. I ст. 4 КПК 1922 р.). Зокрема, справу закривали на будь-якій стадії процесу у

випадку відсутності у діях обвинуваченого складу злочину [342, с. 6], також прокурор міг при наявності виправдувальних підстав, визначених ст. 4 і ст. 206, своєю постановою закрити справу (гл. XIX ст. 226 КПК 1922 р.) [342, с. 46].

Суд ухвалював вирок про виправдання обвинуваченого (підсудного), коли: не доведено подію злочину, що інкримінували обвинуваченому; не доведено участі підсудного у вчиненому злочині; коли діяння вчинене підсудним, не містило в собі складу злочину (ст. 330 КПК 1922 р.) [342, с. 66]. Тобто при наявності «тріади» виправдувальних підстав.

Особливістю даного Кодексу було запровадження ним окремого строку на перегляд виправдувальних вироків (ст. 379 КПК 1922 р.) [342, с. 77]. Перегляд виправдувального вироку допускався лише протягом року з дня відкриття нових обставин, зазначених в п. 3 ст. 378 КПК 1922 р., і не пізніше 5 років із дня набрання вироком законної сили. Цей строк являє собою гарантію стабільності виправдувального вироку.

Наступні зміни отримали закріплення в новому Кримінально-процесуальному кодексі УРСР 1927 р., що повторив та розширив положення попереднього кодексу.

Новим стало положення про те, що якщо виправдувальний вирок визнано несправедливим, суд II інстанції мав його скасувати, а справу направити на новий розгляд (ч. 4 ст. 349 КПК 1927 р.) [341, с. 61].

Наступний етап займає проміжок між 1953 – 1958 рр. Важливим актом у галузі кримінального судочинства стали Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1958 р.

Відповідно до ст. 3 Основ кримінального судочинства 1958 р., завданням кримінального судочинства вважаються: швидке і повне розкриття злочинів викриття винуватих та забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто скоїв злочин поніс справеливе покарання і жоден невиний не був би притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений [111, с. 630]. Ці завдання були сформульовані в КПК союзних республік, зокрема у ст. 2 КПК УРСР 1960 р.

Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 року проіснував фактично до 2012 року, коли 13 квітня 2012 р. Верховною Радою був прийнятий новий Кодекс.

Отже, у законодавчих актах радянського періоду, інститут виправдання знайшов своє логічне продовження і розвиток. Зокрема було чітко сформульовано та закріплено тріаду підстав для виправдання особи. Виправдання стає можливим не лише у формі виправдувального вироку, а й постанови слідчого чи прокурора, ухвали суду про закриття кримінальної справи за реабілітуючими підставами. Окремими положеннями, що передбачали правила оскарження виправдувального вироку, було гарантовано стабільність останнього та його важливість як акту правосуддя. З'явилися й норми, що закріплюють право особи на реабілітацію та порядок реалізації даного права. Хоча еволюція права особи на виправдання була досить тривалою та не завжди послідовною, варто погодитися із зауваженням, про те що «незмінна тенденція до обов'язкового визнання права на виправдання свідчить про притаманне законодавцю прагнення до створення механізму справедливого судочинства» [21, с. 84].

Висновки до першого розділу

Як показав аналіз наукової літератури, для формування такого складного, багатогранного явища, як виправдання, були необхідні певні економічні і соціально-правові умови.

Виправдання як правове явище неможливе, коли ідея правосуддя виражалася в невизначеному відчутті помсти за кривду. Лише коли зникає самосуд як соціальне явище, виникає виправдання в його розумінні захисту прав невинуватого, публічне визнання невинуватості, поновлення у порушених правах і забороні подальшого переслідування за кримінальне правопорушення.

Виправдання неможливе без поділу влади і формування процесуальних функцій (обвинувачення, захист і вирішення справи судом), а також без існування принципів кримінального процесу, зокрема без презумпції невинуватості. Названі

умови були відсутні в державах Стародавнього світу (Єгипет, Вавилон та ін.), так само виправдання не було поширеним явищем у часи феодального суспільства, коли право на виправдання виявлялося у можливості обвинуваченої особи підтвердити свою невинуватість, присягнувши або ж успішно пройшовши випробування.

Хоча виправдання як результат судового провадження і виправдувальний вирок, як зовнішня форма виправдання, існував ще за часів стародавньої Греції, а виправдувальні підстави були відомі у Середні віки, виправдання як правовий інститут у сучасному його розумінні та безпосередньо процес проголошення особи невинуватою із подальшим поновленням її в усіх правах та попередньому соціально-правовому положенні, стає можливим тільки із появою змагальності процесу та закріпленням гарантій прав людини, зокрема у XVIII ст. після прийняття у Франції Декларації прав людини і громадянина 26 серпня 1789 року, в якій на законодавчому рівні було закріплено загальноправові принципи справедливості, презумпції невинуватості.

Виправдання є явищем моральним, релігійним, філософським та юридичним, а отже охоплює декілька сфер соціального буття.

Сутність виправдання як процесуального інституту полягає в сукупності процесуальних норм, що регулюють підстави, порядок і наслідки ухвалення виправдувального вироку (виправдання у вузькому розумінні) та інших процесуальних рішень, що констатують невинуватість особи у кримінальному правопорушенні (виправдання в широкому розумінні).

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВА ОСОБИ НА ВИПРАВДАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

2.1 Право особи на виправдання: поняття, зміст і значення

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, головним обов'язком якої є їх утвердження та закріплення [127, с. 6].

У наш час визнання прав і свобод людини та громадянина і забезпечення правового захисту особи є передумовою становлення правової держави. Існує багато визначень самого терміна «права людини», кожне з яких фактично розкриває певний аспект цього поняття, його особливості чи зміст. Наведемо деякі з них.

Права людини є нормативною формою взаємодії людей, впорядкування їх зв'язків, координації їх дій та вчинків [237, с. 12]. Права людини – певні можливості людини, котрі необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визнаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей [263, с. 5].

При цьому, як слушно зазначає Девід П. Форсіт, навіть якщо права людини вважають невід'ємним моральним атрибутом індивіда, якому держава апріорі не може суперечити, вони повинні бути не лише задекларовані, а й чітко сформульовані, визначені та закріплені законодавчо [430, с. 3].

Хоча права людини мають довгу історію в теорії і навіть у правозастосовній практиці, їх юридичний розвиток фактично бере початок з американської та французької революцій XVIII століття, а захист залишався національним питанням практично до 1948 року, коли вони були закріплені в Загальній декларації прав людини 1948 р., а далі в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародному Пакті про економічні, соціальні та

культурні права 1966 р., Європейській соціальній хартії 1961 р. та інших міжнародних актах.

Отже, права людини в цілому можна визначити як властиві кожній людині можливості та потреби, без яких вона не може існувати як суб'єкт суспільних відносин. Вони різноманітні за змістом, способами реалізації та обсягом, хоча і не є вичерпними.

Закріплення того чи іншого суб'єктивного права в законодавстві повинно означати реальну можливість особи вільно користуватися благами, здійснювати певні дії в межах та в порядку, визначених законом.

Для подальшої характеристики обраного права необхідно зазначити, що всі права людини – універсальні, неподільні, взаємозалежні і взаємопов'язані, невідчужувані і невід'ємні від сутності та природи людини. Всі ці ознаки притаманні й праву особи на виправдання.

Термін «права людини» має широкий спектр значень: від права на життя до права вільно брати участь у культурному житті суспільства. На міжнародному рівні зазвичай проводять розмежування громадянських і політичних прав, з одного боку, та економічних, соціальних і культурних, з іншого.

Громадянські права викладено у перших 18 статтях Загальної декларації прав людини 1948 року [103]. З-поміж них першу групу становлять ті, що стосуються недоторканності особи, такі як право на життя, свободу, особисту недоторканність та інші. Друга група – це процесуальні права, вона включає право на рівність перед судами і трибуналами, право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, презумпцію невинуватості тощо.

Права людини входять до поняття правового статусу, що являє собою категорію, яка відображає весь комплекс взаємин особистості і суспільства, громадянина і держави, індивіда і колективу.

Як вірно зауважила О. П. Кучинська, правовий статус учасників кримінального провадження – це взаємозв'язок та протипоставлення прав і

обов'язків одних учасників кримінального провадження правам і обов'язкам інших [149, с. 184].

У вітчизняній науці правовий статус визначають як систему прав та обов'язків, закріплених Конституцією та іншими нормативно-правовими актами.

Зараз категорія правового статусу особи носить збірний, узагальнюючий характер [325, с. 548-549].

Стрижень правового статусу індивіда складають основні права і свободи, саме в них закладена можливість виникнення інших численних прав, необхідних для нормального та повноцінного життя людини, в тому числі й права на виправдання. Вважаємо, що право особи на виправдання, як і більшість прав, походить від основних прав людини.

Під основними правами прийнято розуміти ті з них, що закріплені у конституції держави, а також міжнародно-правових документах з прав людини, в тому числі в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [236] та Європейській соціальній Хартії 1961 р. [237, с. 135]. У Преамбулі Конвенції закріплено найважливіші права людини, які розглядають як складові «спільної спадщини політичних традицій, ідеалів, свободи, верховенства права» [124].

Отже, можна зробити висновок, що право особи на виправдання є правом суб'єктивним, процесуальним, воно входить до змісту правового статусу особи.

Що являє собою суб'єктивне право? Як і будь-яке поняття в науці, його трактують по-різному. Суб'єктивне право визначають як таке, що належить суб'єкту правовідносин [200, с. 418]. Однак це визначення певною мірою є тавтологією і не пояснює самої суті поняття.

Е. М. Трубецкой визначав право в суб'єктивному значенні як сферу зонішньої свободи, яка дається людині нормами об'єктивного права. Право в суб'єктивному значенні складаються правомоччя і обов'язки, при цьому права одних осіб завжди відповідають обов'язкам інших. Суб'єктивне право слугує вираженням особистого елемента в праві [358, с. 334].

Як зауважив В. О. Котюк, суб'єктивні права і обов'язки особи загалом залежать від правового статусу особи, від функціональних прав і обов'язків особи,

від її посади і соціального статусу [129, с. 103]. Суб'єктивне право походить від об'єктивного права, встановленого державою [66, с. 91]. Суб'єктивність, тобто індивідуалізованість, невідчужуваність та залежність від суб'єкта є загальною ознакою всіх прав що виникають із конкретних правовідносин.

О. Ф. Скакун визначила суб'єктивне право як вид і міру можливої поведінки суб'єкта права, що встановлена юридичними нормами для задоволення інтересів правомочної особи, така поведінка забезпечувана державою [286, с. 389].

Праву особи на виправдання, як суб'єктивному праву протипоставлено обов'язок держави (уповноважених органів державної влади) виправдати особу шляхом ухвалення відповідного рішення про закриття кримінального провадження (ч. 3 ст. 284 КПК України) або ухвалення виправдувального вироку (ч. 6 ст. 284, ч. 1 ст. 373 КПК України). Особа має право як не доводити свою невинуватість (ч. 2 ст. 17 КПК України), так і право використовувати усі визначені законом можливості для доведення своєї невинуватості (ч. 3 ст. 42, ч. 3 ст. 93 КПК України). Із останньою можливістю пов'язане право особи заперечувати проти закриття кримінального провадження і звільнення її від кримінальної відповідальності (ч. 7 ст. 284 КПК України).

Н. Г. Александров пропонує розглядати суб'єктивне право у єдності певних можливостей: 1) як вид і міру можливої поведінки для самого володільця суб'єктивного права; 2) можливість вимагати відповідної поведінки від інших осіб; 3) можливість звертатися у разі необхідності за допомогою до владних органів для забезпечення перших двох можливостей [6, с. 108-109]. Ці три можливості і є основними ознаками, що характеризують суб'єктивне право. Інші вчені до додають ще четверту можливість – користуватись на основі суб'єктивного права певними соціальними благами [66, с. 155; 104, с. 345].

Отже, якщо ми визначаємо право на виправдання як суб'єктивне, то закріплюємо за уповноваженою особою можливість користуватися основними трьома правомочностями (можливість суб'єкта кримінального провадження самостійно приймати юридично значущі рішення, брати участь у процесуальних діях для доведення своєї невинуватості; можливість суб'єкта кримінального

провадження вимагати від держави виконання обов'язку щодо виправдання шляхом закриття кримінального провадження, ухвалення виправдувального вироку із наступним проголошенням невинуватості та поновлення усіх порушених прав; можливість суб'єкта кримінального провадження у разі визнання його невинуватості на примусове виконання обов'язку держави щодо проголошення невинуватості та поновлення порушених прав). Прикладом законодавчого закріплення останньої можливості є п. 6 ч. 4 ст. 42 КПК України (право особи оскаржувати судові рішення та ініціювати їх перегляд в установленому КПК України порядку).

Термін «право на виправдання» можна вживати у двох значеннях. Право особи, яка у кримінальному провадженні викривається у вчиненні кримінального правопорушення, на виправдання у суб'єктивному значенні – це закріплене і гарантоване нормами законодавства право особи на визнання невинуватості та подальшу реабілітацію в ході справедливого досудового розслідування та судового розгляду, що також має на меті захист і забезпечення особистих, правових, економічних інтересів особи, щодо якої розпочато кримінальне провадження. Право особи на виправдання в об'єктивному значенні – це комплексний правовий інститут, що складається з об'єднаних загальними принципами норм міжнародного, конституційного, кримінального, кримінального процесуального та інших галузей права.

Таким чином, юридична природа права на виправдання формується на єдності суб'єктивного та об'єктивного права.

Залежно від способу реалізації суб'єктом можливостей, що становлять зміст права на виправдання, його поділяють на активне та пасивне.

Активне право на виправдання – це можливість суб'єкта своїми активними діями самостійно здійснювати реалізацію цього права, наприклад, використовувати всю сукупність наданих йому процесуальних прав, сприяти встановленню обставин, які його виправдовують, вимагати від прокурора передати обвинувальний акт до суду для його розгляду і вирішення в судовому засіданні з метою виправдання та

реабілітації. Пасивне право на виправдання – це можливість суб'єкта бути виправданим без здійснення будь-яких самостійних активних процесуальних дій.

Невід'ємним елементом суб'єктивного права на виправдання, а також об'єктивних умов виправдання є юридична зацікавленість особи. Фактично, вимагати виправдання може лише особа підозрювана, обвинувачена або засуджена, а вимагати реабілітації мають право і близькі родичі померлого.

Право на виправдання належить не лише громадянам, але й іноземцям та особам без громадянства. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011 р., вони користуються тими самими правами, що і громадяни [251].

Отже, об'єктом права особи на виправдання є права, свободи та інтереси, носієм яких є конкретна особа, а суб'єктами є підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий.

Визначимо місце права особи на виправдання у складній системі прав людини.

У спеціальних дослідженнях зустрічаються кілька класифікацій прав людини, у тому числі поділ всіх прав на три покоління (так званий генераційний) за історичною послідовністю, виникненням та визнанням. Так, правами першого покоління є громадянські права, ліберальні цінності, основні права та свободи людини, закріплені міжнародними договорами, Загальною декларацією прав людини 1948 р. у сукупності з Міжнародним білем про права людини який складають Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., а також Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. і його два факультативних протоколи та національним законодавством. Вони проголошені невідчужуваними і не підлягають обмеженню. Здебільшого до них відносять права фізичні, тобто життєві, особисті та політичні. Окрім них, до громадянських прав прийнято зараховувати й процесуальні. Отже, право на виправдання належить саме до першого покоління прав людини.

Друге покоління – це соціально-економічні права людини, що сформувалися у XIX ст. Головними ідейними творцями їх стали соціалісти і так звані «нові

ліберали» (Т. Х. Грін, Дж. А. Хобсон, у Росії – П. І. Новгородцев, Б. А. Кістяківський та інші) [169, с. 34].

Особливість третього покоління прав, на думку Є. А. Лукашової, полягає у тому, що вони є колективними і можуть здійснюватися спільнотою (асоціацією) [160, с. 85].

Існує й четверте покоління прав, однак його не завжди виділяють. Зокрема, А. Б. Венгеров зараховує сюди право людини на мир, на ядерну безпеку, космос, екологічні, інформаційні права та ін. [49, с. 69].

Існує ряд інших класифікацій, диференційними ознаками для яких є значення прав для їх носія, зміст, суб'єктний склад тощо. Зокрема, за співвідношенням та співвідпорядкованістю, за значенням для носія права поділяють на основні та похідні (додаткові).

Основними вважаються загальні права людини і громадянина, які формують базис національного правового статусу особи, такі як право на свободу і особисту недоторканність [224, с. 83]. Вони закріплені у найважливіших міжнародно-правових актах та в Основному Законі держави, який гарантує і захищає їх, і становлять правову базу для додаткових прав.

Додатковими є права, похідні від основних, закріплені, як правило, іншими галузями права (цивільне право, кримінальне право, кримінальне процесуальне право, тощо). Отже, право особи на виправдання, яке випливає з основних прав на життя, свободу, гідність, є похідним (додатковим).

За суб'єктним складом права людини поділяють на індивідуальні і колективні. Безперечно, право на виправдання є індивідуальним.

Існують й інші класифікації прав, зокрема за ступенем поширення, характером суб'єктів, роллю держави у їх здійсненні тощо.

Всі права взаємопов'язані і певною мірою взаємозалежні. Так, право на судовий захист логічно пов'язане із правом на виправдання та правом на реабілітацію.

Право на захист своїх прав у суді гарантовано будь-якій особі. Воно має універсальний характер і не знає жодних винятків, що повністю відповідає ст. 8

Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами у разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом» [236, с. 13]. Фактично цією формулою закладено базис для права на реабілітацію, тобто на поновлення у праві у випадку його порушення та повернення до попереднього правового становища.

Аналогічно право на захист закріплено і в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [107, с. 31], в ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., а також у регіональних актах захисту прав. Наприклад, у ст. 26 Американської декларації прав та обов'язків людини 1948 р.: «Кожний обвинувачений у вчиненні злочину має право на отримання неупередженого та публічного слухання і бути судимим відповідно до вже існуючих законів»; схожим чином право на захист закріплено і в ст. 8 Американської конвенції про права людини 1969 р.; ст. 7 та ст. 26 Африканської хартії прав людини і народів 1981 р. [471, с. 478-479].

Право на звернення до суду за захистом свого права у сфері кримінального судочинства має не лише потерпілий, а й обвинувачений. Так, обвинувачений може заперечувати проти закриття провадження слідчим чи прокурором та вимагати спрямування його в суд за захистом своїх прав для виправдання та повної реабілітації (ч. 7 ст. 284 КПК).

Виникає питання, чим саме відрізняється право на судовий захист від запропонованого права на виправдання? Чи доречно взагалі вести мову про право на виправдання як окреме та самостійне право, що належить особі?

Для того, щоб з'ясувати ці питання, необхідно спочатку звернутися до самого поняття виправдання.

На нашу думку, виправдання необхідно розглядати як процесуальну діяльність спрямовану на відновлення справедливості шляхом засвідчення невинуватості для конкретної людини, чії права були порушені незаконним чи необґрунтованим обвинуваченням у кримінальному правопорушенні. Таким чином, право особи на виправдання – це право особи на визнання та констатацію її невинуватості у встановленому законом порядку, на поновлення порушених під час

досудового розслідування та/або судового розгляду прав особи і відновлення правового становища, що існувало до початку кримінального провадження та притягнення особи до відповідальності.

У свою чергу, право обвинуваченого на судовий захист є комплексним, самостійним правом, елементами якого є право на звернення до суду за захистом порушеного права, право на особисту участь в процесі, право на справедливий судовий процес та інші.

Найважливішою рисою права на захист є його подвійна природа. По-перше, судовий захист є суб'єктивним правом особи, що полягає в можливості використання судочинства як засобу відновлення порушеного права. По-друге, воно є гарантією самих прав і свобод, якими людина наділяється.

Судовий захист поширюється на всі без винятку права і свободи, що належать індивіду, як у силу прямої вказівки Конституції та інших законів, так і на ті, які не мають нормативного закріплення, але не суперечать закону. Статтею 55 Конституції кожному (громадянину, іноземцю, особі без громадянства) надано право захищати свої права і свободи всіма не забороненими законом способами від порушень і протиправних посягань.

Право на захист є способом забезпечення правового статусу особи і гарантією конституційних прав громадян. Предметом судового захисту є не лише матеріальні, а й процесуальні права, які входять до правового статусу особи і потребують захисту у разі їх порушення на рівні з матеріальними. Отже, якщо право особи на виправдання розглядати як процесуальне, то воно підлягає судовому захисту разом з іншими правами людини і входить до коло об'єктів судового захисту.

Право на судовий захист передбачає право на охорону інтересів особи й від помилок правоохоронних та судових органів. Сюди ж входить і право на оскарження судових рішень, ухвал і вироків, що відповідає змісту права на судовий захист у міжнародній юридичній практиці.

Значення судового захисту важко переоцінити, в ряді випадків він є єдиним засобом правового захисту людини, наприклад у випадку реабілітації незаконно засудженого [280, с. 80-81].

На всіх стадіях кримінального процесу підозрюваному, обвинуваченому гарантовано широке коло прав, які, в свою чергу, формують поняття «право на захист». Основними конституційними принципами, на яких воно ґрунтується, можна назвати змагальність і рівноправність сторін, охорону прав і свобод людини в кримінальному судочинстві та забезпечення підозрюваному (обвинуваченому) права на отримання кваліфікованої юридичної допомоги, презумпція невинуватості, право на оскарження процесуальних дій і рішень [41, с. 26].

Зауважимо, що суд є пріоритетним, але не єдиним органом захисту прав і свобод людини і громадянина. З цією метою особа може звернутися і до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, до прокуратури чи до міжнародних установ та органів, що функціонують у сфері захисту прав людини, і договори з якими ратифіковано Верховною Радою.

Право на виправдання пов'язане з правом на судовий захист, існує на стадіях і судового, і досудового провадження. Певною мірою воно охоплює більше стадій процесу (а точніше, майже всі, окрім стадії внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що фактично замінила стадію порушення кримінальної справи КПК 1960 р.), ніж право на судовий захист, якщо розглядати останнє у вузькому розумінні як можливість захищати свої права та оскаржувати рішення владних органів у судовому провадженні.

Право особи на виправдання включає в себе інший зміст та обсяг можливостей, аніж право на судовий захист.

У ході виправдання особа може звернутися до суду з вимогою захисту своїх прав, а також відшкодування завданої матеріальної та моральної шкоди. При цьому повністю відновлюється добре ім'я особи, її попередній статус та репутація у суспільстві.

Досліджуючи поняття права особи на виправдання, необхідно зазначити, що воно є водночас і правом, і гарантією від незаконного засудження. Його можна

розглядати і як право на поновлення справедливості щодо особи в судовому порядку.

У ст. 62 Конституції України зазначено, що усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачать на її користь, а у разі скасування вироку як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням. Ці норми є відтворенням положень ч. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини, ч. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також ст. 6 Європейської конвенції з прав людини та ст. 3 Протоколу 7 до неї [236].

Якщо розглядати саму формулу презумпції невинуватості, то вже у ній можна побачити закладену можливість та право особи на виправдання. Тобто можна стверджувати, що положеннями статей 56 і 62 Основного Закону право особи на виправдання закріплено конституційно, а отже воно є конституційним правом.

Складовою змісту презумпції невинуватості є положення, за яким усі сумніви щодо доведеності вини особи мають тлумачитися на її користь, а недоведеність вини є підставою для ухвалення виправдувального вироку (ч. 2 ст. 17 КПК, ст. 373 КПК). Презумпція невинуватості є фундаментальним принципом у правовій системі, заснованій на верховенстві права [320, с. 114].

Як слушно зауважив В. Нор, «презумпція невинуватості за своєю правовою природою є гарантією права особи, щодо якої розпочато кримінальне переслідування, на визнання її невинуватою з боку держави в особі її публічних органів та посадових осіб до часу, коли вину її визнає суд своїм вироком, що набрав законної сили» [195, с. 394].

Презумпція невинуватості покликана насамперед захистити обвинуваченого від обвинувального вироку, якщо тільки останній не буде законно ухвалений. Вона діє протягом усього кримінального провадження, незалежно від результату досудового розслідування. В тому числі на стадії досудового розслідування до передачі справи до суду, у підготовчому судовому засіданні та на всіх етапах судового розгляду. Для забезпечення її дії судді мають повноваження розглядати заяви про порушення з боку правоохоронних та інших владних органів, що також можуть подаватися на будь-якій стадії судового розгляду [471, с. 533-534]. А отже і

право особи на виправдання починає «діяти» тоді ж, коли і презумпція, існує і належить особі протягом всього провадження.

Дія презумпції поширюється не лише на підозрюваного (обвинуваченого), та виправданого (засудженого), а й взагалі на будь-яку особу у кримінальному судочинстві, щодо якої ведеться кримінальне переслідування.

Презумпція невинуватості, поряд з іншими правами, є складовим елементом більш широкого права на справедливий судовий розгляд [381] і разом з ним конкретизує загальний принцип справедливого судочинства. Вона пов'язана з принципом установлення істини у кримінальному провадженні, який вимагає, щоб в основу вироку були покладені лише перевірені докази, і є фундаментом побудови кримінального процесу України. Саме принцип установлення об'єктивної істини зобов'язує сторону обвинувачення повно, всебічно і об'єктивно дослідити обставини провадження з тим, щоб встановити всі значущі факти і дати їм правильну правову оцінку [179, с. 13].

Окрім того, в зарубіжній науковій літературі неодноразово згадується зв'язок її із правом мовчання [402, с. 46]. Особа презюмується невинуватою, доки вину її не буде доведено стороною обвинувачення і право мовчання, таким чином, є складовим елементом презумпції (обвинувачений не зобов'язаний доводити свою невинуватість) [179, с. 12]. Однак, як зауважив Ендрю Ашворд (Andrew Ashworth) щоб мовчання не вважалось доказом винуватості, в країнах загального права на початку судового провадження сторона захисту наводить підстави для виправдання, а далі на сторону обвинувачення покладається обов'язок довести їх хибність [402, с. 97].

Однак обвинувальний вирок не можна ухвалювати лише через мовчання обвинуваченого. Європейський суд з прав людини погодився, що суди можуть робити негативні для обвинуваченого висновки, якщо він не надає пояснень з приводу пред'явлених йому обвинувачень, однак лише за наявності серйозних доказів, що підтверджують обвинувачення [295, с. 253].

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Яременко проти України» від 12 червня 2008 року Суд зауважив, що наявність права особи на

мовчання та права не свідчити проти себе є загальновизнаним міжнародним стандартом – стрижневим для поняття справедливого судочинства [53, с. 386].

Доволі вдало принцип презумпції невинуватості сформульовано у новому КПК. Зокрема, у ст. 17 принцип закріплено разом із вимогою «забезпечення доведеності вини», що прямо пропорційно впливає на вирішення справи у випадку наявності сумнівів щодо винуватості особи. У ч. 2 ст. 17 зазначено, що у випадку, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом, особа має бути виправдана, тобто суд має ухвалити щодо неї виправдувальний вирок.

При цьому «розумний сумнів» варто розуміти як сумнів, який неможливо усунути за допомогою додатково отриманих (зібраних) доказів, оскільки вичерпані всі можливості їх збирання або виявлення [140, с. 71-72].

Закріплена у Конвенції 1950 р. презумпція невинуватості витлумачена у справі Мінеллі проти Швейцарії (1983 р.) таким чином: «Без попереднього доведення вини обвинуваченого відповідно до закону і зокрема без надання йому можливості здійснити свої права на захист, судові рішення щодо нього відображає думку, що він є невинуватим» [76, с. 37].

Аналогічним чином презумпція закріплена у ст. 26 (ч. 1) Американської конвенції про права людини 1969 р.: «Кожен обвинувачений вважається невинуватим, поки не доведено протилежного» [471, с. 531] та у ст. 7. (ч. 1) Африканської Хартії прав людини і народів 1981 р. [471, с. 532].

Досліджуючи регіональні правозахисні договори, також можна дійти висновку, що презумпція невинуватості базується на трьох основних положеннях: 1) тягар доведення лежить на стороні обвинувачення; 2) вина обвинуваченого має бути доведена поза всяким розумним сумнівом; 3) метод доказування повинен відповідати принципу справедливості (неупередженості).

Як зазначав А. Г. Едилян, для однозначного та беззаперечного вирішення винуватості особи необхідно довести факт скоєння особою конкретного злочину, за який передбачене кримінальне покарання [393, с. 11].

Як зауважується в рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Пантелеєнко проти України» від 29 червня 2006 року, презумпція невинуватості порушується, коли судові рішення відносно особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального злочину, відображає думку про те, що вона винувата без доведення її провини відповідно до закону [269]. Відповідно до презумпції невинуватості виправдувальний вирок однозначно вирішує питання щодо винуватості особи [295, с. 263].

За правилом презумпції «*in dubio pro reo*» – «тлумачення сумнівів на користь обвинуваченого» – тобто, якщо у суду виникають сумніви відносно тих чи інших доказів і якщо той чи інший факт можна витлумачити як на користь, так і на шкоду особі, то рішення приймається, на користь обвинуваченого [133, с. 11–12; 394, с. 10].

Отже, вина особи в будь-якому випадку повинна бути доведена поза розумним сумнівом [488]. Розумний сумнів – це об'єктивний сумнів у винуватості обвинуваченого [488]. Розумний сумнів – це правовий стандарт доказування в законодавстві Сполучених Штатів, також це вимога, що не має бути жодних необґрунтованих і неконкретизованих підозр або передчуття щодо винуватості особи.

Як вдало зауважили М. М. Михеєнко та В. П. Шибіко, завданням судового провадження у країнах загального права – є не встановлення об'єктивної істини, а фактично встановлення винуватості обвинуваченого «поза розумними сумнівами» [177, с. 15].

Щоб вважатися розумним, сумнів має бути справжнім, а не уявним [506]. Він має бути переконливим настільки, щоб не залишати сумнівів у невинуватості обвинуваченого, розумний сумнів може виникнути в існуванні будь-якого елементу злочину і в тому, що саме обвинувачений скоїв злочин [481]. Обставини, що є сумнівними, мають бути виключені з обвинувачення, внаслідок чого діяння обвинуваченого можуть бути перекваліфіковані.

Науковці пропонують вважати «розумним» непереборний, обґрунтований сумнів. Тобто такий, «...який залишається у слідчого, прокурора, судді (слідчого

судді) щодо винуватості обвинуваченого чи підсудного після всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи» [195, с. 399].

Таким чином можна запропонувати наступні ознаки «розумного сумніву»:

- 1) справжність та об'єктивність сумніву (сумнів не може бути уявним);
- 2) переконливість сумніву;
- 3) причиною такого сумніву стали природа та якість доказів у провадженні;
- 4) непереборність та обґрунтованість сумніву.

Як слушно зауважують В. Нор та Б. Яворський, при постановленні виправдувального вироку обвинуваченого (підсудного) виправдовують не тому, що була встановлена його невинуватість (адже невинуватість презюмується із самого початку), а тому, що законодавство «наказує» тлумачити сумніви, які неможливо оскаржити або усунути, на користь обвинуваченого (підсудного) [197, с. 437]. Це доводить тезу про те, що виправданий не завжди є невинуватим, що, в свою чергу, ставить перед дослідженням питання, як співвідносяться поняття «виправдання» і «невинуватість» та чи є відмінність між статусами виправданого і невинуватої особи?

У процесуальній науці давно відмічено двозначність поняття «винуватість». А. Чебишев-Дмитрієв зауважував, що питання про винуватість «вирішується за внутрішнім переконанням, що ґрунтується на сукупності обставин, виявлених при судовому розгляді» [371, с. 669].

На перший погляд, винуватість та невинуватість – взаємовиключні поняття. Однак на практиці доволі часто зустрічається «часткове виправдання», тобто виправдання за частиною обвинувачень. Так, вироком Шевченківського районного суду м. Київ від 25 липня 2011 р. обвинувачений за ч. 2 ст. 185 КК України виправданий за недоведеністю його вини у вчиненні злочину, а за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України, визнано винуватим та призначено йому покарання у вигляді одного року позбавлення волі [64].

Зауважимо, що обвинувачений може бути або засудженим, або виправданим за одним і тим самим обвинуваченням, і вирок суду може бути або виправдувальним, або обвинувальним. Неприйняття рішення про виправдання

обвинуваченого є порушенням закону і тягне за собою скасування вироку апеляційною інстанцією.

Під час судового розгляду кримінальних справ іноді виникають ситуації, коли обвинувальні докази у справі визнають неналежними (або недостатніми), а виправдувальні докази відсутні, тобто об'єктивно не встановлено ні винуватість, ні невинуватість особи. У такій ситуації вступає в дію презумпція невинуватості, що вирішує дилему на користь обвинуваченого [195, с. 389-401].

Як зауважує В. В. Крижанівський, сумніви у винуватості обвинуваченого виникають, зокрема, якщо певна фактична обставина, що складає основу обвинувачення, недостатньо підтверджена зібраними у справі доказами [133, с. 12]. Окрім того, внаслідок недоведеності можуть виявитись сумнівними і фактичні дані, на основі яких встановлюються обставини, що складають кінцеву мету доказування (ст. 91 КПК України).

Як зауважив В. Нор, «призначення презумпції невинуватості насамперед полягає в тому, щоб протистояти у кримінальному судочинстві обвинувальному ухилу ...» [195, с. 390].

Отже, презумпція невинуватості не лише виступає гарантією права особи на справедливий судовий розгляд її справи та на справедливе судове рішення, а й фактично включає в себе формулу права особи на виправдання та є законодавчо закріпленою гарантією названого права.

Розглянемо зміст права на виправдання та його складові елементи.

Право особи на виправдання складається з двох взаємопов'язаних прав: Першою частиною права особи на виправдання є право на виправдувальне рішення (виправдувальний вирок суду чи постанову, ухвалу про закриття кримінального провадження) у разі виявлення під час досудового розслідування підстав, передбачених пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України, а під час судового розгляду – підстав, визначених пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК та ч. 1 ст. 373 КПК України; та права особи на реабілітацію.

У контексті розгляду права на виправдувальне рішення вважаємо за доцільне запровадити термін «право обвинуваченого на виправдувальний вирок».

У науці кримінального процесу, як вітчизняній, так і зарубіжній, не виділяється окремо право особи на виправдання. Проте існують думки про необхідність виділення права на виправдувальний вирок. Так, Ю. М. Седлецький пропонував розширити коло прав обвинуваченого і ввести в науковий обіг формулу «право невинуватого на виправдальний вирок», яке включає в себе право обвинуваченого заперечувати проти закриття кримінального провадження, заперечувати проти повернення справи на додаткове розслідування за наявності підстав виправдання, а також право заперечувати проти закриття провадження за nereабілітуючими підставами у випадку необґрунтованого повернення справи на додаткове розслідування [284, с. 5-6].

Право обвинуваченого на виправдувальний вирок досліджував і Ю. Ю. Чурилов [376, с. 67-70].

Право на виправдувальний вирок є співвідносним з обов'язком держави захищати права особи від незаконного і необґрунтованого обвинувачення, кримінального перслідування та обмеження прав та свобод. Кодекс передбачає цілий ряд гарантій від незаконного засудження, що дозволяє запровадити «право особи на виправдувальний вирок».

Теоретична конструкція право обвинуваченого на виправдувальний вирок охоплює систему гарантій обвинуваченому від незаконного засудження, що, однак, не зводиться лише до закріпленої законодавчо презумпції невинуватості, яка визначає порядок доказування. Сюди входить, по-перше, право обвинуваченого на ухвалення виправдувального вироку у справі (даному праву відповідає обов'язок суду за наявності визначених законом підстав ухвалити виправдувальний вирок у провадженні), правила наради суддів при колегіальному вирішенні справи. Крім того, це право закріплено положеннями ч. 7 ст. 284 КПК, згідно з якими закриття кримінального провадження за визначеними у п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК підставами не допускається у разі, якщо обвинувачений заперечує проти цього (право заперечувати проти закриття кримінального провадження). Якщо підстави, передбачені пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК, виявляються під час судового розгляду, суд

зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок (ч. 6 ст. 284 КПК). Назване право також пов'язане з положенням про реабілітацію померлого (п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК).

По-друге, право особи на виправдувальний вирок включає право на стабільність ухваленого судом виправдувального вироку, яке реалізується завдяки закріпленям законодавчо межам перегляду виправдувальних вироків (ч. 3 ст. 409 КПК, ч. 2 ст. 421 КПК, ч. 2 ст. 433 КПК ч. 3 ст. 437 КПК, ч. 3 ст. 438 КПК, ч. 2 ст. 461 КПК) та заборони бути двічі притягнутим за одне і те саме правопорушення за наявності вироку суду, що набрав законної сили (ст. 19 КПК). Зауважимо, що більшою стабільністю законодавством наділені саме вирoki, а не інші виправдувальні рішення, що робить виправдувальні вирoki більш бажаним результатом вирішення кримінальної справи.

Право особи на виправдувальний вирок є першою складовою частиною більш широкого права особи на виправдання. Окрім того, право особи на виправдання не обмежується лише ухваленим судом виправдувальним вирокom, адже обвинувачений має право на виправдання і на стадіях досудового розслідування, а також після ухвалення вироку під час перегляду судового рішення апеляційним та касаційним судами. Тому перша частина права особи на виправдання є правом особи на виправдувальне рішення (не лише право на вирок суду першої інстанції і ухвали апеляційного та касаційного суду про закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами, а й на постанову прокурора про закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами).

Другою складовою права на виправдання є право особи на реабілітацію, що включає в себе право на відшкодування шкоди, завданої незаконними чи необґрунтованими процесуальними діями органів державної влади, та поновлення особи у попередньому соціально-правовому становищі.

Розглянемо право на реабілітацію в загальних рисах.

Словник іншомовних слів наводить наступне поняття реабілітації (ре ... і лат. *habitalis* – придатність, спроможність): 1) поновлення доброго імені, репутації, позитивної оцінки; 2) відновлення юридичних і громадських прав особи через суд в

адміністративному порядку; 3) відновлення (компенсація) порушених функцій організму внаслідок важкої травми, хвороби [316, с. 581].

Однак право особи на реабілітацію в юридичному значенні розглядають не лише як поновлення доброго імені, а й поновлення правового статусу невинуватості особи (у разі скасування ухваленого судом обвинувального вироку), поновлення в правах, порушених фактом незаконного чи необґрунтованого кримінального провадження, та відшкодування шкоди, завданої особі у ході кримінального провадження, а також відновлення попереднього соціально-правового статусу особи (доброго імені, репутації) [151, с. 297-298].

Положення про реабілітацію закріплені і в міжнародних правових актах. Зокрема, у ч. 5 ст. 5 Конвенції 1950 р. зазначено, що «кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування». Протокол № 7 до згаданої Конвенції дещо розширив зміст права на відшкодування шкоди, додавши до підстав його виникнення беззаперечно доведену судову помилку, в результаті якої особу було визнано винуватою. Право особи на відшкодування шкоди виникає лише після перегляду ухваленого вироку, і тільки якщо «не буде доведено, що зазначений невідомий факт не було свого часу виявлено повністю або частково з вини цієї особи» [261].

Шкода, заподіяна громадянину незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади чи їх посадовими особами, відшкодовується незалежно від вини цих органів та осіб. Це стосується і шкоди, завданої внаслідок незаконного засудження, незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, незаконного взяття і тримання під вартою, незаконного проведення в ході кримінального провадження обшуку, виїмки, незаконного накладення арешту на майно, незаконного відсторонення від роботи (посади) та інших процесуальних дій, що обмежують права громадян. Відповідно до ст. 56 Конституції України суб'єктом відповідальності виступає сама держава.

Як справедливо зауважив М. Є. Шумило, положенням ст. 3 Конституції України, прямо зазначається, що держава відповідає перед людиною за свою

діяльність, утвердженням і забезпеченням прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Що є аргументом за відповідальність держави за шкоду завдану особі [392, с. 40-41].

Положення про обов'язок відшкодування спричиненої незаконними діями шкоди міститься й у Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року. (далі, Закон України про відшкодування шкоди 1994 р.). На жаль, положення даного закону спрямовані на вирішення питань виключно щодо відшкодування шкоди (матеріальної та моральної) і не розкривають поняття, змісту, порядку та наслідків реабілітації.

Для того, щоб громадянин набув права на відшкодування шкоди, має відбутися юридична констатація незаконності дії органів оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, прокуратури, суду. Законом надано право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених законом, у випадках ухвалення виправдувального вироку суду, встановлення в обвинувальному вироку суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду) факту проведення процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, а також незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами (тобто за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати), закриття справи про адміністративне правопорушення. Право на відшкодування шкоди, завданої оперативно-розшуковими діями, виникає за умови, що протягом шести місяців після проведення таких дій не було розпочате кримінальне провадження за результатами цих заходів (ст. 2 Закону України про відшкодування шкоди 1994 р.) [249].

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року [247] і ч. 3 ст. 13 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року,

відшкодовуються за рахунок державного бюджету у повному обсязі шкода і збитки, заподіяні внаслідок проведення оперативно-розшукових заходів [248].

Отже, право на реабілітацію, є правом конституційним. Воно включає в себе не тільки право на відшкодування майнової та моральної шкоди, а й поновлення в трудових, пенсійних, житлових та інших правах (ст. 3. Закону України про відшкодування шкоди 1994 р.) [249].

Право на реабілітацію у особи виникає в силу самого факту незаконного, необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності або ж прямого порушення кримінального процесуального закону [151, с. 300].

Наразі у ч. 4 ст. 374 КПК визначено що суд у резолютивній частині вироку зазначає рішення про поновлення в правах, обмежених під час кримінального провадження.

У разі виникнення у особи права на відшкодування завданої шкоди, обов'язок роз'яснити їй порядок поновлення порушених прав та відшкодування завданої шкоди покладається на орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчого, прокурора або суд (ст. 11 Закону України про відшкодування шкоди 1994 р.) [249].

Тому вважаємо доречним у випадку виникнення права на реабілітацію зобов'язати суд, що ухвалив виправдувальний вирок, здійснити роз'яснення цього права у резолютивній частині вироку із посиланням на відповідні норми законодавства, а порядок відшкодування шкоди роз'яснити шляхом направлення реабілітуємому окремого повідомлення.

Реабілітація особи може бути проведена і під час досудового розслідування, у випадках закриття кримінального провадження за наявності реабілітуючих підстав.

Відповідно до п. 1 та п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК реабілітуючими підставами є встановлена відсутність події кримінального правопорушення та встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення.

Отже, право особи на реабілітацію логічно пов'язане із правом на виправдання. Водночас виправдання є передумовою для початку процесу

реабілітації. Зокрема Ю. Ю. Чурилов зазначає, що в поняття «виправдання» включено і реалізацію прийнятого рішення, тобто реабілітацію [376, с. 4]. До того ж виправдання, окрім реабілітації має на меті настання самостійних процесуальних наслідків [2, с. 47].

Із тим, що право особи на виправдання є більш широким поняттям і охоплює право на реабілітацію, погодилося 52 % (74 особи) респондентів (Додаток Е).

Для кращого розуміння права на виправдання необхідно дослідити деякі особливості правовідношення, що виникає під час виправдувального процесу.

Загалом правовідношення являє собою врегульоване правом суспільне відношення. Кримінальні процесуальні відносини утворюють єдиний предмет правового регулювання. Ці відносини мають єдину мету – встановлення істини. Однак встановлення істини не є завданням і обов'язком, які покладаються на обвинуваченого і його захисника. Законний інтерес обвинуваченого полягає в тому, щоб бути виправданим у зв'язку з недостатністю доказів його вини, навіть якщо він фактично вчинив злочин. Об'єктом виправдувальних правовідносин є їх зміст, а змістом – проголошення невинуватості.

В залежності від спрямованості розвитку кримінальних процесуальних відносин, вони поділяються на ті, що спрямовані на встановлення кримінально-правових відносин і ті, що спрямовані на встановлення відсутності останніх [392, с. 159].

Відповідно виникнення виправдувальних відносин обумовлює юридичний факт встановлення відсутності кримінально-правових відносин, що також безпосередньо пов'язане із встановленням під час кримінального провадження реабілітуючих особу підстав. Характерною особливістю усіх кримінальних процесуальних правовідносин є участь у них представника влади (слідчого, органа дізнання, прокурора, суду). Без владного начала в названих відносинах неможливий розвиток кримінально-процесуальної діяльності, досягнення завдань кримінального судочинства [291, с. 37-40].

М. С. Строгович до змісту кримінально-процесуальних відносин відносить права (правомочності) і обов'язки суб'єктів [306, с. 32].

При цьому більшість кримінально-процесуальних відносин, насамперед покликано забезпечувати застосування норм кримінального права і реалізацію кримінальної відповідальності [221, с. 15].

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 3 та ч. 2 ст. 214 КПК України досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акту. Зазначимо, що кримінальні процесуальні відносини виникають лише після одержання правоохоронними органами інформації про вчинення кримінального правопорушення чи підозри про таке вчинення та внесення інформації у реєстр, в той час як право особи на виправдання виникає після повідомлення особи прокурором або органами досудового розслідування про підозру у вчиненні злочину (тобто після набуття нею статусу підозрюваного).

Раніше за КПК 1960 р. поява кримінальних процесуальних правовідносин пов'язувалася з наявністю приводів та підстав для порушення кримінальної справи визначених у ст. 94 КПК. Кримінальна справа порушувалася тільки, коли у розпорядженні слідчого чи прокурора були достатні дані, які вказували на наявність ознак злочину.

Через те, що оскарження внесення відомостей про злочин у Єдиний реєстр досудового розслідування законодавчо не передбачене, особа фактично позбавлена права виправдати себе на стадії порушення проти неї кримінального провадження. Така особа не тільки не може оскаржити рішення слідчого, прокурора про початок досудового розслідування, вона взагалі може не знати про те, що щодо неї здійснюється досудове розслідування з усіма його гласними і негласними слідчими (розшуковими) діями, заходами забезпечення кримінального провадження аж поки не буде повідомлено їй про підозру.

Правда, у КПК є окремі положення які можуть свідчити про те, що особу інформують про окремі процесуальні дії. Так, згідно з ч. 3 ст. 223 Кодексу слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності «під час провадження слідчої (розшукової) дії осіб, чий права та законні інтереси можуть

бути обмежені або порушені». Стаття 253 КПК передбачає повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії. Отже, тут оскарження вже можливе.

Виникає наступне питання, якщо щодо особи (підозрюваного) не зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру, чи треба приймати щодо неї якесь виправдувально-реабілітуєче рішення?

У п. 2 ч. 3 ст. 284 КПК йдеться про закриття провадження, якщо в ньому жодній особі не було повідомлено про підозру, рішення про це слідчий може приймати самостійно.

Звертаючись до положення п. 14 ч. 1 ст. 13 КПК, де дається роз'яснення терміну «притягнення до кримінальної відповідальності» як стадії кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, можна зробити висновок що право на виправдання кожна особа має з моменту повідомлення їй про підозру. Відповідно право на виправдання має підозрюваний, обвинувачений, засуджений і особа, щодо якої закрито кримінальне провадження за nereабілітуючою підставою. Це право має бути роз'яснено кожній з цих осіб серед інших процесуальних прав.

Виправдувальні відносини припиняються з прийняттям рішення про незастосування кримінальної відповідальності у зв'язку з набранням виправдувальним вироком законної сили, чи набранням законної сили ухвалою/постановою про закриття кримінального провадження, що, однак, не виключає повторного виникнення права на виправдання і після набрання вироком законної сили, зокрема при відновленні провадження за нововиявленими обставинами.

Зауважимо, що при ухваленні обвинувального вироку особа також не позбавляється права на виправдання.

Отже, можна визначити такі межі дії права на виправдання. Воно починає діяти (як і презумпція невинуватості) на першій стадії кримінального процесу, однак після повідомлення особі про підозру, підстави для якого мають бути встановлені після початку досудового розслідування, коли питання про винуватість або

невинуватість особи ставиться вперше; презумпція вступає в дію ще під час проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій. Презумпція невинуватості, так само як і право на виправдання, діє до набрання законної сили обвинувальним вироком суду, але її дія частково відновлюється на стадії касаційного провадження або провадження за нововиявленими обставинами і у Верховному Суді України. При ухваленні виправдувального вироку презумпція діє у повному обсязі.

Виправдувальні правовідносини – це врегульовані кримінальним процесуальним законом суспільні відносини, що виникають у зв'язку із встановленням обставин, що підтверджують невинуватість особи, із здійсненням процесуальної діяльності з визнання особи невинуватою в інкримінованому їй кримінальному правопорушенні, а також із поновленням порушених прав та відшкодуванням шкоди, завданої особі незаконними процесуальними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду.

Ще однією особливістю виправдувальних відносин є їх специфічний суб'єктний склад.

Виправданий є окремим суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності та суб'єктом виправдувальних правовідносин. Законодачо він визначається як сторона кримінального провадження з боку захисту (п. 19 ч. 1 ст. 3). У КПК не закріплено конкретних прав виправданого, однак за згаданою ч. 1 ст. 43 КПК виправданий користується тими ж правами, закріпленими за стороною захисту (§ 3 КПК), що й обвинувачений.

Отже, суб'єктами виправдувальних відносин є, з одного боку, обвинувачений (виправданий), а з іншого – владний орган або уповноважена посадова особа. Окрім виправданого, статусу суб'єкта виправдувальних відносин може набувати підозрюваний, щодо якого провадження закривається за реабілітуючою підставою.

До цієї категорії, крім виправданого, можна зарахувати засудженого, справу якого переглядають у зв'язку з нововиявленими обставинами.

2.2 Підстави виправдання особи у кримінальному процесі України

В науці не існує єдиного підходу до визначення поняття «підстави виправдання». Зокрема, М. І. Пастухов під підставами виправдання розуміє ситуацію, що склалася у зв'язку з судовим розглядом [214, с. 43-44]. М. Ф. Маліков вважає, що підставою виправдання є всебічно перевірені й оцінені судом конкретні фактичні дані, які свідчать про неспроможність висунутого проти особи обвинувачення [167, с. 7]. А. Н. Г. Стойко згадує виправдання як підставу для закриття провадження (справи) [303, с. 4]. Ю. М. Грошевой і О. В. Капліна під підставами виправдання розглядають підстави для ухвалення виправдувального вироку [138, с. 435].

Загалом підстави виправдання можна визначити, як встановлені процесуальним законом обставини, у разі виявлення яких на стадії досудового розслідування прокурор, а на стадії судового розгляду суд мають визнати особу невинуватою, ухваливши виправдувальне рішення (у формі постанови/ухвали про закриття кримінального провадження чи вироку суду).

Тоді як виправдувальними обставинами є ті фактичні дані, що з'ясовані під час судового розгляду (досудового розслідування) та які свідчать про не встановлення винуватості особи в інкримінованому їйому діянні.

Спираючись на наведене тлумачення та особливості термінології нового КПК, поняттям «обставини реабілітації», «підстави реабілітації» можна дати такі визначення. Обставинами реабілітації є ті зовнішні умови, за наявності яких починають діяти її підстави. Останні, у свою чергу – процесуальні акти, що підтверджують незаконність та необґрунтованість здійснення кримінального провадження щодо особи.

«Підстави виправдання» та «підстави реабілітації» необхідно відрізнити від більш широкого поняття – «підстави закриття кримінального провадження».

«Підстави закриття кримінального провадження» (у ст. 6 КПК України 1960 р. вони називалися «обставинами, що виключають провадження в

кримінальній справі» [146, с. 7] та «підстави закриття кримінальної справи» [273]; окрім того, науці відомі «підстави припинення кримінального переслідування» [156; 35], що, у свою чергу, є більш ширшим поняттям, ніж «підстави закриття кримінальної справи» [315, с. 55]) – це фактичні обставини, що мають кримінально-правову та кримінально-процесуальну природу, передбачені КПК і виключають можливість продовження процесуальної діяльності у зв'язку з наявністю умов та обставин, що виключають кримінальне провадження чи підстави для звільнення осіб від кримінальної відповідальності або в силу прямого припису кримінального процесуального закону.

У різний період у науці кримінального процесу питанням закриття кримінального провадження (справи) займалися такі науковці, як С. І. Вікторський [54], І. Я. Фойницький [360], М. М. Розін [270], М. С. Строгович [308], С. А. Шейфер [383], А. Я. Дубинський [97], М. Є. Шумило [392] та ін.

Ці вчені не лише заклали основи інституту закриття кримінального провадження, розробили поняття та дослідили його в різних правових аспектах, а й розкрили сутність закриття кримінального провадження та довели його значення для виконання завдань кримінального процесу.

Причинами закриття кримінального провадження завжди є встановлення підстав, які відповідно до вимог кримінального процесуального закону виключають можливість для сторони обвинувачення здійснювати подальшу процесуальну діяльність із метою викриття підозрюваного (обвинуваченого) у вчиненні злочину.

Наявність вичерпного переліку підстав для закриття кримінального провадження, а також їх чітке формулювання є важливою передумовою законності та обґрунтованості закриття кримінального провадження як органами слідства, прокуратури, так і судом.

Підстави закриття кримінального провадження систематизуються вченими-процесуалістами шляхом розробки різних класифікаційних груп і підгруп.

В юридичній літературі існують такі класифікації підстав закриття кримінального провадження: 1) поділ підстав на матеріально-правові (тобто ті, що виключають кримінальну відповідальність і виключають наявність події або складу

злочину, а також можливість застосування покарання), і процесуальні (які в силу процесуального закону перешкоджають подальшому провадженню) [84, с. 10-11]; 2) поділ підстав закриття кримінальних провадження залежно від правових наслідків для особи, щодо якої провадження закривається, на реабілітуючі та nereабілітуючі (ця класифікація є найпоширенішою, її підтримують О. М. Грашичева [79, с. 89], А. М. Ларін [152, с. 57], В. З. Лукашевич [161, с. 100–105], Н. Я. Шило [388, с. 70-72] та інші процесуалісти [185, с. 87; 46, с. 9; 24, с. 41]); 3) запропонований М. С. Строговичем поділ підстав закриття провадження на такі групи: а) обставини, які унеможливають провадження у справі; б) обставини, що дають слідчому і прокурору право закрити кримінальну справу (провадження); в) недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину [307, с. 168]; 4) з урахуванням стадій кримінального провадження можна запропонувати поділ підстав на ті, при встановленні яких кримінальне провадження закривається на будь-якій стадії (ч. 1 та ч. 2 ст. 284 КПК), та ті, при встановленні яких провадження закривається лише на стадії судового розгляду (пп. 1-3 ч. 1 ст. 373 КПК); 5) окрім наведених, існує класифікація «причин припинення кримінального переслідування», яку вчені [360, с. 55-56; 54, с. 249; 372, с. 327] розробили наприкінці XIX ст. Зокрема, названі причини поділялися на законні (юридичні) та фактичні.

Існують й інші критерії класифікації підстав закриття провадження, однак найпоширенішою є класифікацію за правовими наслідками для осіб, щодо яких провадження закривається, на ті, що надають право на реабілітацію (реабілітуючі), та ті, що не надають права на реабілітацію (тобто nereабілітуючі).

Всі підстави закриття кримінального провадження, визначені положеннями КПК України, прийнято поділяти на дві групи – реабілітуючі та nereабілітуючі [140, с. 619]. Однак ми пропонуємо додати до них ще одну групу, а саме – виправдувальні підстави. Далі спробуємо пояснити, чому введення третьої групи підстав є виправданим.

Як правило, до реабілітуючих підстав закриття кримінального провадження належать ті підстави, що виключають злочинність діяння або винуватість особи у вчиненні злочину [318, с. 15], а до nereабілітуючих – підстави, що «допускають»

закриття кримінального провадження щодо осіб, винуватих у скоєнні злочину за наявності обставин, прямо передбачених законом, або ж взагалі не вирішують питання винуватості.

Отже, основне питання, на яке дається відповідь при застосуванні тієї чи іншої підстави для закриття кримінального провадження, – це питання винуватості особи. Як зазначає Г. І. Алейніков, правильне вирішення питання про наявність або відсутність вини підсудного визначає весь подальший хід успішного постановлення законного та обґрунтованого вироку [5, с. 41]. Встановлення реабілітуючих підстав має наслідком обов'язкове закриття кримінального провадження.

Як зауважив М. С. Строгович, кожна з реабілітуючих підстав унеможлиблює притягнення особи як обвинуваченого і встановлює невинуватість особи, яка вже вважалася обвинуваченою, або через те, що сам злочин не було вчинено, або тому, що вчинене не є злочином [307, с. 169].

Фактично реабілітуючими підстави вважаються в силу того, що законодавством на органи досудового розслідування, прокуратуру та судові органи покладено обов'язок у разі закриття кримінального провадження поновити всі порушені права особи, що притягалася до відповідальності, та компенсувати завдану їй шкоду.

Такий обов'язок відповідних органів державної влади, право особи на поновлення своїх прав та отримання відшкодування і механізм його реалізації закріплено Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1994 р. № 266/94-ВР, а також виданим на його виконання Положенням «Про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», затвердженим Наказом Міністерства Юстиції України від 04.03.1996 № 6/5/3/41.

Відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК при виявленні підстав, визначених пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК (встановлена відсутність події кримінального правопорушення та

встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення), суд зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок. Ці підстави самим своїм змістом констатують невинуватість особи в інкримінованому їй діянні, а отже, є підставами реабілітуючими. Однак їх було б доречно віднести до підстав виправдувальних через саму вимогу законодавства до суду, у разі їх виявлення на стадії судового розгляду, ухвалювати виправдувальний вирок. Отже, в контексті ч. 6 ст. 284 КПК на стадії судового розгляду (і лише на стадії судового розгляду) ці підстави є виправдувальними. У випадку якщо підстави пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК будуть встановлені на стадії досудового розслідування, кримінальне провадження має бути закрито відповідним процесуальним рішенням із наданням особі права на відшкодування завданої шкоди та поновлення в правах. Виходить, що в силу вказівки п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону № 266/94-ВР відсутність події кримінального правопорушення, відсутність у діянні складу кримінального правопорушення є підставами реабілітуючими.

Для кращого розуміння названих підстав коротко охарактеризуємо їх.

Отже, першою підставою закриття кримінального провадження є встановлена відсутність події кримінального правопорушення. Пленумом Верховного Суду України «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» від 29.06.1990 № 5 [243, с. 383] у п. 21 роз'яснено, що відсутність події злочину є встановлення, що діяння, у вчиненні якого обвинувачувався підсудний, взагалі не мало місця або відсутній причинний зв'язок між діянням підсудного і шкідливими наслідками, настанням яких зумовлюється злочинність діяння.

Якщо звернутися до практики органів досудового розслідування, то у процентному співвідношенні відсутність події злочину з іншими реабілітуючими підставами становить близько 22,2 % проваджень від загальної кількості закритих (додаток Б). В період із 02.2012 р. по 10.2012 р. процент закритих слідчими справ за відсутністю події злочину становив 1,2 % [109]. Щодо судової практики, то з

вивчених нами 100 виправдувальних (а також частково виправдувальних) вироків частка осіб, виправданих за відсутністю події, становить усього 5 % (додаток В).

Загалом подія у праві трактується як один із видів юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення правовідносин [35, с. 43, 78]. Однак сам по собі факт події ще не означає, що вона підлягає доказуванню, зауважує М. Г. Стойко. Перш за все необхідно мати певні дані, які підтверджують, що подія має злочинний характер. Тобто наявні мають бути й юридичні ознаки злочину [303, с. 17].

Спірним є питання, чи повинно закриватися провадження у разі, якщо точно не встановлено відсутність події злочину. З цього приводу Г. І. Алейніков слушно зазначає, що ухвалення виправдувального вироку буде правильним у випадку «доведеної відсутності події злочину», так і «недоведеної події злочину» [5, с. 53].

Погоджуємося із думкою Б. Т. Безлепкіна, що у силу презумпції невинуватості до відсутності події злочину має юридично прирівнюватися ситуація, коли з приводу існування відповідного діяння залишилися неспростовні сумніви, які прирівнюють формулювання «відсутність події злочину» і «невстановлення події злочину» [32, с. 37].

Якщо, звертаючись до закріплених КПК України 2012 р. реабілітуючих підстав, прирівнювати поняття «відсутність події» і «невстановлення події», тоді виникає логічне запитання, чи потрібно було окремо закріплювати таку підставу для ухвалення виправдувального вироку, як «не доведено, що вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа» (п. 1 ч. 1 ст. 373 КПК).

Варто звернутися до самого формулювання п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК і п. 1 ч. 1 ст. 373 КПК. Якщо в першому випадку мова йде про підставу і для закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, і для ухвалення виправдувального вироку, то в другому про підставу виключно для ухвалення виправдувального вироку. Окрім того, словосполучення «встановлена відсутність» виглядає досить категорично і вимагає однозначності відповіді на питання чи мало місце певне кримінальне правопорушення, в той час як формулювання «не доведено» можливе за наявності сумнівів щодо наданих стороною обвинувачення доказів наявності кримінального правопорушення. До того ж формула «не

доведено» певним чином вміщує в собі як достовірно встановлену невинуватість, так і не встановлену винуватість особи. Аналогічним чином вирішується питання щодо підстав, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 284 та п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК.

За результатами анкетування проведеного серед суддів загальної юрисдикції м. Києва, 47% (67 осіб) респондентів висловилися за доцільність виділення підстав, передбачених пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК окремим положенням, адже вони відрізняються від підстав, визначених ч. 1 ст. 373 КПК.

Також дискусійним є питання: яке рішення має бути прийняте у провадженні у випадку, якщо точно не буде встановлено, мала місце подія злочину чи ні? Наприклад, Я. О. Мотовіловкер [185, с. 89-91], В. З. Лукашевич [162, с. 53] та Г. І. Чангулі [370, с. 58-60] пропонували закривати справу за відсутністю події злочину. Адже, як зауважив Ф. Фаткуллін, саме формулювання «не встановлено» вживається означає те, що не існування в дійсності відповідного неправомірного діяння доведено [355, с. 13-14].

Якщо ж встановлення події злочину залежить від встановлення участі певної особи у вчиненні цього злочину, справу треба закрити за недоведеністю участі обвинуваченого у вчиненні злочину, наголошував А. Я. Дубинський [96, с. 15-16]. Схожої позиції дотримуються О. Ю. Александрова [7, с. 15-16], Ю. Ю. Чурилов [378, с. 99]. Однак ми погоджуємося із зауваженням Г. Р. Крет [132, с. 50], що неприпустимо говорити про невстановлення участі особи, яка вчинила злочин, якщо не встановлено самого факту злочину.

Для вирішення існуючої проблеми Т. Таджієв запропонував сформулювати в законі підставу для виправдання так: «відсутність чи невстановлення події злочину» [318, с. 79].

В будь-якому разі закриття провадження за встановленою відсутністю події кримінального правопорушення констатує невинуватість обвинуваченого, а суд відмовляє у цивільному позові (ч. 2 ст. 129 КПК України).

Під відсутністю події злочину (враховуючи положення п. 21 постанови Пленуму Верховного Суду України 1990 р. «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового

розгляду кримінальних справ і постановлення вироку») слід мати на увазі: 1) випадки, коли взагалі відсутня подія, з приводу якої було порушено кримінальну справу та/або проводилося досудове розслідування (наприклад у випадку, коли було почато провадження щодо вбивства, а вбита особа виявиться живою) а також, коли певна подія була помилково прийнята за злочин; 2) у випадках, якщо суспільно небезпечна подія таки мала місце, проте вона не є злочином, оскільки була результатом дій самого потерпілого або певних природних процесів [301, с. 7–8]; 3) випадки, коли певна подія стала результатом стихійних сил природи, фізичних або хімічних процесів, що не залежать від волі особи.

Другою підставою для закриття кримінального провадження або ухвалення виправдувального вироку є встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення.

Зауважимо, що важливо відрізнити відсутність складу від відсутності події правопорушення. Звертаючись до п. 21 названої Постанови Пленуму № 5 від 29.06.90 [243, с. 383], виправдувальний вирок ухвалюється за відсутності в діянні підсудного складу злочину: 1) коли встановлено, що діяння, яке ставилось у вину підсудному, ним вчинено, але кримінальним законом не визнається злочинним, зокрема через малозначність не являє суспільної небезпеки; відсутні інші умови, за яких діяння визнається злочинним (повторність діяння, попереднє притягнення до адміністративної відповідальності тощо); 2) діяння вчинено у стані необхідної оборони чи крайньої необхідності; 3) мала місце добровільна відмова від вчинення злочину, а фактично вчинене не містить складу іншого злочину; 4) підсудний не є суб'єктом злочину через відсутність спеціальних ознак, встановлених для суб'єкта даного складу злочину; 5) підсудний не досяг віку, з якого він може нести кримінальну відповідальність.

Якщо звернутися до статистики за період з 01.2007 р. по 03.2013 р., середні показники ухвалених виправдувальних вироків за відсутністю складу правопорушення становлять приблизно 65 % від загальної кількості виправдувальних вироків (Додаток В). Отже, з реабілітуючих підстав відсутність складу злочину є найпоширенішою.

Для початку визначимося із змістовим навантаженням поняття «склад злочину». Загалом, під складом злочину розуміють сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочин [135, с. 78; 136, с. 85].

Як зазначає С. Д. Шапченко, за своєю сутністю склад злочину є словесною інформаційною (інформаційно-оціночною) моделлю злочину певного виду або окремого його різновиду [380, с. 243]. Склад злочину – це обставини дійсності, що пізнаються в кримінальному судочинстві не абстрактно, а оскільки вони формують той чи інший конкретний склад злочину [303, с. 16].

Видається переконливою точка зору А. В. Савченка, що склад злочину є сукупність юридичних (об'єктивних і суб'єктивних) ознак, що характеризують вчинене суспільно небезпечне діяння як злочин. У такому значенні склад злочину утворює обов'язкова (універсальна) кількість елементів: 1) об'єкт; 2) об'єктивна сторона; 3) суб'єкт; 4) суб'єктивна сторона [278, с. 262].

Кожен із названих елементів, у свою чергу, характеризується відповідними ознаками. Наприклад, ознаками об'єкта складу злочину є суспільні відносини, на які посягає злочин, предмет злочину, тобто будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [135, с. 93]. При тому для встановлення кожного елементу складу необхідно встановити зв'язок між обставинами справи і наявними достатніми доказами [303, с. 20].

Відсутність хоча б одного з елементів складу злочину означає відсутність складу злочину. Тому логічно, що у випадках, коли в діях обвинуваченого відсутній елемент складу, суд має ухвалити виправдувальний вирок.

Отже, провадження закривається, а виправдувальний вирок ухвалюється за відсутністю складу злочину в таких випадках: 1) відсутність об'єкта правопорушення, тобто відсутність правовідносин, відповідальність за посягання на які передбачена кримінальним законом; 2) відсутність об'єктивної сторони складу злочину, в тому числі такого її елементу, як причинний зв'язок між протиправною дією (бездіяльністю) і суспільно небезпечними наслідками. Відповідно до ст. 40 КК

не є злочином діяння, вчинене під фізичним чи психічним примусом. Як слушно зазначив Ю. Ю. Чурилов, виправдувальний вирок у випадку відсутності причинного зв'язку має бути ухвалено через невстановлення події злочину, оскільки відсутнє таке діяння, яке могло б бути оцінене з точки зору наявності або відсутності в ньому складу злочину [378, с. 112]. Відсутність суспільно небезпечного діяння буде також у таких випадках: а) хоча діяння мало місце та формально містить ознаки певного складу злочину, проте воно є малозначним та не становить суспільної небезпеки (ч. 2 ст. 11 КК); б) добровільна відмова при незакінченому злочині, якщо діяння особи не містить складу іншого злочину (ст. 17 КК); в) вчинене діяння є суспільно корисним, а не суспільно небезпечним (ст. 42 КК). Відсутня суспільна небезпека також у випадках: необхідної оборони (ст. 36 КК), крайньої необхідності (ст. 39 КК), затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК). Не є злочином; виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, якщо особа при цьому не вчинила особливо тяжкого або тяжкого злочину (ст. 43 КК); 3) відсутність суб'єкта злочину (неосудність, недосягнення особою віку, з якого настає кримінальна відповідальність). Неосудність та недосягнення особою віку, з якого настає кримінальна відповідальність на час вчинення кримінального правопорушення це винятки, що не є реабілітуючими підставами; 5) відсутність вини, як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину [136, с. 90]; б) діяння не є протиправним, зокрема у випадку його декриміналізації, тобто виключення діяння з числа злочинних; 7) інші види відсутності складу злочину в діянні конкретної особи за певних обставин.

У науці не існує єдності думок з приводу того, в яких випадках провадження має закриватися за відсутністю складу злочину. Зокрема, Ф. Н. Фаткуллін [354, с. 397] вважає, що якщо в діях підсудного відсутня протиправність, суспільна небезпека і винуватість, то суд має ухвалити виправдувальний вирок. Е. Г. Васильєва [48, с. 103-124] пропонує деталізувати підставу «відсутність складу злочину».

Необхідною умовою виправдання у зв'язку з відсутністю складу злочину є доведеність вчинення обвинуваченим інкримінованих йому дій та відсутність одного з елементів складу злочину.

Наприклад у вироку від 28 лютого 2013 р., ухваленому Соломянським районним судом м. Києва, суд встановив, що подія злочину, легалізація коштів обвинуваченим, мала місце, однак у його діях, кваліфікованих за ч. 1 та ч. 2 ст. 209 КК України, відсутній склад злочину, оскільки грошові кошти внесені потерпілим, обвинувачений отримав правомірно (не є предметом легалізації кошти, одержані службовими особами як кредити внаслідок надання неправдивої інформації суб'єктами господарювання). Таким чином, обвинуваченого було виправдано за відсутності в його діях складу злочину [61].

У контексті питання відсутності складу злочину варто також згадати таке правове явище, як «обставини, що виключають злочинність діяння».

Такі обставини, закріплені нормами КК України, становлять систему та можуть бути об'єднані в три групи [51, с. 187]: 1) дії щодо захисту людиною особистих благ, а також важливих суб'єктивних прав (ст. 36, ст. 37 КК); 2) дії, зумовлені виконанням посадових, службових або професійних обов'язків (ст. 38, ст. 40, ст. 41, ст. 42, ст. 43 КК); 3) дії щодо захисту від шкоди з боку стихійних сил або від тих сил, які було приведено в дію іншою особою (ст. 39 КК).

Діяння, в якому наявні обставини, що виключають злочинність, характеризується суспільною корисністю, а не небезпекою, та в силу законодавчого припису не є злочинним [51, с. 186]. Виправдання за обставинами, що включають злочинність діяння, є різновидом виправдання у зв'язку з відсутністю складу злочину.

Для прикладу, у вироку від 21.01.2013 р., ухваленому Виноградівським районним судом Закарпатської області, обвинувачений виправданий через те, що він «діяв у стані необхідної оборони, межі якої не було перевищено ... такі його дії є правомірними і не утворюють складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України» [55].

У разі якщо наявні і подія злочину, і склад злочину, особа може бути виправдана у випадку, якщо не доведено, що кримінальне правопорушення вчинено саме нею (п. 3 ч. 1 ст. 373 КПК). Названа підстава є останньою в «тріаді» підстав, що надають право на реабілітацію. Наукові дискусії з приводу її існування та тлумачення тривають досі. Не існує однозначного визначення «недоведеності» взагалі та «недоведеності участі у вчиненні злочину» зокрема (за п. 2 ч. 1 ст. 373 КПК ця підстава отримала назву «не доведено, що кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим», а за п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК – «не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати»).

Якщо, знову ж таки, звернутися до практики, то за період із 20.11.2012 р. по 20.12.2013 р. органами прокуратури за названою підставою було закрито одне провадження, що становить близько 0,07 % від числа закритих. Щодо судової практики, то частка осіб, виправданих за «недоведеністю участі у правопорушенні», становить близько 30 % із 100 розглянутих нами вироків (додаток В).

Недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні правопорушення можлива у випадках, коли: а) достовірно встановлено, що правопорушення вчинено не обвинуваченим, а іншою особою; б) не встановлено винуватість обвинуваченого, зібраних доказів його винуватості недостатньо, а зібрати додаткові докази – неможливо; в) коли доведено, що діяння здійснено конкретною особою, проте не доведено деякі обставини, котрі могли б бути як елементами складу злочину; г) вставлено, що злочин вчинено не обвинуваченим, а іншою особою, проте не встановлено ким саме.

Участь особи у правопорушенні може або бути достовірно встановленою, або не встановленою достовірно. У будь-якому випадку, провадження закривається щодо конкретного обвинуваченого, проте розслідування продовжується в цілях встановлення винуватої особи.

Зокрема Голосієвського районного суду міста Києва від 07 серпня 2013 р. у виправдувальному вирокі зазначив, що обвинуваченого визнано невинуватим і виправдано у зв'язку із недоведеністю участі у вчиненні злочину через відсутність

доказів які б безпосередньо вказували на причетність обвинуваченого до вчинення злочину та спростовували б версію захисту. У такій ситуації за відсутності доказів які можуть бути покладені в основу обвинувального вироку, суд виправдав обвинуваченого [57].

У законодавстві радянських часів використовувалася підстава «недоведеність участі підсудного в здійсненні злочину» (у такому вигляді вона була закріплена й у п. 2 ч. 1 ст. 213 КПК України 1960 р. [138, с. 157]), їй передувала підстава – «недостатність доказів», що створювали «репутацію невикритого злочинця», адже залишалися певні сумніви в невинуватості обвинуваченого [378, с. 101]. Виходило нібито слідство не змогло повністю довести винуватість особи, і тому справу довелося закрити [97, с. 63].

Тому науковцями було запропоновано змінити формулу підстави на: «непричетність підсудного до вчинення злочину», «невчинення підсудним злочину» [203, с. 130], «невчинення обвинуваченим того діяння, що йому ставиться у вину» [307, с. 175], «невинуватість обвинуваченого» [318, с. 91], «встановлена неучасть обвинуваченого в інкримінованому йому діянні» [287, с. 9]. Деякі вчені пропонують виправдовувати особу за іншими підставами. Наприклад, А. Я. Дубинський та Н. А. Шило у випадку встановлення непричетності особи до вчиненого злочину пропонують ухвалювати виправдувальний вирок у зв'язку з відсутністю складу злочину [96, с. 23; 388, с. 94-95]. Однак з таким твердженням важко погодитися, адже відсутність складу та невстановлена участь у злочині є двома самостійними підставами для закриття провадження.

М. Є. Шумило слушно зауважив, що, у розпорядженні суду є і обвинувальні докази, і ті, які не підтверджують висновок про вчинення конкретною особою злочину. Про недоведеність участі особи у вчиненні злочину варто говорити, коли суб'єкт доказування не в змозі зробити однозначний висновок про винуватість особи у вчиненні злочину, а здобути їх додатково немає можливості [392, с. 88]. Схожої позиції дотримувався А. Я. Дубинський [97, с. 61].

Часто вироком суду одразу одного або декількох обвинувачених виправдовують, у тому числі у разі, якщо не доведено, що правопорушення вчинене

ними, а інших засуджують. У такому випадку в резолютивній частині вироку містяться виправдувальні та обвинувальні рішення щодо всіх обвинувачених. Так, у вироку від 18 березня 2013 року, ухваленому Прилуцьким міськрайонним судом Чернігівської області, із трьох обвинувачених одного виправдано за недоведеністю участі у вчиненні злочину, інших було засуджено за ч. 2 ст. 125 КК України [60].

Отже, сам по собі вирок може бути одразу і виправдувальним для виправданої особи, і обвинувальним для засудженого. Також щодо однієї і тієї самої особи вирок може містити і виправдання (за одні кримінальні правопорушення) і засудження (за іншими).

Суперечлива ситуація склалася з п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК, доля якої не вирішена ч. 6 названої статті. А отже її можна вважати лише підставою для закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

Пленум ВСУ у п. 21 Постанови № 5 від 29.06.1990 р., роз'яснив, що виправдувальний вирок ухвалюється за недоведеністю участі підсудного у вчиненні злочину, коли факт суспільно небезпечного діяння встановлено, але досліджені судом докази виключають або не підтверджують вчинення його підсудним [243, с. 383].

Проте за положеннями КПК України 2012 р., ця підстава закріплена у дещо іншому формулюванні. Зокрема, виправдувальний вирок ухвалюється, якщо не доведено, що кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим (п. 2 ч. 1 ст. 373 КПК).

З приводу «недоведеності» як поняття, що використовується у кримінальному процесі існує декілька думок. Як зауважує М. Г. Стойко [303, с. 15], процес недоведеності демонструє, що процес доказування не може бути фактично завершеним, оскільки результати проведеного розслідування (або розгляду) справи не можуть слугувати підставою для достовірного висновку [303, с. 19].

В. М. Савицький зазначав про те, що сам термін «не доведено» можна тлумачити по-різному, в тому числі як «не доведено повністю», тобто слідство не змогло повністю довести його винуватість. [276, с. 48-49].

Як зауважив Ю. М. Грошевой у такій ситуації, суд може додержуватися правила, відповідно до якого недоведена винуватість дорівнює доведеній невинуватості і ухвалити виправдувальний вирок [81, с. 339; 138, с. 148].

Слушно зауважили Ч. С. Касумов [121, с. 65-66], Ю. М. Грошевой та О. В. Капліна [138, с. 149], кожен недоведений сумнівний доказ винуватості перетворюється на доказ невинуватості.

Відповідно до п. 18 постанови Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» суди при розгляді кримінальних справ мають суворо додержуватись закріпленого у ч. 1 ст. 62 Конституції принципу презумпції невинуватості. А відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь підсудного.

Європейський суд з прав людини дотримується думки, що згідно з позицією «*in dubio pro reo*» (у значенні сумніву на користь обвинуваченого), не повинно бути жодної якісної розбіжності між закриттям досудового розслідування чи судового розгляду через брак доказів та закриттям в результаті визнання безсумнівної невинуватості особи. Що було пояснено в справі «Вассіліос Ставропулос проти Греції». Відповідно до п. 2 ст. 6 Конвенції 1950 року, висловлення сумніву щодо вини, в тому числі й того сумніву, який міститься в мотивах виправдувального вироку, не є сумісним із презумпцією невинуватості [505].

Ми повністю погоджуємося з тим, що в будь-якому випадку, якщо доказів для доведення стороною обвинувачення винуватості особи у злочині немає, або ж недостатньо її має бути визнано невинуватою та виправдано.

Залишається не вирішеним ще одне питання. Чи є п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК виправдувальною чи хоча б реабілітуючою підставою? Рішення щодо п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК треба шукати не в Кодексі, а в Законі України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року. Так, у п. 2 ч. 1 ст. 2 закріплено реабілітуючі підстави, в переліку яких згадано невстановлення достатніх доказів для

доведення винуватості особи у суді і вичерпання можливостей їх отримати. При закритті провадження з посиланням на дану підставу в обвинуваченого (підозрюваного) виникає право на відшкодування шкоди в розмірах і в порядку, передбачених зазначеним Законом. Таким чином, бачимо, що п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК – є підставою реабілітуючою.

Однак виникає ще одне питання. Чи може апеляційний і касаційний суд закривати провадження посилаючись на підставу визначену у п.3 ч. 1 ст. 284 КПК, адже з її формулювання стає зрозуміло, що дана підстава застосовується лише органами досудового розслідування. Для ухвалення виправдувального вироку у разі «недоведеності вчинення правопорушення обвинуваченим» у судовому провадженні суду першої інстанції існує підстава визначена у п. 2 ч. 1 ст. 373 КПК однак виникають наступні питання: чи може апеляційний (касаційний) суд закрити провадження за даною підставою, чи дана підстава діє лише на стадії судового розгляду в судах першої інстанції?

Відповідь варто шукати в положеннях КПК про перегляд судових рішень. Зокрема, у ст. 417 КПК зазначено, що встановивши обставини, передбачені ст. 284 КПК, суд апеляційної інстанції закриває кримінальне провадження, аналогічно у ст. 440 КПК визначено, що суд касаційної інстанції закриває провадження, встановивши підстави, передбачені ст. 284 КПК.

Як бачимо ні апеляційний суд, ні касаційний не можуть посилатися на підстави ухвалення виправдувального вироку визначені в ст. 373 КПК, а отже не можуть закрити провадження за п. 2 ч. 1 ст. 373 КПК, також навряд чи апеляційний (касаційний) суд може посилатися на п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК, в положеннях ст. 417 та 440 КПК, така можливість не згадується.

Таким чином на стадії перегляду судових рішень із «тріади» реабілітуючих підстав, фактично випала відома у КПК 1960 р. підстава «недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину», що на нашу думку є неприпустимим. Адже невинуватою особа у кримінальному правопорушенні може виявитися і під час перегляду рішення суду першої інстанції, апеляційним чи касаційним судом.

Пропонуємо вирішити цю колізію надавши можливість судам апеляційної та касаційної інстанції посилалися у своїх рішеннях на ч. 1 ст. 373 КПК.

Незалежно від того, на яких підставах ухвалено виправдувальний вирок, він повністю реабілітує обвинуваченого. Відповідно до норм КПК України виправдання підсудного в кожному конкретному випадку передбачає встановлення тієї конкретної підстави, яка свідчить про необґрунтованість висунутого проти особи обвинувачення у конкретному провадженні. Тобто виправдання можливе лише за однією із згаданих і закріплених законодавством підстав. Однак у разі, якщо проти особи було висунуто обвинувачення одразу за декількома злочинами, у виправдувальному вирокі суду може бути посилення на одну, дві чи більше підстав виправдання. Отже, лише в такому випадку особа буде виправдана одним вирокі суду за різними підставами за кожне із вчинених правопорушень.

Для прикладу, за вирокі Дубинського міськрайонного суду Рівненської області від 11 березня 2013 року у справі № 1-167/11 обвинуваченого виправдано у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України за недоведеністю вини, а за обвинуваченням у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 364 КК України, виправдано за відсутності в його діях складу злочину [59]. На жаль, ухвалюючи виправдувальні рішення, судді доволі часто неточно викладають назви підстав, зокрема у зазначеному прикладі замість того, щоб виправдати обвинуваченого за «недоведеністю, що кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим», суд послався на неіснуючу підставу «за недоведеністю вини».

Хоча дослідження нереабілітуючих підстав не є нашим завданням, слід згадати і їх, для того щоб однозначно визначити відмінність між поняттями «реабілітуюча підстава» та «нереабілітуюча підстава».

Із розглянутих нами 102 ухвал про закриття кримінального провадження, постановлених у період між лютим 2013 р. та березнем 2013 р. судами першої інстанції по Україні, 75 проваджень закрито за підставою, передбаченою п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК (тобто відмова потерпілого або його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення), 27 проваджень закрито судом, а обвинувачених звільнено на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК (тобто у

зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності), з них 12 – у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК), 4 у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК) та 11 з інших підстав, передбачених КК для звільнення від кримінальної відповідальності (ухвали розглянуті із Єдиного державного реєстру судових рішень).

На жаль, важко говорити про те, чи після прийняття КПК 2012 р. відсоток виправдувальних рішень збільшиться. Хоча за даними Центру політико-правових реформ рівень виправдань за КПК 2012 р. зріс до 0,4 % (це 160 виправданих осіб зі 42 000 ухвалених судами вироків) [265, с. 4]. Проте можна вже із упевненістю казати, що «найпопулярнішою» нереабілітуючою підставою для закриття кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення є відмова потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні (відсоток проваджень, що закриваються судами за цією підставою, становить близько 73,5 %). Найбільше ухвал про закриття кримінального провадження у зв'язку зі звільненням від кримінальної відповідальності за примиренням обвинуваченого із потерпілим близько 11,8 % (додаток Г).

У випадку виявлення під час судового провадження нереабілітуючих підстав, які звільняють особу від кримінальної відповідальності, передбачених пп. 5-8 ч. 1 та пп. 1, 2 ч. 2 ст. 284 КПК, суд постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження.

У разі закриття провадження у зв'язку зі смертю особи, проти якої було порушено кримінальну справу, з'ясовується думка її близьких родичів, які можуть наполягати на подальшому провадженні розслідування для реабілітації померлого (ч. 4 ст. 447, ст. 525, п. 6 ч. 2 ст. 52 та п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК). Водночас підозрюваному надано право заперечувати проти закриття проти нього кримінального провадження у зв'язку зі звільненням його від кримінальної відповідальності (п. 1 ч. 2, ч. 7 ст. 284 КПК).

Тобто фактично в усіх інших випадках особа позбавляється права заперечити закриття провадження і права на ухвалення виправдувального вироку по її справі.

Зокрема відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення наразі є nereабілітуючою підставою для закриття кримінального провадження (п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК). Відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 284 КПК України прокурор може відмовитися від підтримання державного обвинувачення в суді лише за умови, що він, виконавши вимоги статті 341 КПК, викладе мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження (ч. 1 ст. 340 КПК).

Положення ст. 340 КПК фактично закріплює лише одну підставу для відмови державного обвинувача – переконання у результаті судового розгляду, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується. Однак в ст. 340 КПК не пояснюється, що може слугувати причиною виникнення у прокурора такого переконання, та на які обставини він має посилатися у своїй постанові про відмову.

Вважаємо, що відмова прокурора від обвинувачення буде обґрунтованою, якщо прокурор вкаже на одну з підстав закриття провадження, закріплених КПК. Відповідно, якщо мотиви відмови збігаються з підставами постановлення виправдувального вироку, то особі мають забезпечуватися як право на виправдання, так і право на реабілітацію.

Підтримуємо позицію науковців, що доводять необхідність передбачити у законі норму, згідно з якою кримінальне провадження за наявності повної відмови прокурора (коли обвинувачення втрачає свою юридичне значення) та винесення ним постанови із зазначених мотивів, припиняється судом шляхом ухвалення виправдувального вироку [208, с. 37, 38; 320, с. 135].

Для порівняння у п. 2 ч. 2 ст. 133 КПК Російської Федерації 2001 р. визначено, що підсудний, кримінальне переслідування щодо якого припинено у зв'язку з відмовою державного обвинувача від обвинувачення, має право на реабілітацію (незважаючи на підстави для такої відмови) і на відшкодування шкоди, спричиненої кримінальним переслідуванням [340, с. 69-70]. Відповідно до ч. 2 ст. 225 КПК Киргиської Республіки 1999 р. слідчий повинен вжити всі передбачені законом заходи з реабілітації особи та відшкодування майнової шкоди, у тому числі при відмові прокурора від підтримання приватно-публічного обвинувачення у справі, за якою громадянин (людина) не є потерпілим, а також при відмові

потерпілого і прокурора від підтримання обвинувачення у справі публічного обвинувачення [337].

Тому пропонуємо в порядку *de lege ferenda* деталізувати ст. 340 КПК України додавши наступне положення: «якщо в результаті судового розгляду прокурор переконливо довів, що є підстави для виправдання обвинуваченого у зв'язку з недоведеністю його вини, у разі відсутності події кримінального правопорушення чи відсутності в діяннях особи складу кримінального правопорушення, або якщо зібраних у справі доказів не достатньо для доведення винуватості особи і вичерпані можливості отримати нові, суд, дослідивши мотиви відмови прокурора від обвинувачення, зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок».

На жаль, за результатами проведеного анкетування, лише 35 % (50 осіб) респондентів погодилися, що відмову прокурора від обвинувачення законодавцем має бути визнано однією з підстав для виправдання (Додаток Е).

Відмова прокурора від підтримання обвинувачення зачіпає інтереси як обвинуваченого, так і потерпілого адже у разі такої відмови обов'язок підтримувати обвинувачення переводиться на потерпілого у разі його згоди (ч. 2 ст. 340 КПК). У такому випадку кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення (ч. 2-5 ст. 340 КПК). Відповідно до ч. 4 ст. 26 безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є відмова потерпілого або його представника від обвинувачення. Окрім того, повторне неприбуття на судові засідання потерпілого прирівнюється до відмови, наслідком якої є закриття кримінального провадження, що значно обмежує права обвинуваченого на виправдання та реабілітацію, адже він позбавлений будь-яких процесуальних можливостей довести свою невинуватість і бути виправданим судом.

По-іншому це питання вирішував Проект КПК України № 1233 від 13.12.2007 р., у якому відмова потерпілого вважалася підставою для реабілітації відповідно до ч. 5 ст. 617 названого проекту [258].

На думку І. Л. Петрухіна при відмові прокурора від обвинувачення (державного обвинувачення) зникає і додаткове (субсидіарне) обвинувачення, яке

підтримує потерпілий тому недопустимою є трансформація державного обвинувачення в приватне [219, с. 81]. Як наголошує вчений, у разі відмови прокурора невірно ставити кримінальне провадження у справах публічного обвинувачення в залежність від волевиявлення приватного обвинувача [219, с. 138].

Як зауважив Д. В. Тат'янін при відмові потерпілого від обвинувачення необхідно передбачити ухвалення виправдувального вироку і право на реабілітацію. Відшкодування майнової і моральної шкоди за рахунок потерпілого – обвинувача у випадку навмисної обмови обвинуваченого. Якщо вина підозрюваного не буде доведеною, то шкода має відшкодовуватися за рахунок держави [321, с. 63]. Аналогічне рішення пропонує Р. В. Гаврилюк [70, с. 23].

Тому пропонуємо змінити положення ч. 4 ст. 26 КПК, у якому передбачити відповідний виняток для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення: «Відмова потерпілого є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, за винятком випадку, передбаченого ч. 5 ст. 340 КПК, тобто набуття кримінальним провадженням статусу приватного». Пропонуємо змінити ч. 7 ст. 284 КПК, додавши заборону закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 7 ч. 1 ст. 280 КПК.

Невирішеним залишилося питання чи «перетворюється» публічне обвинувачення у приватне якщо прокурор відмовляється від обвинувачення після того як змінив обвинувачення (у порядку визначеному ст. 338 КПК України) на обвинувачення, щодо якого кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого (ст. 477 КПК України). Вважаємо, що в даному випадку кримінальне провадження також набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення.

Щодо підстави встановленої п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК хоча у коментарі вона визначається реабілітуючою [142, с. 704], це питання є досить суперечливим.

Як зазначив Д. В. Тат'янін, у випадку прийняття закону, що декриміналізує злочинність діяння та усуває покарання за нього, неможна говорити про відсутність в діях складу злочину як підстави для реабілітації, так як на момент початку і

проведення кримінального провадження, діяння було визнано злочином [321, с. 80-81], а у особи відповідно не виникає права на реабілітацію [321, с. 80].

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у Листі від 29 квітня 2013 року №223-697/0/4-13 Про доповнені до інформаційного листа від 2 березня 2012 року 132-283/0/4-12 «Щодо змін, внесених до деяких законодавчих актів України у зв'язку з гуманізацією відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» визначив, що у випадку, коли суд під час судового розгляду дійде висновку про необхідність закриття кримінальної справи у зв'язу із декриміналізацією суспільно небезпечного діяння, у резолютивній частині постанови суду зазначається про закриття кримінальної справи за відсутності в діянні складу злочину у зв'язку із декриміналізацією.

Вважаємо, що закриття провадження за п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК, надає право на відшкодування шкоди, однак завданої у випадку проведення конкретних незаконних дій чи прийняття незаконних рішень органами досудового розслідування, прокуратурою чи судом.

Отже, право особи на виправдання безпосередньо пов'язане з визначеними КПК України 2012 р. підставами для ухвалення виправдувального вироку судами першої інстанції, а також підставами для закриття кримінального провадження з обов'язковою реабілітацією особи. Праву особи на виправдання за реабілітуючими підставами і підставами для ухвалення виправдувального вироку відповідає обов'язок посадової особи чи органу, що веде провадження, з'ясувати наявність підстав, що доводять невинуватість особи, до чого їх зобов'язує і ст. 91 КПК, яка передбачає обставини, що входять до предмету доказування, і вимога ч. 5 ст. 223 КПК провести відповідну слідчу (розшукову) дію в повному обсязі у разі отримання доказів, які можуть вказати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Положеннями КПК України 2012 р. закріплено обов'язок суду ухвалити виправдувальний вирок, виявивши підстави виправдання, закріплені пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК (ч. 6 ст. 284 КПК), а також принцип забезпечення доведення вини особи, тобто обов'язок виправдати особу, якщо сторона обвинувачення не доведе

винуватість особи поза розумним сумнівом (ч. 2 ст. 17 КПК), що є важливими нововведеннями.

На підставі викладеного, можна запропонувати умовно поділити підстави на ті, у разі виявлення яких у судовому провадженні мають бути в обов'язковому порядку ухвалені виправдувальні вироки (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК, пп. 1-3 ч. 1 ст. 373 КПК), ті, за якими на стадії перегляду судових рішень провадження закривається ухвалою апеляційного або касаційного судів з визнанням особи невинуватою та обов'язковою реабілітацією (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК), а під час досудового провадження – постановою прокурора (пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК). Закриття провадження за іншими підставами не надає особі права на реабілітацію (пп. 5-8 ч. 1 ст. 284, пп. 1, 2 ч. 2 ст. 284 КПК, а також «спеціальні» підстави, які стосуються окремих складів злочинів та закріплені нормами Особливої частини КК України).

2.3 Співвідношення права особи на виправдання і права на реабілітацію

Ми вже зазначали, що вітчизняна судова практика свідчить про незначну кількість виправдувальних вироків.

Для порівняння, у Великобританії суди магістрату (суди малих сесій) за 2012 рік ухвалили близько 18,2%, а суди Корони – 11,9% виправдувальних рішень [422, с. 31-32].

Не можна погодитися з думкою Н. Ф. Вороніної та С. Е. Вороніна про те, що «встановлене збільшення питомої ваги виправданих судами загальної юрисдикції <...> так чи інакше є результатом зростання кількості слідчих помилок, які неминуче трансформуються в судові помилки, що призводить до необґрунтованого постановлення виправдувальних вироків» [67].

Навряд чи великий відсоток виправдувальних вироків у Великобританії свідчить виключно про велику кількість слідчих помилок, як результат низького рівня розслідування чи некомпетентності службових осіб правоохоронних органів. Навпаки, саме кількість виправдувальних вироків є своєрідним показником

демократичності держави, високої гарантованості прав людини, та дієвості правозахисних механізмів, а також дієвості законодавчої вимоги доведення обвинувачення поза розумним сумнівом.

Виправдувальний вирок – законна і необхідна форма здійснення правосуддя, без виправдувальних вироків немає і не може бути правосуддя [307, с. 346].

Так, В. Деміна та С. Прокоп'єва справедливо доводять, що одним із заходів, які забезпечують захист прав та законних інтересів особи, є постановлення виправдувального вироку [89, с. 13]. А через відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органа досудового розслідування, прокуратури, здійснюється поновлення порушених прав [87, с. 118].

Наразі не існує окремого положення в КПК, яке б вирішувало питання реабілітації як встановленого законодавством процесу поновлення порушених під час кримінального провадження прав особи та відшкодування завданої їй незаконними чи необґрунтованими процесуальними діями та рішеннями майнової і моральної шкоди, а також повернення її у попереднє соціально-правове становище, також не визначено коло суб'єктів, яким надано право на реабілітацію та механізм його здійснення. Окрім того, законодавством не визначено коло суб'єктів, яким надано право на реабілітацію та механізм його здійснення, а також не визначено перелік підстав виникнення такого права. Однак існують ґрунтовні теоретичні доробки вчених [392; 115; 164], які необхідно втілити в життя на законодавчому рівні. Тому пропонуємо доповнити Розділ I КПК «Загальні положення» главою 10 під назвою «Реабілітація особи» в якій закріпити всі найважливіші положення інституту реабілітації особи.

Зокрема, пропонується закріпити наступне визначення, право особи на реабілітацію – це визначена нормами законодавства сукупність прав особи, чия невинуватість засвідчена у встановленому порядку відповідним процесуальним рішенням, на поновлення у порушених правах і відшкодування шкоди з метою повернення виправданої особи у соціально-правове становище, що передувало кримінальному провадженню. А також наступне положення щодо підстав виникнення права на реабілітацію: «Право на реабілітацію виникає у підозрюваного,

обвинуваченого, якщо: 1. ухвалено виправдувальний вирок судом першої інстанції та постановлено ухвалу про закриття кримінального провадження судами апеляційної і касаційної інстанцій за підставами, передбаченими пунктами 1, 2 частини першої статті 284 цього Кодексу 2. ухвалено виправдувальний вирок судом першої інстанції за підставами, передбаченими статтею 373 цього Кодексу; 3. постановлено ухвалу судом першої інстанції про закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою державного обвинувача від обвинувачення, передбаченого пунктом 2 частини 2 статті 284 цього Кодексу; 4. скасовано ухвалу суду першої інстанції про застосування примусових заходів медичного характеру; 4. прокурор прийняв постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного за обставинами, передбаченими пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 цього Кодексу».

Реабілітацію варто розглядати у значенні правового інституту, адже саме через норми правового інституту регламентуються підстави та порядок прийняття рішення про реабілітацію, визначається законодавча процедура поновлення прав, а також процедура відшкодування завданої шкоди та їх правові наслідки.

Історично реабілітація виникла як спосіб помилування, що з часом зазнав еволюційних змін, перетворившись у результаті на спосіб поновлення втрачених прав [321, с. 11], а згодом – на правовий механізм поновлення порушених прав особи, що зазнала кримінального переслідування [392, с. 5].

Правило, за яким постраждалій від необґрунтованого обвинувачення особі мало бути відшкодовано завдану шкоду, вже існувало у XVI ст. Зокрема, у «Кароліні» 1532 р., в ст. XIII зазначено: якщо обвинувачений довів, що він не підлягає покаранню за інкриміноване йому діяння, то позивач зобов'язаний за рішенням суду, постановленим у цивільно-правовому порядку, компенсувати йому шкоду і безчестя у випадку ув'язнення, і більш того, повинен сплатити всі судові витрати [366, с. 109].

Більш того, аналогічне правило можна знайти й у «Руській правді» – за несправедливе обвинувачення, «поклепну віру» із обвинувача стягували штраф на користь скарбниці [207, с. 23].

Однак положення про те, що завдану обвинуваченому шкоду має відшкодувати саме держава (державна винагорода невинно засуджених), почали закріплюватися лише у XVIII ст. в законах про реабілітацію невинуватих [392, с. 18].

У радянські часи термін «реабілітація» застосовували у значенні поновлення прав невинуватих, а також зняття ганьби обвинувачення і відновлення доброго імені померлого [392, с. 53].

Кримінальне судочинство ставить перед собою завдання не лише викрити і покарати винуватого у вчиненні злочину, а й звільнити від несправедливого обвинувачення невинуватого, поновити його добре ім'я, честь, репутацію та відшкодувати шкоду, протиправно заподіяну органами. Відтак, інститут реабілітації у кримінальному процесі і є тим правовим засобом, за допомогою якого здійснюється зазначене завдання.

Загалом питання галузевої належності та природи інституту реабілітації залишається дискусійним. Існує три концепції щодо його вирішення. Суть першої полягає в тому, що норми компенсації майнової шкоди, спричиненої громадянину у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності, мають цивільно-правову природу (цю теорію підтримують К. В. Ярошенко, А. М. Белякова) [398, с. 135-142; 36, с. 144-147].

Відповідно до другої концепції, реабілітація є міжгалузевим інститутом, норми якого мають комплексний характер, оскільки шкоду завдано в кримінальному процесі, проте компенсацію проводять за правилами цивільного, трудового та інших галузей права (М. І. Пастухов, І. Л. Петрухін) [217, с. 20; 219, с. 175].

За третьою концепцією, інститут реабілітації має кримінальну процесуальну природу. Прибічниками цієї точки зору є Б. Т. Безлепкін [33, с. 66-67], О. В. Капліна [115], Ч. С. Касумов [121], М. Ф. Полякова [229]. На кримінальній процесуальній природі інституту реабілітації наголошує й М. Є. Шумило [392, с. 117].

Дійсно, для виникнення реабілітаційних правовідносин не потрібно встановлювати вину правоохоронних органів, їх відповідальність законодавством передбачена апріорі (у цивільному праві необхідно встановлювати конкретну особу,

що спричинила шкоду). З точки зору суб'єктивного складу реабілітаційних правовідносин, його суб'єкти нерівноправні, адже з одного боку суб'єктом завжди є правоохоронні та інші владні органи, тому реабілітаційні правовідносини є публічно-правовими.

Підтримуємо представників третьої концепції та частково другої, реабілітація – це правовий інститут, що регламентує процесуальний механізм відповідальності держави перед особою, норми якого мають комплексний характер.

Тому підстави, умови і порядок відшкодування шкоди потерпілому мають бути закріплені положеннями КПК, що, однак, не виключає існування в інших галузях законодавства норм, що вирішують питання реабілітації [392, с. 117].

Відповідно до Загальної декларації прав людини, кожен має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами (ст. 8). Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1988 р. закріплює право особи, що була засуджена чи зазнала покарання у результаті судової помилки, на відшкодування шкоди [107, с. 60-61]. Однак саме закріплення у Конвенції права на відшкодування шкоди не означає, що Європейський суд з прав людини не може відмовити заявнику у компенсації, що спостерігаємо у рішенні у справі «Енглерт проти Німеччини» 1987 р. й у рішенні Європейського суду з прав людини «Нолькенбокгуфф проти Німеччини» [90, с. 425].

Право на реабілітацію та принципові положення цього інституту закріплено на конституційному рівні положеннями ст. 62 Конституції України: «У разі скасування вироку суду як неправосудного держава відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану безпідставним засудженням», і ст. 56, Конституції.

Отже, основа положення інституту вже визначена Конституцією і саме вона надає юридичні підстави для подальшої розробки реабілітації в кримінальному процесі, для усунення прогалин та суперечностей щодо поняття та змісту реабілітації, а також для вдосконалення процедури реабілітації та порядку її проведення.

Про поновлення в правах і відшкодування матеріальної та усунення моральної шкоди йдеться в Законі України «Про реабілітацію жертв політичних

репресій на Україні» від 1991 року № 962-ХІІ ВР. Однак, незважаючи на назву законодавчого акта, поняття «реабілітація» в ньому не розкрито. Виходячи зі змісту статей 1–6 Закону, можна дійти висновку, що під реабілітацією розуміють комплекс кримінально-процесуальних, адміністративних, трудових, цивільно-процесуальних заходів, які спрямовані на поновлення в порушених правах незаконно репресованих у роки сталінських репресій [254].

Не вносять ясності в розуміння реабілітації й інші правові акти. Зокрема, у ст. 1 Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» 2005 р. реабілітацію визначено як форму соціального захисту, медичного лікування, психологічної адаптації певних категорій осіб.

Основною причиною плутанини в поняттях реабілітації, виправдання та відшкодування шкоди є відсутність належної термінології в кримінальному процесуальному законі. На жаль, із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу ситуація залишилася незмінною, адже термін «реабілітація» застосовується лише на позначення провадження щодо реабілітації померлих (п. 6 ч. 2 ст. 52 КПК, п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК, ч. 4 ст. 447, ст. 525 КПК), натомість у поняття «відшкодування шкоди» частково закладено характерні саме для реабілітації правові наслідки. Складається враження, що реабілітація померлих – це єдиний вид реабілітації, відомий законодавству, причому в перерахованих статтях не йдеться про поновлення правового статусу особи. Тому досі залишається під питанням, що саме законодавець має на увазі під реабілітацією.

Зауважимо, що у Проекті КПК № 3456-1 від 19.05.2003 р. зміст реабілітації (повної та часткової) розкривався у ст. 618. Повна реабілітація полягала «в усуненні моральної і компенсації майнової шкоди, а також у поновленні інших прав особи у зв'язку з незаконним притягненням її до кримінальної відповідальності». А от часткова реабілітація полягала «в усуненні моральної і компенсації майнової шкоди та в поновленні інших прав реабілітованого в тій мірі, в якій вони були незаконно завдані підозрюваному, обвинуваченому, виправданому чи засудженому» [259]. Аналогічно повну та часткову реабілітацію трактує ст. 617 Проекту КПК № 1233 від 13.12.2007 р. [258].

Для порівняння, у Кримінально-процесуальному кодексі Узбекистану 1994 року реабілітації присвячено окремий розділ (розділ 7), у якому главами 37 та 38 вирішено всі основні питання щодо підстав та наслідків, порядку відшкодування шкоди, поновлення в порушених правах реабілітованого та інші питання процедури реабілітації [199, с. 451-452].

Дуже цікавим є положення ст. 4 «задачі кримінально-процесуального закону» Кримінально-процесуального кодексу Киргизької Республіки 1999 р., що визнає нехайну і повну реабілітацію незаконно обвинуваченого чи невинно засудженого одним із завдань кримінального процесу [337].

Неодноразово згадано право особи на реабілітацію і в Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Молдова 2003 р. У п. 3 ст. 23 закріплено право виправданого (і особи, щодо якої кримінальне провадження закрито за реабілітуючими підставами) на поновлення в особистих правах, а також на відшкодування завданої шкоди. Термін «право на реабілітацію» використано також в п. 32 ст. 64, ст. 66 КПК Молдови, а в п. 3 ст. 300 КПК зазначено, що виправдувальний вирок зумовлює повну реабілітацію підсудного [339]. Окрім того в КПК Молдови розкривається така процесуальна дія, як «виведення особи з-під кримінального переслідування», що визначається актом реабілітації (ст. 284 КПК Молдови) [339]. Дана процесуальна дія змістовно відповідає закриттю кримінального провадження за реабілітуючими підставами у КПК України.

Зміст «права на реабілітацію» розкрито і в ст. 133 КПК Російської Федерації 2001 р.: «право на реабілітацію включає в себе право на відшкодування майнової шкоди, усунення наслідків моральної шкоди і поновлення в трудових, пенсійних, житлових й інших правах» [340, с. 69].

Зауважимо, що поняття «право на реабілітацію», підстави його виникнення та суб'єктний склад реабілітаційних правовідносин відрізняються від «права на відшкодування шкоди». Наприклад, у США право на реабілітацію (exoneration) мають лише несправедливо засуджені, що у ході перегляду судового рішення були виправдані та визнані невинуватими [478, с. 6-7].

Якщо звернутися до статистики, виявиться, що в період з січня 1989 року по лютий 2012 року всього у США було реабілітовано лише 873 особи [478, с. 7]. Цю кількість легко пояснити – справа в тому, що під реабілітацією у США розуміють лише процес поновлення прав «несправедливо засудженого» після перегляду судового рішення за нововиявленими підставами та перегляду рішення судом присяжних [478, с. 10].

В українському законодавстві термін «відшкодування шкоди» вживають у значенні як компенсації збитків та шкоди, завданих потерпілому злочинним діянням (ст. 127 КПК), так і шкоди, завдані незаконними діями та рішеннями правоохоронних органів, їх посадових осіб та судом (ст. 130 КПК), причому остання стаття є декларативною та відсилає до спеціального закону. Таким чином, реабілітація фактично поєднується з інститутом відшкодування шкоди, поняттям, яке має широкий спектр значень у юридичній науці. Адже під відшкодуванням шкоди розуміють, окрім матеріальної компенсації за завдані збитки, моральні страждання, втрачену вигоду тощо, і поновлення людини у порушених правах (ст. 6–10 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завдані громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»), що є складовою реабілітаційної процедури.

Ситуація, що склалася, є неприпустимою і має бути виправлена шляхом закріплення у КПК офіційного визначення реабілітації.

З позиції процесуального права, відшкодування шкоди в кримінальному судочинстві має розглядатися як діяльність суб'єктів кримінального процесу для забезпечення та реалізації передбачених законом форм відшкодування шкоди [209, с. 43, 45]. Усе сказане вище дає змогу визначити відшкодування шкоди у кримінальному процесі як діяльність суб'єктів кримінального процесу для забезпечення та реалізації поновлення матеріальних благ і збитків особам, які постраждали від злочину, компенсації їм витрат і моральної шкоди.

Положенням про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завдані громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового

слідства, прокуратури і суду» від 4 березня 1996 р. № 6/5/3/41 [190] визначено, що право на відшкодування шкоди у громадянина, який був незаконно засуджений судом, з'являється у випадку повної його реабілітації (п. 3 вказаного Положення). Цим нормативним актом законодавець проводить логічну різницю між реабілітацією та відшкодуванням шкоди, ставлячи реабілітацію попереду як підставу для появи у громадянина права на відшкодування шкоди. Доречно було б замінити слово «громадянин» на «особа», адже право на відшкодування мають на рівні з громадянами іноземці та особи без громадянства. Зауважимо, що в самому Законі України про відшкодування шкоди 1994 р. про повну реабілітацію не йдеться.

У ст. 2 Закону «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» 1994 р. та у п. 24 Положення від 4 березня 1996 р. під рішенням, що реабілітує громадянина, розуміють і виправдувальний вирок, і постанову про закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або не встановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати.

Право на відшкодування шкоди виникає також у випадку встановлення в обвинувальному вирокі суду чи іншому рішенні суду (крім ухвали суду про призначення нового розгляду) факту незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та інших процесуальних дій, що обмежують чи порушують права та свободи громадян, незаконного проведення оперативно-розшукових заходів, а також закриття справи про адміністративне правопорушення (ст. 2 названого Закону).

Як було зазначено вище, виправдання доречно розглядати як умову для виникнення права на реабілітацію. Проте сам факт виправдання особи не призводить до обов'язкової та автоматичної реалізації права на реабілітацію, тому що реабілітований може й не пред'явити належної вимоги про реабілітацію. Реабілітація може бути не лише результатом виправдання судом, а й закриття

кримінального провадження за реабілітуючими підставами. На ньому наголошують зокрема, А. О. Орлова [207, с.89], Р. В. Гаврилук [70, с. 21], О. В. Абрамов [2, с. 47].

Р. В. Гаврилук виділяє дві складові категорії реабілітації: 1) юридичний акт покаяння держави (поновлення прав і свобод особи); 2) юридичний механізм (процедура) відшкодування шкоди і поновлення немайнових прав [70, с. 21].

Не можна не погодитися зі слушним зауваженням М. Є. Шумила [392, с. 50] про те, що реабілітацію можна визначити як механізм, що складається із системи взаємопов'язаних кримінальних процесуальних норм і покликаний регулювати правовідносини з відшкодування шкоди та поновлення порушених прав особи, яку визнано невинуватою у встановленому законом порядку.

Отже, реабілітація у кримінальному процесі – це механізм захисту прав, що складається із системи взаємопов'язаних кримінальних процесуальних норм і покликаний регулювати правовідносини із відшкодування шкоди та відновлення порушених прав особи, яку визнано невинуватою у встановленому законом порядку.

Ні виправдання, ні реабілітацію не можна ототожнювати з таким процесуальним явищем, як звільнення від кримінальної відповідальності, вони відрізняються за підставами, метою та порядком виконання. Реабілітація можлива тільки в тих випадках, коли особа не вчинила злочин і була піддана необґрунтованому кримінальному переслідуванню в результаті помилки органів досудового розслідування чи суду.

Як зазначено в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12, звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України [232, с. 207].

На перший погляд, реабілітація і звільнення від покарання мають багато спільного: в обох випадках розпочинається кримінальне провадження, а потім,

відповідно до чинного законодавства, воно закривається. Проте при реабілітації кримінальне провадження щодо особи розпочинається помилково, а звільнення від відповідальності та покарання застосовується лише до тих осіб, котрі вчинили суспільно небезпечні діяння, що містять ознаки злочину, передбаченого Кримінальним кодексом, та за наявності визначених у законі правових підстав, причому умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею певного умисного злочину.

Отже, реабілітація – це інститут кримінального процесуального права, тоді як звільнення від відповідальності є кримінально-правовим явищем.

Не варто ототожнювати реабілітацію і з відшкодуванням шкоди внаслідок незаконного чи необґрунтованого застосування заходів процесуального примусу, адже відшкодування шкоди, завданої незаконними діями чи рішеннями правоохоронних та судових органів, – це інший інститут [219, с. 176].

Якщо реабілітації особи передує ухвалення виправдувального вироку чи постановлення іншого виправдувального рішення, то відшкодування шкоди можливе і при ухваленні обвинувального вироку чи постанови про закриття кримінального провадження за nereабілітуючою підставою. Зокрема, обвинувачений може вимагати відшкодувати шкоду, спричинену при утриманні його під вартою, навіть якщо в подальшому він буде визнаний винуватим і засуджений. До того ж право на відшкодування шкоди належить не лише обвинуваченому, а й потерпілому та іншим особам, щодо яких були застосовані заходи процесуального примусу, проведені слідчі (розшукові) дії (обшук, освідування та ін.).

Відшкодування шкоди необхідно включати в поняття реабілітації. Реабілітація – це процес, елементом якого, поряд із відновленням прав і свобод, є реальне відшкодування заподіяної цим переслідуванням шкоди та відновлення прав і свобод особи, що зазнала кримінального переслідування, але визнана у встановленому законом порядку невинуватою у вчиненні злочину.

Поняття реабілітації у кримінальному провадженні включає такі основні елементи: 1) відновлення реабілітованого у раніше обмежених правах і обов'язках;

2) гарантії реального відшкодування заподіяної незаконним або необґрунтованим кримінальним переслідуванням шкоди.

Як слушно зауважила О. В. Капліна, мета реабілітації буде досягнута не тоді, коли закон надасть громадянам право на відшкодування шкоди з можливістю використовувати його «на основі їх вільного волевиявлення», а тільки тоді, коли у громадян буде не лише формальне знання цього права, а й почуття твердої впевненості в гарантії його забезпечення державою, її органами і посадовими особами, що і буде їх обов'язком [115 с. 42].

Дійсно, держава відповідає перед людиною за свою діяльність відповідно до ст. 3 Конституції України, тому відшкодування шкоди є не правом, а її обов'язком.

На підставі норм КПК та інших законів, можна умовно виокремити три групи кримінальних процесуальних реабілітаційних заходів: 1) спрямовані на відшкодування майнової та моральної шкоди; 2) спрямовані на поновлення особи у попередньому соціально-правовому становищі (відновлення доброго, чесного імені та репутації); 3) спрямовані на відновлення прав і свобод, у тому числі трудових, пенсійних, житлових та ін.

Реабілітаційні правовідносини можна охарактеризувати як суспільні відносини з повернення втрачених громадянином прав і ліквідації правообмежень, пов'язаних із незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, з відшкодування заподіяної матеріальної та моральної шкоди, а також повернення особи у соціально-правове становище, що існувало до повідомлення про підозру у кримінальному правопорушенні.

Таким чином, право на відшкодування шкоди має більше число суб'єктів кримінального процесу, тоді як реабілітація стосується тільки прав та інтересів виправданого або особи, провадження щодо яких закрито за реабілітуючими підставами.

На основі викладеного можливо зробити такі висновки.

Виправдання та реабілітація є самостійними та послідовними елементами процесуальної діяльності, що мають на меті досягнення справедливості для особи, яка була необґрунтовано піддана кримінальному переслідуванню.

Виправдання невинуватого є важливою гарантією прав особи в кримінальному судочинстві та механізмом їх захисту. У свою чергу, механізмом відновлення прав особи, порушених у результаті притягнення до кримінальної відповідальності, є інститут реабілітації.

Виправдання є первинною процесуальною формою визнання (визнання, тобто підтвердження) невинуватості обвинуваченого, що передує процесу реабілітації. Реабілітація, у свою чергу, – це правовий спосіб реалізації виправдувального рішення.

Таким чином, реабілітація у кримінальному процесі є логічним продовженням виправдання та являє собою діяльність уповноважених органів щодо роз'яснення виправданій особі права на відшкодування шкоди, та систему передбачених законом соціально-правових заходів, спрямованих на поновлення особи у правах, порушених процесуальними діями під час незаконного чи необґрунтованого кримінального провадження, та відшкодування майнової та моральної шкоди, а також поновлення особи у попередньому соціально-правовому становищі.

Пропонуємо виділити у кримінальному процесі такі види реабілітації: реабілітація виправданих та обвинувачених, щодо яких кримінальне провадження було закрито за реабілітуючими підставами; реабілітація жертв політичних репресій; реабілітація померлих.

Виправдання в ситуації незаконного, необґрунтованого кримінального провадження є процесуальним рішенням, що забезпечує поновлення прав виправданого, повернення особи у попереднє правове становище. Законодавче оформлення інституту реабілітації в КПК України окремою главою першого розділу стало б одним із важливих елементів проведення реформи кримінального судочинства.

2.4 Процесуальні гарантії права особи на виправдання

Поставлене перед державними органами завдання забезпечити регулювання та захист прав і свобод особи вимагає від органів та уповноважених осіб чіткого дотримання своїх повноважень, прав та обов'язків. Питання захисту особи засобами саме кримінального процесу є особливо актуальним.

Лише формальне закріплення широкого кола прав і свобод не знімає важливого питання про дієвість механізмів і процедур, що мають їх захищати та поновлювати при необхідності, як у випадку з реабілітацією виправданої особи, тому має бути сформована широка система гарантій захисту прав.

Гарантією відновлення справедливості є не лише судовий захист і система прав, закріплених законодавчо, але й право на виправдання як окреме та незалежне право. Особа має бути впевнена у виправданні у разі її незаконного чи необґрунтованого кримінального переслідування.

Однак, судячи з результатів анкетування, право особи на виправдання сприймається практиками лише як складова частина презумпції невинуватості, права на судовий захист і на справедливий судовий розгляд. На питання, чи доцільно виділяти в законі право особи на виправдання, 44 % респондентів (62 особи) підтвердили доцільність такого впровадження, однак 45 % (64 особи) не погодились із запропонованим нововведенням (Додаток Е).

Для того, щоб право існувало, потрібен механізм його захисту від посягання та його поновлення в разі порушення, таким механізмом виступають система правових засобів та державних органів, метою яких є захист прав людини. У правовій площині існують три рівні захисту: державний (конституційно-правовий, національний), регіональний та міжнародний.

Загалом сам механізм захисту науковці інтерпретують по-різному. О. Ф. Скакун розглядає його у широкому розумінні як механізм забезпечення прав людини, у такому разі він складається з механізму реалізації права, механізму охорони і безпосередньо механізму захисту права [285, с. 190].

Як зазначав С. С. Алексєєв, захист права – це державно-примусова діяльність, спрямована на поновлення порушеного права та забезпечення виконання юридичного обов'язку [9, с. 51]. Схожі думки висловлювали і Я. О. Мотовиловкер [187, с. 54] та В. В. Назаров [189, с. 389].

Отже, механізм захисту можна коротко визначити як систему державних органів та визначених законодавством засобів та процедур, завданням яких є захист та поновлення порушених прав.

Ефективність механізму захисту визначається ефективністю забезпечення права. Сьогодні прийнята формула, з котрої випливає, що кожна держава в міжнародно-правовому плані несе зобов'язання гарантувати і дотримуватися основних стандартів у сфері прав людини щодо своїх громадян [264, с. 22].

Стандартами у сфері прав людини є обов'язкові вимоги і норми, закріплені в міжнародних актах (документах) у сфері прав людини.

Науковці визначають стандарти як міжнародно-правові зобов'язання, що реалізують принцип поваги до прав людини і закріплюють їх у конкретних нормах [147, с. 44]. Стандарти – це також принципи та норми, що встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного чи політичного характеру [264, с. 26]. Загальними ознаками стандартів прав людини є їх обов'язковість та універсальність [264, с. 22, 23].

Залежно від того, в рамках якої міжнародної організації прийняті документи у сфері прав людини та за простором дії, закріплені в них міжнародні стандарти прийнято поділяти на універсальні (всесвітні), тобто прийняті та закріплені універсальними організаціями (ООН), і регіональні, або локальні, стандарти, наприклад, закріплені Радою Європи (стандарти Ради Європи) [235, с. 27; 264, с. 27].

Наразі існують певні механізми контролю за дотриманням прав людини, які приводяться в дію міжнародними органами та організаціями. Індивідуальні скарги про порушення прав уповноважений розглядати Комітет ООН з прав людини, створений на основі резолюції Генеральної Асамблеї ООН 2200А (XXI) від 16

грудня 1966 року відповідно до ст. 28 Пакту про громадянські та політичні права. Зробивши висновок про порушення державою Пакту, Комісія у рішенні за результатом скарги зобов'язує державу-учасницю вжити ефективних заходів з метою усунення порушень, а нерідко зазначає, що держава зобов'язана виплатити жертві компенсацію.

Незважаючи на існування досить великої кількості дієвих механізмів захисту порушених прав, для громадян України найдієвішим та «найпопулярнішим» залишається Європейський суд з прав людини. Хоча Європейський суд не може ухвалити виправдувальний вирок, однак він розглядає заяви про порушення права на справедливий судовий розгляд.

Зауважимо, що заява до Європейського суду може бути подана тільки щодо дій або бездіяльності держави (в особі її органів або посадових осіб). Зокрема, у випадку порушення прав обвинуваченого (порушення презумпції невинуватості, права на захист тощо), гарантованих положеннями Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1953 р., на державу-відповідача в силу ч. 1 ст. 46 Конвенції накладаються обмеження і обов'язки. Перший обов'язок полягає в припиненні порушення права й усуненні його наслідків з метою поновлення, наскільки це можливо, ситуації, що існувала до порушення. На практиці це означає, що на державу покладається обов'язок по-перше виплатити справедливу компенсацію потерпілому, по-друге прийняти заходи індивідуального характеру по відношенню до потерпілого [201, с. 9]. Заходи індивідуального характеру залежать від конкретної ситуації заявника, наприклад у справі Мехеми проти Франції від 26 вересня 1997 р. на виконання рішення Європейського суду заявник в адміністративному порядку отримав дозвіл на в'їзд у Францію для проживання разом зі своєю родиною [201, с. 12].

Другим обов'язком держави-відповідача є вжиття дієвих заходів (заходи загального характеру) для запобігання аналогічним порушенням у майбутньому [201, с. 10]. Європейський суд може застосувати процедуру «пілотного» рішення, тобто вказати у своєму рішенні на існування структурних проблем, які лежать в

основі порушень прав людини, а також вказати конкретні засоби чи заходи, за допомогою яких держава-відповідач має виправити ситуацію [150, с. 118].

Важливими умовами забезпечення дієвості механізму захисту виступають гарантії основних прав і свобод людини. Під гарантіями прийнято розуміти систему соціально-економічних, політичних, моральних, юридичних, організаційних передумов, умов, засобів та способів, що створюють рівні умови особам для реалізації їх прав, свобод та інтересів [183, с. 168; 149, с. 167].

Гарантії зазвичай поділяють на конституційні і галузеві (зокрема, кримінально-процесуальні гарантії) [149, с. 71]. Конституційні та процесуальні гарантії учасників провадження пов'язані між собою і складають єдину систему. Так, право на захист від обвинувачення (п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України) є однією з основних засад судочинства і важливою гарантією для реалізації прав обвинуваченого [149, с. 175], в тому числі права на виправдання.

Гарантії права особи на виправдання у сфері кримінального провадження встановлюють принципи процесуальної форми досудового розслідування і судового розгляду, закріплюють основи правового статусу обвинуваченого (підозрюваного), надають можливість обвинуваченому (підозрюваному) брати активу участь у провадженні, визначають міру можливого обмеження конституційних прав під час проведення досудового розслідування і судового розгляду. Забезпечення всіх прав підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та виправданого є умовою належного здійснення правосуддя.

Гарантії суб'єктивного права людини та громадянина на виправдання можна умовно поділити на об'єктивні гарантії самого судоустрою, гарантії незалежності судової влади, правового статусу судді. Ці гарантії спрямовані на реалізацію права на виправдання без можливості суб'єкта обирати будь-які варіанти поведінки.

Конституцією України встановлено засади організації і діяльності судової влади (ч. 1 ст. 6, ч. 2 ст. 19 Конституції України) [78, с. 206]. Окрім того, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. у ст. 6 деталізує положення про здійснення правосуддя виключно судами, а статті 6 та 47 встановлюють взаємопов'язані засади самостійності і незалежності суддів.

Самостійність і незалежність є невід'ємними складовими статусу суддів, а також важливими засадами функціонування судової влади, що забезпечує єдиний режим належного здійснення правосуддя [78, с. 215].

Не варто забувати про двоєдину мету кримінального провадження – охорону прав учасників процесу, що покладається не лише на судові, а й на правоохоронні органи, та забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК).

Зауважимо, що у системі процесуальних гарантій науковці виділяють гарантії прав особи та гарантії досягнення завдань кримінального провадження [178, с. 3].

Отже, гарантії досягнення завдань кримінального провадження можна розглядати як засоби забезпечення здійснення правосуддя, що покликані служити правильному застосуванню закону, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини і жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений (ст. 2 КПК України).

У свою чергу гарантії прав особи – це сукупність засобів надійного захисту від незаконного порушення прав та забезпечення інтересів учасників кримінального провадження [361].

Суб'єктивні гарантії – це, перш за все, процесуальні гарантії (право звертатися до органів державної влади за реабілітацією та компенсацією матеріальної і моральної шкоди в межах процесу реабілітації).

Процесуальні гарантії відображені не лише у завданнях кримінального провадження (ст. 2 КПК України), а й у засадах кримінального провадження (ст. 7 КПК України): у презумпції невинуватості та забезпеченні доведеності вини, забороні двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те ж правопорушення, забезпеченні права на захист, забезпеченні права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності та ін.

Як стверджував М. С. Строгович, процесуальні гарантії – це встановлені законом засоби, за допомогою яких особа, що бере участь у кримінальному процесі, захищає свої права й інтереси [307, с. 56].

М. М. Михеєнко, підкреслив подвійну роль гарантій як успішного засобу вирішення завдань правосуддя й охорони законних інтересів учасників кримінального провадження. Найважливішою гарантією науковець визначив процесуальну форму [178, с. 33].

Поряд із процесуальною формою до процесуальних гарантій відносять принципи судочинства, систему процесуального примусу, процесуальні санкції й систему нагляду і контролю за законністю процесуальних дій [149, с. 180]. Окрім того, до гарантій необхідно зарахувати процесуальні права і обов'язки суб'єктів процесуальної діяльності [178, с. 33].

В. М. Тертишник поділяє процесуальні гарантії на три групи: гарантії правосуддя, гарантії встановлення об'єктивної істини, гарантії захисту прав і свобод. До останньої групи науковець відносить і повну реабілітацію й відшкодування завданої обвинуваченому шкоди [328, 328-329], що також є гарантіями реалізації права особи на виправдання.

До найбільш значущих процесуальних гарантій О. П. Кучинська відносить принципи провадження, кримінальну процесуальну форму, правовий статус учасників, тобто права й обов'язки, юридичну відповідальність, відомчий контроль, прокурорський нагляд, судовий контроль, необхідність обґрунтування процесуальних рішень [149, с. 183].

Погоджуємося з тим, що всі принципи (засади) кримінального провадження є гарантіями прав його учасників [149, с. 183].

Саме принципи, визначені загальними засадами кримінального провадження у ст. 7 КПК, є загальними гарантіями права особи на виправдання, тобто такими гарантіями, що діють весь час протягом кримінального провадження. Окрім загальних, законодавством закріплено гарантії, що діють на різних стадіях кримінального провадження (їх можна поєднати в дві великі групи – гарантії досудового розслідування та судового розгляду), які ми розглянемо у наступному розділі дисертації.

Однією з найважливіших засад для реалізації права на виправдання є презумпція невинуватості. Так, право особи на виправдання не лише супроводжує

презумпцію невинуватості, воно виражається у вимозі забезпечення доведеності вини ст. 17 КПК. Право на виправдання також є окремим завданням кримінального провадження, закріпленим ст. 2 КПК, що виражається формулою «з тим, щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу».

Окрім принципу презумпції невинуватості, важливою для реалізації права на виправдання є заборона двічі притягувати особу до кримінальної відповідальності за одне і те ж правопорушення (п. 12 ч. 1 ст. 7 КПК). Назване положення відоме як гарантія «*non bis in idem*» [429, с. 174].

Принцип, що ніхто не має бути вдруге засуджений чи покараний за той самий злочин, виражений у формулі «*ne bis in idem*» [429, с. 174] та «*non bis in idem*» (із лат. «одна дія двічі не карається») [23, с. 511], або «*double jeopardy*», знаходить своє відображення в основних міжнародних договорах з прав людини і є вираженням більш широкого принципу остаточності рішення суду, вчення «*res judicata*» [445, с. 345].

Заборона повторного притягнення до кримінальної відповідальності за одним і тим самим обвинуваченням «*double jeopardy*» (далі просто заборона повторного ризику або повторний ризик) у першу чергу пов'язана зі стабільністю вироку. Заборона являє собою абсолютну процесуальну перешкоду, що попереджає та унеможливорює не лише повторне покарання, але й початок кримінального провадження і проведення попереднього розслідування за тим самим злочинним діянням у процесуальному розумінні (тобто у зв'язку з тими самими фактичними обставинами).

Призначення цього принципу-заборони для виправдання полягає у тому, щоб захищати від повторного судового провадження (повторного притягнення до відповідальності) за одним й тим самим обвинуваченням після остаточного виправдання [483, с. 196].

Точне походження гарантії проти повторного ризику не відоме. Ще стародавнє іудейське право містило засади подвійного ризику у забороні

скасовувати виправдувальні рішення у столиці [476, с. 2]. Що характерно, ці засади безпосередньо пов'язані з питанням остаточності виправдувального рішення.

У такому вигляді, як зараз, принцип повторного ризику бере свій початок із римського права, де він був сформульований як «*nemo debet bis puniri pro uno delicto*», тобто «ніхто не повинен бути покараний двічі за один злочин» [23, с. 511], що існує і сьогодні у більш відомій і короткій формі «*Non bis in idem*» [476, с. 3].

Як зауважив Д. С. Рудштейн (D. S. Rudstein), у Римській Імперії був запроваджений цілий механізм захисту проти повторного ризику, зокрема не допускалися апеляція та перегляд виправдувальних вердиктів суду присяжних; встановлений чіткий строк для оскарження виправдувального вироку суду; обвинувач не міг оскаржити виправдувальне рішення після того як воно було проголошено публічно; після спливу тридцяти днів оскаржити виправдувальний вирок було неможливо [476, с. 3-4].

У ХХ ст. американський суд проголосив, що доктрина повторного ризику існувала завжди, вона є складовою загального права Англії, римського права, без сумніву, існує й у інших системах правознавства (*Stout v. State ex rel. Caldwell*. 1913) [458].

У більшості рішень Європейського суду з прав людини зазначене положення розглядається як важливе право засудженого й виправданого.

Окрім того, принцип «*non bis in idem*» закріплено в Європейській конвенції про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 р. в однойменному Розділі I «*Ne bis in idem*» [101].

Право «*non bis in idem*» передбачено і в ст. 9 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р., де зазначено, що видача не здійснюється, якщо компетентні органи запитуваної сторони винесли остаточне рішення щодо особи, видачу якої вимагали у зв'язку з правопорушенням або правопорушеннями, з приводу яких запитується видача [100].

Аналогічне положення містить і частина V ст. 35 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах (ETS N 73) 1995 року.

Головною умовою для реалізації права «non bis in idem» є тотожність інкримінованого особі діяння, за яке її вже було виправдано чи засуджено рішенням суду [102].

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Фішер проти Австрії» від 29 травня 2001 р. зазначено, що для вирішення питання про порушення правила «non bis in idem» слід встановити, чи мають ці правопорушення одні й ті самі суттєві елементи [492].

У рішенні у справі «Градінгер проти Австрії» від 23 жовтня 1995 р. Європейський суд з прав людини підкреслив, що відмінність у рішенні у провадженні стосується не тільки найменування правопорушень, але і їх сутності та мети [493].

Принцип «ne bis in idem» перешкоджає повторному розгляду провадження у разі прийняття судом остаточного рішення, однак не забороняє перегляд провадження за нововиявленими обставинами, про що йдеться у рішенні Європейського суду у справі «Нікітін проти Росії» від 20 липня 2004 р. [495].

Принцип «non bis in idem» в Україні є конституційним положенням, що закріплено у ст. 61 Конституції України. Як процесуальну гарантію принцип закріплено у ч. 1 ст. 7, ч. 2 ст. 21, ст. 19 КПК України, і у ч. 3 ст. 2 КК України, як заборону двічі притягувати до кримінальної відповідальності.

Заборона двічі (повторно) притягувати особу до кримінальної відповідальності за одне й те саме кримінальне правопорушення діє, якщо за тим самим обвинуваченням існує виправдувальний або обвинувальний вирок суду, який набрав законної сили (ст. 19 КПК). Зауважимо, що положенням ст. 19 не заборонено починати кримінальне провадження, якщо існує постанова прокурора, слідчого чи ухвала суду про закриття кримінального провадження за тим самим обвинуваченням.

Як зазначає Р. Г. Сінгер (R. G. Singer), положення «non bis in idem» забороняє відповідальність одного й того самого виду та гарантує право особи не бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення [483, с. 196]. Засада не звільняє від цивільної відповідальності за

завдану обвинуваченим шкоду (майнову і моральну). Таку шкоду відшкодовують у кримінальному провадженні за допомогою цивільного позову [140, с. 76].

Положення ст. 61 Конституції України не забороняє притягувати особу двічі до відповідальності різних видів, наприклад кримінальної і цивільної. Лише кримінальна та адміністративна відповідальність фактично взаємовиключають одна одну. Також особа може бути двічі чи більше разів притягнута до кримінальної або іншої відповідальності у разі вчинення нею двох чи більше правопорушень одного виду.

Щодо дії «повторного ризику» в різних країнах світу можна зауважити, що найбільший вплив вона відіграє у країнах загального права, де принцип безпосередньо пов'язаний із процесуальним виправдуванням. Повторний ризик визнається процедурним захистом, у ході якого підсудний може ввести імперативну заяву – «autrefois acquit» [16, с. 399], тобто підсудний був виправданий за той самий злочин.

Заборона повторного ризику є частиною доктрини «рес юдіката (від лат. *res iudicata* – вирішена справа), що походить із римського права і означає остаточність рішення повноважного суду, яке набуло чинності [445, с. 345; 179, с. 34]. «Рес юдіката» діє як в країнах загального права, так і в країнах романо-германської системи права і має однаковий зміст: справа, в якій відбулося остаточне судове провадження, не підлягає перегляду. Окрім того, у загальному праві «рес юдіката» є моделлю захисту.

Правова доктрина покликана запобігти пролонгуванню судового провадження у випадку існування остаточного рішення і полягає в тому, що сторона обвинувачення, яка звернулася до суду і в результаті судового провадження отримала належне й остаточне рішення, не може ініціювати інше провадження щодо того самого обвинуваченого за тим самим кримінальним правопорушенням.

Як засада судочинства «рес юдіката» визнана на міжнародному рівні та закріплена низкою актів міжнародного права. Зокрема, у ч. 1 ст. 44 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. зазначено, що рішення Великої Палати є остаточним [124].

У Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р., у ч. 7 ст. 14 зазначено: «Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни» [180].

У статті 4 Протоколу № 7 (1988 р.) до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплено право не бути притягненим до суду або покараним двічі [261], що, однак, не перешкоджає відновленню провадження за наявності нових або нововиявлених фактів чи у випадку виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді (ч. 1 ст. 4 Протоколу).

Окрім принципів, важливою гарантією права особи на виправдання є: відомчий контроль, що полягає у повноваженнях керівника органу досудового розслідування, визначених у ч. 2 ст. 39 КПК; прокурорський нагляд, що полягає у повноваженнях прокурора за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва (ч. 2 ст. 36). Прокурор уповноважений приймати процесуальне рішення щодо закриття кримінального провадження за наявності реабілітуючих підстав, передбачених пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК. Окрім того, прокурор зобов'язаний забезпечити повне та неупереджене досудове розслідування і забезпечити правильне застосування закону тощо [149, с. 186]; судовий контроль, зокрема за забезпеченням законності процедури обмеження особистої свободи громадян, недопущення застосування до особи насильства чи іншого неправомірного впливу. Судовому контролю присвячено ст. 206 КПК, яка передбачає цілий ряд обов'язків слідчого судді щодо захисту прав людини.

Право особи на виправдання гарантують: змагальність сторін, якою передбачено рівні права на збирання та подання до суду доказів (зокрема доказів, що виправдовують особу, доводять її невинуватість), клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав (ч. 2 ст. 22 КПК), розмежування функцій сторони обвинувачення і захисту (ч. 1, 3-5 ст. 22 КПК) та підтвердження ролі суду як об'єктивного і неупередженого «арбітра» у кримінальному провадженні (ч. 6 ст. 22 КПК); здійснення правосуддя лише судом (ч. 1 ст. 30 КПК), оскільки суд є

єдиним органом, що приймає рішення щодо винуватості особи, делегування функцій судів, привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається (ст. 124 Конституції України).

Процесуальними гарантіями, що безпосередньо впливають на можливість реалізації обвинуваченим (підозрюваним) права на виправдання також є: законодавчо закріплена свобода від самовикриття, що безпосередньо пов'язана із правом особи на мовчання (ст. 18 КПК); забезпечення права на захист (ст. 20 КПК); право особи на те, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк стало предметом судового розгляду або кримінальне провадження було закрито (ч. 5 ст. 28 КПК), активна участь самого підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, щодо якої закривається кримінальне провадження за nereабілітуючою обставиною, у тому числі можливість заперечувати проти такого закриття (ч. 7 ст. 284 КПК); право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності тощо.

Універсальною гарантією права на виправдання виступає справедливість. У межах даного принципу-гарантії можна виокремити гарантію отримання мотивованого рішення суду, в тому числі виправдувального вироку.

Виправдувальння у формі виправдувального вироку є засобом захисту прав учасників процесу. Зокрема, ухвалюючи виправдувальний вирок, суд виконує свою роль у захисті обвинуваченого та підозрюваного від незаконного та необґрунтованого обвинувачення, від обмеження його прав і свобод та перешкоджає покаранню невинуватого. Таку ж роль відіграють й інші виправдувальні рішення, прийняті органами прокуратури та суду (постанови, ухвали про закриття кримінального провадження).

2.5 Особливості права особи на виправдання у кримінальному процесі зарубіжних держав

Виправдання як юридична категорія та інститут кримінального процесуального чи матеріального права і, відповідно, право особи на виправдання,

відоме й іншим країнам світу. Воно закріплене законодавчо і є важливим питанням не лише практичного, а й теоретичного характеру.

Значний інтерес для нашого дослідження становлять теоретичні розробки та практика дослідників загального права, зокрема американських та англійських. Так, в англо-американському праві виправдання – це самостійний інститут, що існує на зламі кримінального та кримінального процесуального права.

Для кращого розуміння термінології, яку використовують англійські та американські дослідники, надалі ми будемо перекладати та розглядати поняття «excuse» як «вибачення», а «justification» – як «виправдання». Термін «виправданий» зазвичай вживають щодо особи, що скоїла злочин, однак скоїла його за наявності так званих виправдувальних підстав.

Підстави для виправдання – це ті обставини, що виключають злочинність діяння, а обставини для вибачення – це ті, що унеможливають покарання особи (тобто за якими у складі злочину буде відсутній лише належний суб'єкт чи суб'єктивна сторона). Таким чином, виправдувальні підстави є передумовою для виникнення у обвинуваченого права на виправдання.

Виправдання можливе за обставин, що виходять із властивостей або характеру дій, а вибачення можливе за обставин, що виходять із властивостей або характеру особи [464, с. 393].

Перші праці з теорії виправдання та вибачення були опубліковані у 1986 році [468, с. 2], однак ці поняття відомі в англійському праві ще з XIII століття. Зокрема, в Глоустерському статуті 1278 року було закріплено «виправдане вбивство» при самозахисті [433, с. 112]. Таким чином самозахист став першою виправдувальною підставою загального права.

За оцінкою Д. Л. Хоровітца (Donald L. Horowitz), вибачення як модель захисту у суді є новітнім «винаходом» права [433, с. 113].

Теоретики дорікають, що суди у своїй практичній діяльності звертають все менше уваги на відмінності між «justification» і «excuse». Більше того, в багатьох випадках суди сприймають ці два терміни як синоніми. Зокрема, Джон Сміт

наголошує на тому, що «виправдання» і «вибачення» є фактично різними явищами (J. C. Smith) [485]. Дж. Хордер (J. Horder) висловив аналогічну думку [452, с. 1-3].

Зауважимо, що поняття «justification defenses», тобто підстави для виправдання, в англо-американському праві аналогічні до наших обставин, що виключають злочинність діяння і відповідальність за них (ст. 36-43 КК України).

Все різноманіття виправдувальних підстав, визнаних загальним правом, вкладається у межі єдиної виправдувальної підстави, передбаченої КПК України – «встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення» (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України). Зауважимо, що виправдання та вибачення у вигляді підстав зустрічаються не лише в загальному праві, а й у праві країн романо-германської сім'ї.

Міріам Гур-Арі (Miriam Gur Arye), стверджуючи про відмінність між виправдувальними підставами і підставами для вибачення злочину, доводить наслідування англо-американською системою теоретичних розробок та положень права романо-германської сім'ї [468, с. 215].

Зокрема, у Кримінальному кодексі Голландії 1886 р. (далі КК Голландії) виділено такі підстави для ухвалення виправдувального вироку (в кодексі вони характеризуються як обставини, що виключають злочинність діяння): 1) законні підстави для виправдання: необхідність, самозахист, публічний обов'язок, виконання наказу (ст. 40-42 КК Голландії); 2) законні підстави для вибачення: неосудність, примус, перевищення меж самооборони та виконання наказу, отриманого від неуповноваженої особи (ст. 39, 40, 41(2), 43(2) КК Голландії [473, с. 43].

Однак, як зауважує Пітер Дж. П. Тек (Peter J. P. Tak), розмежування підстав для виправдання і підстав для вибачення обвинувачення зроблено не офіційним законодавством, а доктриною [473, с. 43].

У юридичній науці країн загального права виправдування також розглядають як стратегію захисту у відповідь на обвинувачення, що відрізняється від процесуального виправдання в континентальній системі права

(ухвалення виправдувального вироку чи рішення про закриття провадження за реабілітуючими підставами).

Існують дві моделі захисту, що використовуються в англо-американських судах під час судового провадження: модель виправдувальна та вибачальна. Виправдування (виправдувальна модель захисту) заперечує протиправність діяння, воно можливе за наявності таких виправдувальних підстав, як діяльність правоохоронних органів, самозахист і менше зло [433, с. 111]. Вибачення, в свою чергу, лише заперечує провину діяча (обвинуваченого) за наявності особливих умов (вибачальних підстав), наприклад, якщо діяння було вчинено під фізичним або психічним тиском [468, с. 8; 433, с. 111; 464, с. 389-390].

Для захисту права особи на виправдання у загальному праві існує ціла система принципів та гарантій, найважливішими з яких є «повторного ризику» (в загальному праві він відомий як «double jeopardy», а в державах континентального права – як «ne bis in idem»), принцип остаточності судового рішення («res judicata»), принцип остаточності виправдувального рішення, за яким процес повністю завершується у разі виправдання особи.

У загальному праві виправдання, відповідно до правил «double jeopardy» («подвійний ризик» – принцип-заборона) [522, с. 219] і «autrefois acquit» (заява підсудного про те, що раніше він був виправданий за обвинуваченням у злочині, який розглядає суд), перешкоджає перегляду справи обвинуваченого за один і той самий злочин, навіть якщо будуть виявлені нові докази [429, с. 1617-1618].

Як тільки обвинуваченого було виправдано, виникають питання про те, чи може виправдувальне рішення бути переглянуто. Відповідь дає принцип «non bis in idem» – один із принципів, що впроваджує так званий «абсолютний захист» обвинуваченої особи від повторного обвинувачення.

Цей принцип має деякі відмінності у різних країнах. У країнах загального права його вважають результатом остаточності (фінальності) судового рішення. З іншого боку, правило, що захищає від повторної загрози, призводить до майже абсолютної заборони апеляції проти виправданого. Апеляція дозволена лише у

виняткових випадках [467, с. 574]. В інших країнах «non bis in idem» розглядають швидше як заборону (що не завжди має абсолютний характер), а не як принцип.

У Великобританії заборона повторного ризику є фундаментальним правом, що до 2003 року мало абсолютний характер, однак не згадувалось в статутному праві до його прийняття в американській конституції 1787 р. [409, с. 2].

В Англії та Уельсі заборона повторного ризику «nemo debet bis vexari pro una et eadem» існувала як частина загального права з часів завоювання Англії норманами (XI ст.).

Існує лише три винятки з правила: 1) повторний судовий розгляд припустимий, якщо того вимагають інтереси правосуддя (закріплено у ст. 7 Закону про апеляцію у кримінальних справах 1968 р. [420]); 2) виправданий має право оскаржити виправдувальний вирок у сумарних провадженнях, якщо результат виявляється неправильним за законом або через перевищення судом своєї компетенції (закріплено у ст. 22 та ст. 111 Закону про магістратські суди 1980 р. [463]); 3) у випадках «зіпсованого виправдання», тобто коли при здійсненні провадження було скоєно злочин, пов'язаний із залякуванням присяжного засідателя або свідка. Таке виправдання може бути оскаржене у Верховному Суді (положення закріплено у ст. 54 Закону про кримінальний процес та розслідування 1996 р. [427]).

Словосполучення «заплямоване (неналежне або зіпсоване) виправдання» доволі часто зустрічається в наукових працях англійських і американських вчених та означає лжесвідчення або підкуп свідків чи судді, що стало причиною ухвалення виправдувального вироку.

Після 2003 року положення про повторний ризик було переглянуто і нові правила було закріплено в Законі про кримінальне правосуддя 2003 р. [421]. Зокрема, статті 76-97 названого Закону дозволяють перегляд справи щодо тяжких злочинів, наприклад щодо вбивства, викрадення людей, зґвалтування, ненавмисного вбивства, збройного пограбування.

У США принцип «повторного ризику» закріплено на конституційному рівні п'ятою поправкою до Конституції [441]: «<...> ніхто не повинен за одне й те саме правопорушення піддаватися покаранню двічі, бути двічі притягнутим до

кримінальної відповідальності за один і той самий злочин, двічі піддаватися повторному ризику для життя чи фізичної недоторканості» [409, с. 7; 483, с. 196].

У США положення повторного ризику вперше було закріплено прецедентом у справі *North Carolina v. Pearce* – 395 U.S. 711 (1969) [496], а згодом суди визнали подвійний ризик фундаментальним правом.

Наразі розроблено стандарти, що застосовуються у федеральному судочинстві усіх штатів, а положення повторного ризику продубльовано в конституціях та законодавчих актах. Зокрема, ч. 14 ст. 1 Конституції Техасу 1876 р. містить наступні положення: «Жодна особа не може бути притягнута до відповідальності за одним і тим самим обвинуваченням» [487]. Аналогічні положення-застереження містить ч. 21 ст. 2 Конституції штату Оклахоми 1907 р. [409, с. 14] та Конституція Міссурі в ч. 19 ст. 1 «Білля про права» [469].

З приводу повторного притягнення особи до кримінальної відповідальності в США діє загальне правило абсолютної остаточності виправдувального рішення (це правило та принцип запропоновано називати «безумовною стабільністю виправдувального рішення», що деталізується у більш вузькому положенні – «безумовна стабільність виправдувального вироку») [522, с. 63].

Верховний Суд пояснює, що заборона повторного ризику надає особливого значення виправдувальному вироку, тому що повторне провадження (повторний розгляд справи) після виправдання, яким би помилковим воно не було, піддає виправданого неприйнятному ризику. Таким чином, остаточність виправдувального рішення захищає виправданого від «життя в постійному страху, невпевненості та небезпеці», що влада піддасть його новому приниженню, гонінню та важким випробуванням [476, с. 111].

Виправдання є остаточним, незважаючи на те, «наскільки помилковим є виправдувальне рішення» (*Burks v. United States* – 437 U.S. 1 (1978) [491]). Навіть якщо рішення, що лежать в основі виправдання, були помилковими (*Sanabria v. United States* – 437 U.S. 54 (1978) [501]).

Унікальність виправдання судом присяжних полягає в тому, що вердикт присяжних, що набрав законної сили, не може бути оскаржений чи скасований

[513, с. 1378]. Але повторний розгляд справи судом присяжних у іншому складі чи іншим судом, якщо провадження з якихось причин не було завершено, не суперечить принципу повторного ризику.

Як стверджує Дж. К. Томас (George Conner Thomas), положення, що один вердикт у справі унеможлиблює загрозу повторного ризику обвинуваченого (виправданого), є справедливим та процедурно необхідним [522, с. 240].

Отже, парадигма повторного ризику має дуже жорсткі умови, що унеможлиблюють апеляційне оскарження виправдувальних вердиктів та перегляд справ, окрім певних випадків та винятків [522, с. 2, 46].

У США існує чотири винятки остаточності виправдувального рішення: 1) у випадках, коли суддя виносить власне виправдувальне рішення (після оскарження обвинувального вердикту присяжних) [476, с. 180], державний обвинувач може подати апеляцію на таке рішення, тому що результатом апеляційного провадження буде не новий судовий розгляд, а поновлення вердикту присяжних; 2) якщо суддя першої інстанції виносить виправдувальне рішення, так само мотивуючи це тим, що представлених стороною обвинувачення доказів недостатньо для доведення вини обвинуваченого. Прокурор може подавати апеляцію на рішення судді, якщо принцип заборони подвійного ризику ще не вступив у дію, керуючись федеральними стандартами (повторний ризик вступає в дію з моменту набрання рішенням законної сили, а у випадках із судом присяжних – у момент прийняття ними присяги); 3) якщо після вступу в дію повторного ризику суддею у ході процесу були допущені порушення закону, справа обвинуваченого має бути направлена на повторне слухання; 4) якщо суддя прийняв рішення, за яким обвинуваченого звільнено від відповідальності, що не є ні порушенням закону, ні справжнім виправданням, натомість є завершенням процесу на користь обвинуваченого, прокурор має подати апеляцію на таке рішення та оскаржити звільнення (що було заборонено для публічного обвинувача до набрання чинності Актом кримінального контролю 1971 р.), після апеляції справа може бути направлена на повторний судовий розгляд [513, с. 1380].

У разі якщо апеляційне оскарження вироку успішно завершилося підтвердженням невинуватості обвинуваченого, в дію знову вступає заборона повторного ризику [522, с. 258]. Тобто якщо апеляційною інстанцією підтверджено виправдувальне рішення, то касаційний перегляд справи заборонено.

Це положення гарантує додаткову стабільність виправдувальному вироку, тому не завадило б перейняти його для нашого кримінального процесуального законодавства. Адже зараз аналогічної заборони в КПК України не існує і ніщо не перешкоджає стороні обвинувачення подавати касацію на рішення апеляційного суду, навіть якщо його було ухвалено на користь виправданого.

Не лише в Англії та США діє принцип повторного ризику, у Канаді положенням ст. 11 (h) Канадської Хартії прав і свобод 1982 р. [484] введено заборону повторного ризику, яка гарантовано захищає від багаторазового засудження (при цьому особливий захист надається тим, хто вважається невинуватим [409, с. 93]).

Проте, незважаючи на стабільність виправдувального рішення, що гарантується принципом повторного ризику, Канада – це ще одна країна, у якій виправдання є явищем рідкісним. За 2008–2009 рр. ухвалено близько 390000 виправдувальних вироків у кримінальних справах, що складає 3% від загальної кількості вироків (Додаток Г).

Низький відсоток виправдувальних рішень, однак, не означає, що в країні незначна кількість виправдань, адже кожен третю справу закривають ще на етапі досудового провадження через брак доказів або з тієї ж причини рішення скасовує суд Корони, зокрема у 2010–2011 рр. 32 % справ завершилися закриттям справи [523]. Як зауважують правники, несправедливе засудження лише 1000 людей в країні не означає, що в системі є порушення [482].

Але не лише в країнах загального права існує спеціальний механізм захисту та система гарантій права особи на виправдання. Принцип «рес юдіката», як передумова стабільності ухваленого судом рішення, відомий також країнам континентального права.

Через те, що французьке кримінальне процесуальне законодавство стало прикладом для інших держав континентальної Європи [177, с. 136], починати варто саме із Франції. Зокрема, кримінальне процесуальне законодавство Франції є прикладом безумовної стабільності виправдувального вироку.

Судове рішення суду присяжних є остаточним, окрім єдиного винятку – якщо остаточне рішення було підроблено (ст. 6 КПК Франції) [412].

Виправданий не може бути повторно затриманий та обвинувачений у тому самому злочині, навіть якщо йому дана інша кваліфікація [177, с. 175]. Однак засуджений не позбавлений права на перегляд судового рішення в апеляційному і касаційному порядку, а також у порядку «révision» [412].

Виправдувальний вирок суду присяжних може бути оскаржений в касаційному порядку генеральним прокурором виключно в інтересах закону (в інтересах особи касаційне оскарження виправдувального вироку неможливе). У цьому разі ті положення виправдувального вироку, що суперечать закону, підлягають скасуванню, проте це жодним чином не позначиться на статусі виправданої особи [177, с. 180]. Таким чином, можна зробити висновок, що стабільність виправдувального вироку за КПК Франції є безумовною.

На відміну від Франції, Основний закон Федеративної Республіки Німеччина 1949 р. забезпечує не всебічний захист від «повторного ризику», а лише захист від повторного покарання. Положення ст. 103 (3) [450, с. 31] покликане захищати від «повторного ризику» у провадженнях, що завершилися виправдувальним вироком. Однак і обвинувачення, і захист можуть оскаржити вирок як з питань права, так і факту в менш тяжких злочинах, а у більш тяжких перегляд обмежено лише питаннями права.

Отже, у країнах континентального права дія «повторного ризику» спрямована здебільшого на захист особи від повторного засудження і покарання за той самий злочин.

Прикладом дії заборони повторного ризику, як гарантії права особи на виправдання у країнах релігійної правової сім'ї може слугувати Індія. В Індії «повторний ризик» є фундаментальним правом, що гарантоване відповідно

20 (2) Конституції Індії 1950 р. [416; 511, с. 10], формула якої аналогічна до принципу загального права. Цей принцип, так само як у Конституції США, складається з двох аспектів: раніше вже був виправданий та раніше вже був засуджений.

Можливо, це видається парадоксальним, проте найбільша кількість виправдувальних вироків ухвалюється саме в Індії. Так, за статистичними даними Інтернет-ресурсу «National Master», найбільший відсоток виправдань зафіксовано в Індії у 2002 р. – близько 51,9% [470]. За даними цього ж ресурсу, Україна за кількістю виправдувальних вироків займає 39 сходинку у світі.

Відомий повторний ризик і країнам традиційної правової сім'ї. Зокрема, в Японії заборона повторного ризику закріплена в статті 39 Конституції Японії 1947 р., де зазначено, що «ніхто не може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за діяння, <...> за яке він був виправданий, і ніхто не повинен піддаватися «повторному ризику» [512]. Незважаючи на конституційне закріплення гарантії «повторного ризику» відсоток схвалюваних у Японії виправдувальних вироків коливається від 1 % до 5,1 % [517, с. 217] (Додаток Г).

Заборона притягувати до відповідальності після виправдання не перешкоджає апеляційному оскарженню рішення районного суду (ст. 340 КПК Японії 1948 р). [508, с. 92]. Тільки виправдувальний вирок Верховного Суду вважається остаточним і не підлягає оскарженню.

Окрім виправдання в матеріальному значенні, гарантій захисту права особи на виправдання, в загальному праві окремо існує виправдання в його процесуальній формі як здійснення з метою відновлення справедливості досудового встановлення, судового визнання й проголошення невинуватості обвинуваченого.

Особливістю доктрини виправдання у загальному праві є широкий підхід до виправдання, зокрема Г. Коннер Томас (G. Conner Thomas) [522, с. 230, 235, 246], Дж. Вилер (J. Wheeler) [532, с. 230], Томас Р. Ван Дерворт (Thomas R. Van Dervort) [524, с. 238], Вілліам Дж. Чамблісс (William J. Chambliss) [419, с. 38] розглядають виправдання широко, як засвідчення невинуватості обвинуваченого (підозрюваного)

не лише виправдувальним вироком суду, а й в інших процесуальних рішеннях, що констатують невинуватість особи.

У традиції загального права виправдання в значенні «acquittal» є процесуальним поняттям, воно офіційно засвідчує невинуватість обвинуваченого і звільняє особу від обвинувачення. Окрім того, у країнах загального права існує виправдання у формі виправдувального вироку судді, вердикту суду присяжних, рішення судді про закриття провадження, якщо відсутня подія злочину («no case to answer»), а також рішення прокурора про закриття провадження («stopping the case» /«nolle prosequi»).

Г. Коннер Томас (G. Conner Thomas) вважає, що рішення прокурора про закриття кримінального провадження (за реабілітуючими підставами), відмова прокурора від підтримання обвинувачення у суді, рішення судді на підготовчому судовому засіданні про закриття провадження за відсутності події злочину («no case to answer»), виправдувальний вирок судді, ухвалений, якщо присяжні не прийшли до єдиної думки («hung jury»), виправдувальні рішення Апеляційного суду і Верховного суду є еквівалентами виправдання і мають вважатися виправданням [522, с. 230, 235, 246]. Тому вчений вважає, що не варто розділяти тих, хто був виправданий рішенням суду, і тих осіб, провадження щодо яких було закрито прокурором [522, с. 230]. Водночас Г. Коннер Томас наголошує, що саме виправдувальний вердикт присяжних або виправдувальний вирок судді «ставить крапку у питанні невинуватості особи назавжди» [522, с. 235].

В Англії провадження закриває Коронна Служба Прокуратури (Crown Prosecution Service) [507, с. 4-5] після того, як поліція проведе попереднє розслідування. Провадження щодо підозрюваного («suspect») закривають, якщо поліція зібрала недостатньо доказів для обвинувачення особи, якщо діяння не є суспільно небезпечним (тобто не порушує публічного інтересу, а отже, не підлягає публічному обвинуваченню) [507, с. 5].

Відповідно до ст. 23 Закону про провадження, за обвинувальним актом (Prosecution of offences Act) 1985 р. Прокурорська Коронна Служба може відмовитися від обвинувачення, просто проінформувавши суд про це. Як правило,

відсоток справ, у яких сторона обвинувачення відмовляється вести справу, складає близько 12 % [432, с. 170]. Обвинувачений має право оскаржити таке закриття справи.

У США функція державного обвинувачення покладається на аторнея – федерального обвинувача (пункт «б» правила 1 Федеральних правил кримінального процесу 2010 р.), саме він уповноважений одноособово закрити кримінальне провадження [179, с. 77; 438, с. 6]. Окрім того, провадження може закрити своїм рішенням суддя магістратського суду під час досудового слухання, що є частиною досудового розслідування. Якщо недостатньо підстав для притягнення особи в якості обвинуваченого (відсутня подія злочину, не доведено, що злочин вчинено обвинуваченим), суддя постановляє зняти з особи обвинувачення («discharging the defendant») і закрити провадження (пункт «ф» правила 5.1 Федеральних правил кримінального процесу 2010 р.) [179, с. 79]. Закриття провадження суддею Вілліам Дж. Чамблісс (William J. Chambliss) визначає як складову частину виправдання [419, с. 38].

Виправдання особи на стадії досудового розслідування закріплено законодавством держав континентального права. Зокрема, у Франції після закінчення досудового розслідування, слідчий суддя виносить постанову, в якій окрім іншого зазначаються мотиви, на підставі яких обвинувачення визнається необґрунтованим [179, с. 72-73].

У Німеччині прокурор може за згодою суду відмовитися від пред'явлення публічного обвинувачення (ч. 1 § 153b КПК Німеччини), а якщо обвинувачення було пред'явлено, суд може закрити провадження до початку судового розгляду за згодою прокурора і обвинуваченого (ч. 2 § 153b КПК Німеччини) [343, с. 226].

Отже, право особи на виправдання виникає вже на стадії досудового розслідування та існує у формі рішення органу досудового розслідування про закриття кримінального провадження.

Вплив виправдувального вироку на кримінальне провадження не залежить від того, чи є він вердиктом присяжних, чи результатом роботи судового органу.

Проте для виправдання має значення вид виправдувального вироку, якщо законом передбачено декілька формул.

Так, у кримінальному процесі Шотландії передбачено два види виправдувальних вироки: «не винен» і «не доведено» [405, с. 1299-1300]. Вердикт «не винен» ухвалюють у разі, якщо обвинуваченого визнано невинуватим, «не доведено» – у випадку непереконливих доказів вини. Один вердикт проголошує офіційну невинуватість, інший – недостатність доказів.

В Італії з 1989 р. прийнято «п'ятирівневу» схему з п'ятьма можливими виправданнями [405, с. 1303].

У Німеччині існують три види судових рішень [74, с. 462]: виправдання (Freispruch), обвинувачення та проголошення заходів «виправлення та безпеки», що супроводжуються штрафом або виправданням (ч. 6 § 267 КПК Німеччини) [405; 480; 343, с. 278].

Самуель Брей (Samuel Bray) запропонував запровадити схожу систему в американському правосудді, що буде діяти у випадках, якщо у присяжних залишаються сумніви щодо вини обвинуваченого. Нині виправдувальний вирок покриває сіру зону між впевненістю у невинуватості обвинуваченого та вимогою доведення винуватості поза розумними сумнівами [405, с. 1299-1300].

Актуальність та доцільність впровадження такого «третього вироку» в систему українського судочинства видається досить сумнівними. Адже вироки, ухвалені в результаті наявності у судді відповідних сумнівів, будуть суперечити презумпції невинуватості, залишаючи виправданого під підозрою навіть після його офіційного виправдання.

Особливості та взагалі можливість оскарження в судових органах вищої інстанції виправдувального вироку є ще одним питанням, що характеризує виправдання як процесуальне явище. Специфіка оскарження виправдувального рішення у країнах англо-американського та континентального права різна.

Право на апеляцію (право на перегляд рішення) розглядається як «активне» право обвинуваченого, що не може бути обмеженим [432, с. 573].

Апеляція у Великій Британії залежить від того, у якій формі було провадження – у сумарній чи за обвинувальним актом. Магістратські суди наділено обмеженою юрисдикцією, в основному вони займаються розглядом кримінальних справ у сумарному порядку, тобто без присяжних, в середньому розглядаючи близько 2 млн. справ на рік, що становить 95% усіх кримінальних справ [19, с. 156]. У 1993 році кількість виправдувальних вироків у Суді Корони становила 58% [19, с. 98].

Апеляцію можна подавати на остаточне рішення суду першої інстанції. Якщо провадження проходило в сумарному порядку, сторона захисту має автоматичне право подавати апеляцію на обвинувальне рішення магістрату до Суду Корони разом із клопотанням про виправдання («not guilty»). Якщо апеляційний суд задовольнить апеляційну скаргу на обвинувальне рішення, він має публічно визнати допущену судом першої інстанції помилку. Однак, якщо суд першої інстанції ухвалив виправдувальний вирок в результаті помилки, виправдання навіть після апеляційного провадження залишається в силі [432, с. 202].

Апеляційний вирок Суду Корони можна оскаржити в Апеляційному Відділенні Королівської лави Високого Суду, але тільки з питань правової основи вироку (з питань права) [179, с. 150], а звідти справа може бути передана до Верховного суду (Верховний суд Великобританії почав діяти з 1 жовтня 2009 р., повністю замінивши Апеляційний комітет Палати лордів, його засновано на підставі статті 3 Закону про конституційну реформу 2005 р. [418]).

Апеляційну скаргу на вердикт присяжних, якщо справу розглядали в Суді Корони, направляють до кримінального відділення Апеляційного суду (відомого як Апеляційний суд Її Величності). За результатом розгляду апеляційної скарги Апеляційний суд приймає одне з наступних рішень: 1) відхилити апеляцію; 2) винести альтернативний вердикт, тобто замість вердикту про винуватість в одному злочині визнати достатніми наявні докази винуватості в іншому злочині; 3) видати наказ про новий розгляд справи, якщо були отримані нові докази; 4) видати наказ про повторний розгляд справи, якщо судом першої інстанції під час провадження були допущені серйозні помилки; 5) анулювати вердикт про

винуватість та винести так званий спеціальний вердикт про виправдання через недієздатність і видати наказ про переведення підсудного до лікарні [19, с. 120-121].

Генеральний прокурор (*attorney-general*) може у певних випадках оскаржити в Апеляційному суді рішення, яке він вважає неналежним вироком (*inadequate sentence*) [432, с. 231]. За скаргою головного прокурора Апеляційний суд може скасувати рішення попередньої інстанції [432, с. 232] або ж збільшити покарання. Однак, зазвичай, апеляційний суд публічно викриває помилку суду першої інстанції, але виправдання, що стало її результатом, залишається в силі [432, с. 231].

Зауважимо, що лише Апеляційний суд має право перегляду справи у порядку оскарження справи «*de novo*». Таке повноваження надано суду для виправлення помилок першої інстанції [409, с. 285].

У Сполучених Штатах Америки виправдання не може бути оскаржене стороною обвинувачення відповідно до конституційної заборони «повторного ризику» [489]. Право на подання апеляції має лише засуджений та його захисник, а також обвинувач, що брав участь у провадженні, причому обвинувач має право подавати апеляцію лише у випадках, коли обвинувачений визнав себе винуватим [74, с. 285].

Сучасна французька доктрина пропонує декілька варіантів класифікації способів оскарження і перегляду вироку. По-перше, їх поділяють на ординарні [74, с. 393], коли справа переглядається з будь-яких підстав (як фактичних, так і правових), і екстраординарні (виняткові), які можливі лише після того, як вичерпані ординарні способи оскарження, і можуть мати місце лише з підстав, прямо перелічених у законі. По-друге, існують ретракційні способи (*de retraction*), коли справу переглядає той самий суд, котрий ухвалив рішення [74, с. 391].

Апеляція – ординарний ретракційний спосіб. За результатом розгляду апеляційної скарги апеляційний суд залишає виправдувальний вирок в силі або скасовує його та ухвалює обвинувальний. Апеляційний суд уповноважений ухвалити власне виправдувальне рішення, адже має право збирати та досліджувати нові докази в ході судового слідства [74, с. 395].

Окрім апеляції, у загальному і континентальному праві існують ще два види перегляду судового рішення – касація та ревізія. Ревізія (*pourvoi en revision*) – це останній спосіб перегляду виправдувальних вироків, що набрали законної сили.

Зокрема, в Англії прохання про ревізійний перегляд є винятком з правила *res judicata*. Ревізійний перегляд можливий у випадку, якщо з'явилися нові докази на підтвердження невинуватості обвинуваченого, якщо свідка обвинувачено у неправдивому свідченні та якщо у рішенні наявні різні висновки, що базуються на одних доказах [432, с. 137].

У Франції касаційне оскарження вироку регулюється ст. 567-67 КПК Франції 1958 р. та є екстраординарним способом оскарження рішень, що ще не набрали законної сили. У кримінальному процесі Франції розрізняють два види касації: в інтересах сторін та в інтересах закону. Закон виключає касаційне оскарження виправдувального вироку суду асизів (ст. 572 КПК Франції) [413]. Касаційний суд зв'язаний касаційною скаргою, однак, якщо під час касаційного перегляду будуть виявлені порушення закону, що стосуються громадського порядку (*ordre public*), то Касаційний суд має право скасувати вирок за власною ініціативою.

У касаційному порядку переглядають рішення та виправляють помилки лише тоді, коли вони пов'язані з неправильним застосуванням матеріального і процесуального законів (помилки в праві). Тому існує ще один екстраординарний спосіб перегляду вироку (його також вважають видом апеляції [432, с. 132]) – ревізія (ст. 622-626 КПК Франції) [413]. Проте кримінальний процес Франції допускає ревізію лише на користь засудженого (*in favorem*), тобто перегляд виправдувального вироку в такому порядку (через помилку у факті) не допускається. Цей інститут дуже схожий за своїм значенням на перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами у кримінальному процесі України (Глава 34 КПК України).

Якщо звернутися до кримінального процесу Німеччини, тут ревізія допускається у випадку ухвалення вироку незаконним складом суду, порушення підсудності, розгляду справи за відсутності осіб, участь яких є обов'язковою, порушення гласності, обмеження права на захист. Ревізійна скарга подається як на

обвинувальний, так і виправдувальний вирок впродовж тижня з моменту проголошення вироку до суду, вирок якого оскаржується [74, с. 470]. Результатом ревізійного розгляду справи може стати виправдувальний вирок чи закриття справи.

Отже, незважаючи на виключну стабільність та особливе положення виправдувальних вироків, це не означає, що такі процесуальні рішення не можуть бути переглянуті, а провадження повернуті на додаткове розслідування.

На жаль, тривалий час законодавчу можливість повернення справи українські суди використовували для уникнення ухвалення виправдувального вироку, що доведено статистичними даними. Наприклад, у 2011 р. з 10 тис. справ, за якими апеляції задоволено (що становить 46 % від розглянутих апеляційними судами), через неповноту досудового слідства скасовано вирок щодо 1,5 тис. осіб із поверненням справи на додаткове розслідування та щодо 5,7 тис. осіб – з направленням справи на судовий розгляд, що разом становить 72% від задоволених апеляцій на вирок. Зауважимо, що всього на новий розгляд чи розслідування направлено 73% від скасованих рішень у провадженнях або 63% від розглянутих [312, с. 110-111].

Нові зміни у Кримінальному процесуальному кодексі унеможливили повернення провадження на додаткове розслідування, що в перспективі має збільшити кількість ухвалених судом виправдувальних вироків чи постановлення ухвал про закриття провадження.

Погоджуємося із зауваженням Н. М. Ахтирської, що доки існує суд, повинні виноситися як обвинувальні, так і виправдувальні вирок, адже виправдувальний вирок є законною та закономірною функцією судочинства [20, с. 48-59].

Гарантувати стабільність виправдувального вироку можливо не лише шляхом встановлення обмеженого терміну для оскарження, але й шляхом встановлення чітко визначеного переліку злочинів, щодо яких рішення може бути оскаржено, наприклад, у справах про вбивство та цілий ряд тяжких та особливо тяжких злочинів (ч. 5 ст. 12 КК України).

Після ухвалення виправдувального рішення виправданий набуває права на відшкодування завданої йому під час кримінального провадження шкоди.

Право на гарантоване відшкодування шкоди жертвам судових помилок існує майже в усіх країнах світу. Наприклад, в Англії Законом про кримінальне правосуддя 1988 р. введено право, що встановлюється урядом в усіх випадках, в той час як у Франції вирішенням питань про відшкодування завданої шкоди займається спеціальна комісія, а в Італії це питання вирішує кримінальний суд, що уповноважений встановлювати розмір шкоди [432, с. 573].

Реабілітація у загальному праві відрізняється від реабілітації, відомої у більшості європейських країн. В Англії ст. 133 Закону про кримінальне правосуддя 1988 р. право на відшкодування шкоди передбачено для особи, спершу визнаної винуватою, а потім у результаті перегляду обвинувачення звільненої від відповідальності (буквально «вибаченої») у разі виявлення нових доказів, що свідчать про допущену помилку. Результатом виправдання є публічне відновлення доброго імені виправданої особи [432, с. 170].

У Сполучених Штатах Америки засуджений має право подавати клопотання про поновлення його у правах, у яких його було обмежено засудженням. У разі задоволення цього клопотання судом штату він отримує «Сертифікат про реабілітацію», затверджений губернатором штату.

За статистичними даними в США наприкінці XX ст. – на початку XXI ст. після довгого ув'язнення за тяжкі злочини було реабілітовано більше 300 засуджених [377, с. 61]. Таким чином, процент виправданих (та реабілітованих невинуватих після засудження) становить там 17,0–25,0%; в Європі цей процент становить 25,0–50,0%; в Японії – менш ніж 1,0% [377, с. 62].

У Франції на вимогу особи виправдувальні постанови чи вирок, ухвалені в результаті ревізійного перегляду провадження, розміщуються в місті, де виправданого було засуджено, в комуні, де було скоєно злочин, чи в останньому місці його проживання (якщо виправданий помер). Ці документи можуть бути опубліковані в журналі «Журналь офісель» та повністю чи частково розміщені в

п'яти газетах на вибір того судового органу, який ухвалив відповідне рішення [177, с. 181].

У Німеччині на вимогу заявника рішення про скасування вироку має бути опубліковано у Федеральному віснику, а також опубліковано в іншій адекватній формі за рішенням суду [343, с. 310].

В Японії після ухвалення виправдувального вироку (у разі виправдання після засудження, а також після відбуття особою покарання за обвинувальним вироком), прокурор подає прохання щодо ревокації до району, сім'ї або ж до суду, чия юрисдикція поширюється на території місця проживання виправданого, або ж місця, куди особа була направлена для відбування покарання (ч. 1 ст. 349 КПК Японії 1948 р.) [510].

У Китайській Народній Республіці (далі – КНР) право на відшкодування шкоди та порядок відшкодування закріплено окремим законодавчим актом. Законом КНР «Про державну компенсацію» 1994 року (далі – Закон 1994 р.) визначено, що після закриття провадження та визнання особи судом невинуватою вона має право на компенсацію. Відповідальним за компенсацію є орган, що прийняв рішення про арешт (ст. 21 Закону 1994 р.) або ж орган, що ухвалив обвинувальне рішення у випадку його перегляду. Після компенсації шкоди відповідальний орган має стягнути суму компенсації частково чи повністю з функціонерів, причетних до спричинення шкоди [198]. Можливість регресу держави до фактичних винуватців завданої обвинуваченому шкоди є питанням цікавим, проте дискусійним, адже важко визначити, коли саме і на якій стадії провадження була допущена помилка.

Так, Н. Я. Шилов погодилась із зауваженнями В. М. Савицького і наголосила на необхідності законодавчого запровадження регресу держави в особі місцевих фінансових органів до фактичних винуватців шкоди, спричиненої обвинуваченому незаконними чи необґрунтованими процесуальними діями (зокрема необґрунтованим притягненням до кримінальної відповідальності) [388, с. 189], хоча важко визначитися із тим, хто саме винен у допущеній помилці, а покладення відповідальності на державу полегшує для громадян порядок компенсації [388, с. 189].

Погоджуємося із зауваженням М. Є. Шумила, що за неправомірні дії у сфері кримінального судочинства відповідальність перед громадянином повинна нести саме держава, а не посадові особи [392, с. 39]. Держава відшкодовує шкоду за власні правові акти, оскільки не гарантувала безпечне функціонування своїх органів і посадових осіб [392, с. 44].

Можна зробити наступні висновки. У зарубіжних державах особливої уваги надають стабільності виправдувального рішення, яке, за загальним правилом, не підлягає скасуванню, що є важливою гарантією реалізації права особи на виправдання.

У державах загального права існує цілий механізм законодавчо закріплених заборон і принципів, покликаних гарантувати стабільність ухваленого судом виправдувального рішення, що є невід'ємною частиною права особи на виправдання. Прикладом такої гарантії є заборона «повторного ризику» (в англо-американському праві він відомий, як «double jeopardy», а в державах континентального права – як «ne bis in idem»), принцип остаточності судового рішення («рес юдіката»), який безпосередньо та логічно пов'язаний з принципом остаточності виправдувального рішення, за яким процес повністю завершується у разі виправдання особи. Остаточність виправдувального рішення безпосередньо пов'язана з презумпцією невинуватості та принципом правої визначеності, адже гарантує захист особи від повторного обвинувачення і повторного притягнення до відповідальності.

Окрім принципу «non bis in idem» та «рес юдіката» на захист виправдувальних вироків, що набрали законної сили, у загальному праві існує ціла система, що складається з наступних доктринальних положень: неприпустимість заперечень з уже вирішеного питання (issue estoppel), правило Сембезівем (the rule in Sambasivam), правило проти повторного оскарження (the rule against collateral attack) та обов'язок судді перешкоджати несправедливості щодо обвинуваченого (the court's duty to prevent unfairness to the defendant). Ці положення розглядаються як складова частина принципу «res judicata» [399, с. 12-14].

Висновки до другого розділу

Право особи на виправдання – це право особи на визнання та констатацію її невинуватості у встановленому законом порядку, на поновлення порушених під час досудового розслідування та/або судового розгляду прав особи і відновлення правового становища, що існувало до початку кримінального провадження та притягнення особи до відповідальності.

Право на виправдання складається з двох взаємопов'язаних та логічно послідовних частин. Першою є право особи на виправдувальне рішення (виправдувальний вирок та ухвалу про закриття провадження за реабілітуючими підставами), що констатує невинуватість особи. Другою частиною є право особи на реабілітацію. Право на реабілітацію включає в себе право на відшкодування майнової шкоди, усунення наслідків моральної шкоди і відновлення в трудових, пенсійних, житлових та інших правах.

Виправдання невинуватого є важливою гарантією прав особи та механізмом їх захисту в кримінальному судочинстві. У свою чергу, механізмом відновлення прав особи, порушених у результаті притягнення до кримінальної відповідальності або незаконного чи необґрунтованого засудження, є інститут реабілітації.

Право на виправдання має підозрюваний, обвинувачений, засуджений і особа, щодо якої закрито кримінальне провадження за nereабілітуючою підставою. Це право має бути роз'яснено кожній з цих осіб серед інших процесуальних прав.

Право особи на виправдання існує і діє на різних стадіях кримінального провадження у державах як загального, так і континентального права.

У загальному праві процесуальне виправдання розглядається як здійснення з метою відновлення справедливості досудового встановлення, судового визнання й проголошення невинуватості обвинуваченого, а право на виправдання – як право обвинуваченого застосовувати всі процесуальні засоби (у тому числі робити заяви про невинуватість та посилатися на виправдувальні підстави) для визнання й проголошення його невинуватості у виправдувальному рішенні суду.

Особливості права особи на виправдання у системі загального права наступні: 1) вимога доведення винуватості особи поза розумним сумнівом (якщо існують хоча б якісь сумніви у винуватості особи, якщо винуватість особи не підтверджена беззаперечними доказами – суд ухвалює виправдувальний вирок, адже всі сумніви трактуються на користь обвинуваченого); 2) можливість апеляційного перегляду виправдувального вироку суду першої інстанції, у визначених законом випадках і апеляційного оскарження виправдувального вердикту суду присяжних лише у виняткових випадках, звідси впливає третя особливість права на виправдання в країнах загального права; 3) виключна стабільність виправдувального вердикту суду присяжних; 4) особливе значення фундаментальної заборони повторного притягнення особи до відповідальності («повторний ризик») та принципу остаточності рішення суду, що функціонують у поєднанні із презумпцією невинуватості і принципом правової визначеності.

У країнах континентального права праву особи на виправдання не приділено особливої уваги, воно не отримало окремого законодавчого закріплення, проте передбачено і гарантовано формулою презумпції невинуватості.

Зважаючи на виключну стабільність виправдувальних вердиктів присяжних у системі загального права і особливе значення виправдання загалом, пропонуємо: по-перше, змінити існуючу модель суду присяжних в Україні на класичну, де сформовано незалежний від професійного судді суд присяжних, що уповноважений виносити окремий вердикт, а професійний суддя (судді) в свою чергу ухвалює власний вирок. Для цього необхідно змінити порядок провадження в суді присяжних, виключивши ч. 3 ст. 383 КПК, та збільшити число присяжних до шести (як у суді присяжних Франції) або ж до дванадцяти. Необхідно доповнити главу 30 КПК положенням «Повноваження судді і присяжних засідателів», у якому закріпити: «У ході судового розгляду присяжні засідателі вирішують питання, визначені пп. 1, 3 ч. 1 ст. 368 цього Кодексу. Всі інші питання вирішуються суддею одноособово». Присяжні відповідають на зазначені питання шляхом заповнення листка-опитування. Окрім того, варто додати до переліку питань, що вирішуються

суддею при ухваленні вироку і визначені ст. 368 КПК, ще одне: «Чи доведено, що діяння вчинено обвинуваченим?».

По-друге, необхідно запровадити окреме процесуальне рішення для суду присяжних (вердикт присяжних) та закріпити його окремим положенням у КПК України: «Постановлення вердикту» або «Вердикт присяжних», яким визначити положення щодо повноваження присяжних засідателів виносити обвинувальний і виправдувальний вердикт. Зокрема передбачити, що «Виправдувальний вердикт присяжних засідателів вважається прийнятим, якщо у листах-опитуваннях не менш як п'ять присяжних засідателів заперечили, що діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, мало місце; доведено, що діяння вчинене обвинуваченим; що обвинувачений винен у вчиненні кримінального правопорушення», а також закріпити правило, за яким «після винесення колегією присяжних виправдувального вердикту обвинувачений негайно оголошується суддею невинуватим і звільняється з-під варті у залі судового засідання».

По-третє, необхідно надати вердикту українського суду присяжних тієї ж остаточності, якою він наділений у системі загального права, тобто законодавчо визначити, що виправдувальні вердикти присяжних не підлягають оскарженню, окрім випадків виявлення суттєвого порушення норм законодавства, наприклад, доведеного підкупу присяжних обвинуваченим, доведеної фальсифікації доказів невинуватості обвинуваченим. Для цього в главу 30 КПК додати статтю: «Обов'язковість вердикту суду присяжних», в якій, зокрема, закріпити положення: «Виправдувальний вердикт, винесений присяжними засідателями, є обов'язковим для судді та зобов'язує його ухвалити виправдувальний вирок», а також положення, що суддя має право ухвалити власний виправдувальний вирок у разі, якщо він виявить обставини, передбачені пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК та ч. 1 ст. 373 КПК, навіть після винесення присяжними засідателями обвинувального вердикту. Відповідні зміни і доповнення необхідно внести і в Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року.

РОЗДІЛ 3

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ОСОБИ НА ВИПРАВДАННЯ НА РІЗНИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

3.1 Реалізація права особи на виправдання у досудовому провадженні

Процесуальна форма виправдання (у широкому розумінні) не обмежується лише виправдувальним вироком, у зв'язку з чим необхідно дослідити співвідношення виправдувального вироку і кримінально-процесуальних рішень, які постановляють на стадії досудового розслідування за наявності підстав для виправдання.

Рішення, що приймаються у кримінальному провадженні, є правовим засобом виконання його спеціальних завдань (ст. 2 КПК). У цьому значенні виправдувальні рішення варто визначити як правовий засіб, спрямований на охорону прав, свобод та законних інтересів обвинуваченого (підозрюваного), виправданого (засудженого) як учасників кримінального провадження, з тим щоб вони не були піддані необґрунтованому покаранню і процесуальному примусу.

Будь-яке процесуальне рішення має управлінський характер. Як зазначає С. С. Алексєєв, застосування права є своєрідною управлінською діяльністю, що має чітко спеціалізовані завдання [10, с. 278].

Що саме розуміють під поняттям «процесуальне рішення»? Згідно з ч. 1 ст. 110 КПК процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, суду. Із уповноважених приймати процесуальні рішення виключено слідчого суддю, хоча про його рішення йдеться, наприклад, в ч. 2 ст. 148, ч. 2 ст. 154, ч. 1 ст. 159, п. 6 ч. 1 ст. 164 КПК.

Процесуальні рішення слідчого, прокурора приймаються у формі постанови (ч. 3 ст. 110 КПК), зокрема постанови про закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених ст. 284 КПК (ч. 3 ст. 284 КПК). Окрім постанов,

прокурор уповноважений складати обвинувальний акт, що є процесуальним актом, у якому висувають обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування (ч. 4 ст. 110 КПК). Обвинувальний акт повинен відповідати вимогам, передбаченим у ст. 291 КПК.

Окрім названої статті, процесуальне рішення згадується в КПК досить часто – в п. 15 ст. 3, ст. 5, ст. 28, ст. 36, п. 9 ч. 2 ст. 36, п. 8 ч. 2 та ч. 5 ст. 40, ч. 4 ст. 61, ч. 3 ст. 62, ст. 111 КПК та ін.

Рішення – це певний процесуальний акт правозастосування. Загальна властивість процесуальних рішень полягає в тому, що вони містять відповіді на правові питання, що відрізняє їх від таких процесуальних актів, як протоколи слідчих і судових дій, які засвідчують факт провадження, зміст і результати слідчих дій.

Процесуальні рішення не лише містять відповіді на питання про наявність або відсутність юридично значущих обставин для прийняття рішення про вчинення певних правових дій, а й вказують, яка дія має бути наступною («внести до Єдиного реєстру», «повідомити про підозру», «закрити провадження» та ін.). Процесуальні рішення про провадження слідчих дій керують рухом провадження, надаючи йому логічної послідовності. Отже, процесуальні рішення у кримінальному провадженні можна визначити як виражені у встановленій законом процесуальній формі правові акти, у яких державний орган чи посадова особа в межах своїх повноважень та у визначеному порядку фіксує процесуальні дії, що спрямовані на досягнення мети та завдань кримінального провадження.

Особливістю виправдання є те, що воно можливе на різних стадіях кримінального провадження. Це є його ознакою, що виділяє виправдувальні рішення серед інших процесуальних рішень, можливих у кримінальному провадженні.

Стадії – це відокремлені, відносно самостійні частини кримінального процесу, що перебувають у взаємозв'язку та утворюють єдину систему. Кількість стадій за КПК України 2012 р. обмежено чотирма основними: досудове розслідування (початок досудового розслідування, повідомлення про підозру –

слідчі (розшукові) дії – закінчення досудового розслідування); судове провадження у першій інстанції (підготовче провадження – судовий розгляд – ухвалення судового рішення); судове провадження з перегляду судових рішень (провадження в суді апеляційної інстанції – провадження в суді касаційної інстанції – провадження у Верховному Суді України – провадження за нововиявленими обставинами); виконання судових рішень.

Особа набуває права на виправдання з моменту повідомлення про підозру, підстави для якої мають бути встановлені після початку досудового розслідування. Проте для того, щоб прийняти певне процесуальне рішення, яке стосується винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, суб'єктам кримінального провадження треба здійснити певну процесуальну діяльність у рамках завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК) із з'ясуванням обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК).

При цьому підозрювані (обвинувачені) з метою реалізації права на виправдання використовують надані їм процесуальні права (ст. 43 КПК). Свою процесуальну діяльність вони спрямовують на встановлення підстав для виправдання, а слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, виконуючи надані їм повноваження, у своїй процесуальній діяльності зобов'язані роз'яснити суб'єктам права на виправдання їхні процесуальні права і забезпечити можливість для їх реалізації, а також з'ясовувати питання, зазначені в ст. 91 КПК, в кінцевому підсумку основне питання кримінального провадження щодо винуватості (невинуватості) особи.

У ст. 214 КПК передбачено, що не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення або після самостійного виявлення слідчим, прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, слідчий чи прокурор зобов'язаний внести відомості до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування. Отже, з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань розпочинається стадія досудового розслідування.

Погоджуємося із О. Ю. Татаровим, що досудовим розслідуванням є стадія кримінального провадження з моменту початку кримінального провадження до направлення провадження до суду [320, с. 76].

Досудове розслідування злочинів проводиться у формі досудового слідства, а проступків – у формі дізнання (ст. 215 КПК). Питання, коли саме та у який строк від моменту внесення відомостей про злочин до Єдиного реєстру слідчий чи прокурор зобов'язаний повідомити особу про підозру, залежить від конкретних обставин провадження.

Значення початку досудового розслідування щодо особи полягає в тому, що вона отримує можливість захищати свої права ще на етапі формування доказової бази [320, с. 254], причому статусу підозрюваного особа набуває на стадії притягнення до кримінальної відповідальності з моменту повідомлення її органами досудового розслідування про підозру у вчиненні кримінального правопорушення (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК).

Як зауважила О. П. Кучинська, на сьогодні підозрюваний перетворився чи не на основну процесуальну фігуру досудового провадження, яка обстоює власний інтерес і наділена для цього широким обсягом прав [149, с. 189].

З моменту набуття особою статусу підозрюваного у неї виникають права, що гарантують право оскаржити дії і рішення службових осіб органів досудового розслідування, заявляти клопотання та відводи і вимагати вжиття дієвих заходів щодо визнання невинуватості й відшкодування заподіяної шкоди.

Право на виправдання необхідно розглядати у єдності із гарантіями його правового забезпечення і реалізацій, які впливають із сукупності повноважень слідчого, прокурора, слідчого судді і суду. У зв'язку з цим у ст. 42 КПК України закріплено перелік прав підозрюваного (обвинуваченого).

З цієї точки зору, важливим є право особи на захист, закріплене у положеннях КПК, що стосуються прав підозрюваного, обвинуваченого та обов'язків органів досудового розслідування щодо їх виконання (п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК).

Як слушно зауважував В. П. Шибіко, забезпечення прав на захист є однією із основних засад судочинства, зокрема кримінального [385, с. 26]. Право на захист –

це право захищатися від висунутого обвинувачення, а також захищати свої законні інтереси (матеріальні, майнові, цивільні тощо), використовуючи всі надані законом права в будь-якій формі (активно чи пасивно) [26, с. 22]. Право на захист є необхідним для захисту інших прав і законних інтересів особи [26, с. 103].

Принцип забезпечення підозрюваному і обвинуваченому права на захист разом із гарантіями його здійснення закріплено у ст. 20 КПК. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані забезпечити право особи на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного або призначеного захисника (ч. 2 ст. 20 КПК), участь якого жодним чином не звужує процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого (ч. 4 ст. 20 КПК).

Як слушно зауважують вчені, для функції захисту є характерним її здійснення на всіх стадіях кримінального процесу. Ця функція діє впродовж усього досудового розслідування і судового провадження та не закінчується навіть після відбуття покарання [26, с. 88]. Вона протистоїть обвинуваченню, але розвивається не як похідна від обвинувачення, а незалежно від нього [26, с. 103].

Забезпечення цього права складається із сукупності повноважень органів досудового розслідування і суду, таких як обов'язок надати підозрюваному, обвинуваченому письмове чи усне пояснення з приводу підозр чи обвинувачення, створення умов для реалізації підозрюваним права збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні, користуватися допомогою адвоката та інші процесуальні права (ст. 20 КПК).

Особу повідомляють про підозру у випадках, передбачених ст. 276 КПК, а також якщо вона затримана за підозрою у вчиненні злочину. Фактично положення КПК передбачають два види затримання: на підставі ухвали слідчого судді (ст. 187–191 КПК) та без ухвали (ст. 207–213 КПК). Зауважимо, що відповідно до ст. 207 КПК затримати особу без ухвали слідчого судді має право як звичайний громадянин, так і уповноважена посадова особа. Затриманий має право вимагати перевірки обґрунтованості свого затримання (п. 6 ч. 3 ст. 42 КПК).

Право на виправдання гарантується правом особи знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення її підозрюють (п. 1 ч. 3 ст. 42 КПК), що є

необхідною умовою для реалізації права особи на мовчання (п. 4 ч. 3 ст. 42 КПК) і права давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення (п. 5 ч. 3 ст. 42 КПК).

Таким чином, право на виправдання реалізується особою або в пасивній формі (право на мовчання), або в активній, що повною мірою гарантується положеннями презумпції невинуватості (ст. 17 КПК). Право особи знати, в чому її підозрюють, гарантується обов'язком органів досудового розслідування повідомити особу про підозру (ст. 276 КПК).

Для того, щоб підозрюваний міг активно захищатися, він повинен, перш за все, знати сутність і причини його підозри. Тому при складанні повідомлення про підозру прокурор чи слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний навести правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюють особу із зазначенням статті закону України про кримінальну відповідальність (п. 5 ч. 1 ст. 277 КПК), а також у стислій формі викласти фактичні обставини кримінального правопорушення (п. 5 ч. 1 ст. 277 КПК), зазначити права підозрюваного (п. 7 ч. 1 ст. 277 КПК).

О. П. Кучинська пропонує у разі наявності достатніх доказів для підозри слідчому за погодженням з прокурором або прокурору виносити постанову про притягнення особи як підозрюваного, після чого здійснювати повідомлення про підозру [149, с. 199].

Право особи давати показання з приводу підозри призводить до появи на досудовому розслідуванні одного з видів доказів, що використовуються для встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження – це фактичні дані, отримані під час допиту підозрюваного (обвинуваченого) чи надані ним особисто. Право давати показання закріплено ч. 2 ст. 93 КПК, а право не давати показання – ч. 1 ст. 18 КПК.

Під час давання пояснення про кримінальне правопорушення підозрюваний лише повідомляє про факти, що йому відомі, в той час як показання особи є доказом і можуть бути покладені в основу вироку.

Гарантією права підозрюваного давати показання є, по-перше, те, що законодавством не передбачено відповідальності підозрюваного за давання неправдивих показань, по-друге, право підозрюваного відмовитися відповідати на запитання і давати показання, при цьому особа, що проводить допит, зобов'язана зупинити дану процесуальну дію одразу після заяви підозрюваного (ч. 4 ст. 224 КПК, ч. 2 ст. 18 КПК). Останнє право закріплено у положеннях КПК про свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (ст. 18 КПК).

Положення ч. 1 ст. 63 Конституції України наділяє кожну особу-суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності можливістю не давати органам і особам, які ведуть кримінальний процес, показання та пояснення, які б викривали її або членів її сім'ї, або близьких родичів у вчиненні будь-якого караного діяння [26, с. 5]. Таким чином, на конституційному рівні закріплено право особи на свободу від самовикриття.

У рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Яремченко проти України» 2008 року зазначено, що наявність таких прав є загальновизнаним міжнародним стандартом, стрижневим для поняття справедливого судового розгляду. Ці стандарти мають сприяти уникненню помилок при здійсненні правосуддя і пояснюються необхідністю захисту обвинуваченого від необґрунтованого та неправомірного примусу з боку органів влади. Право не свідчити проти себе вимагає від сторони обвинувачення в кримінальній справі обґрунтовувати свої доводи проти обвинуваченого, не вдаючись до доказів, отриманих за допомогою методів примусу або тиску всупереч волі обвинуваченого [53, с. 386].

Право на самовикриття у кримінальному провадженні служить вирішенню проблеми свідомо неправдивих показань [26, с. 12].

Як визначають Р. В. Баранник та В. П. Шибіко, однією з основних складових права особи на свободу від самовикриття, викриття членів чи близьких родичів є свобода вибору. Будь-яке право особи містить у собі визначену свободу поведінки, тобто визначену сферу можливостей, в рамках якої людина вибирає ту чи іншу

форму поведінки [26, с. 15], керуючись власним розсудом, для задоволення власних законних інтересів [26, с. 77]. За кримінальним процесуальним законодавством України підозрюваний (обвинувачений) має право відмовитися від будь-яких показань на будь-якій стадії процесу, але водночас має право будь-коли давати показання та пояснення [26, с. 100].

Використання особою права на свободу від самовикриття належить до пасивної форми здійснення захисту [26, с. 22]. Порухення цього права призводить до недопустимості використання фактичних даних як доказів [26, с. 17].

Підозрюваний має право на відновлення своєї ділової репутації, якщо підозра щодо нього не підтвердилася (п. 17 ч. 3 ст. 42 КПК). Хоча дане право закріплено у КПК і має виняткове значення для реалізації права особи на виправдання і на реабілітацію, однак законодавцем не передбачено механізму його реалізації.

Право на захисника передбачає право підозрюваного на першу вимогу мати захисника і мати побачення з ним до першого допиту. Цьому праву відповідає обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді залучити захисника на прохання чи за згодою підозрюваного (обвинуваченого) до участі у кримінальному провадженні, а також обов'язок допомогти затриманому встановити зв'язок із захисником, або використати зв'язок для запрошення захисника (ст. 48 КПК); право на участь захисника при проведенні процесуальних дій, якому відповідає обов'язок слідчого, прокурора забезпечити участь обраного підозрюваним захисника (ч. 2 ст. 53 КПК), а також запросити підозрюваному (обвинуваченому) захисника, якщо захисник, обраний підозрюваним, не може прибути; якщо підозрюваний, обвинувачений заперечує проти проведення процесуальної дії за відсутності захисника, таку процесуальну дію відкладають до залучення захисника (ч. 2 ст. 46 КПК); право відмовитися від захисника в будь-який момент кримінального провадження, окрім випадків, коли його участь є обов'язковою (ст. 54 КПК).

Право підозрюваного на отримання безоплатної правової допомоги гарантовано обов'язком держави надати таку допомогу за рахунок державних коштів (ч. 3 ст. 20 КПК). Зауважимо, що захист особи від обвинувачення є видом вторинної правової допомоги, зміст, порядок та суб'єкти надання якої визначені

положеннями Законом України «Про безоплатну правову допомогу» від 2 червня 2011 р.

Положення КПК закріплюють групу прав, що забезпечують захист законних інтересів підозрюваного (обвинуваченого) шляхом доказування і є реалізацією принципу змагальності у кримінальному провадженні.

Це право підозрюваного має комплексний характер і може бути реалізовано через сукупність інших процесуальних повноважень: 1) збирати і подавати докази (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК); 2) брати участь у проведенні процесуальних дій і заявляти клопотання про їх проведення (п. 9, п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК); 3) подавати клопотання під час судового розгляду про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими (ч. 3 ст. 89 КПК); 4) знайомитися із доказами, зібраними стороною обвинувачення, під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування (п. 14 ч. 3 ст. 42, ст. 290 КПК) та інші права.

Участь підозрюваного в доказуванні є особливо важливим процесуальним повноваженням, що забезпечує належний захист його інтересів, порушених кримінальним провадженням.

Активна форма права особи на виправдання полягає у праві особи збирати і подавати власні докази щодо невинуватості (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК). Так, положенням ч. 3 ст. 93 КПК визначено, що сторона захисту має право витребувати та отримати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ, організацій та фізичних осіб речі, копії документів, відомостей, висновків експертів та ревізій, акти перевірок для подання належних і допустимих доказів.

Засобом забезпечення цього права є передбачена КПК можливість долучити зібрані стороною матеріали до обвинувального акту (ст. 317 КПК) і обов'язок суду ухвалити обґрунтоване рішення на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, підтверджених доказами, дослідженими під час судового розгляду (ч. 3 ст. 370 КПК).

Як слушно зауважила О. Г. Яновська, пряма залежність сторони захисту від сторони обвинувачення щодо доцільності проведення слідчих (розшукових) дій

свідчить про недостатнє процесуальне забезпечення змагальності в кримінальному провадженні [397].

Окрім того, підозрюваному (обвинуваченому) надано право ініціювати проведення слідчих (розшукових дій) для збирання доказів для доведення своєї невинуватості. Підозрюваний має право заявляти клопотання про проведення процесуальних дій (п. 12 ч. 3 ст. 42 КПК) і брати участь у їх проведенні (п. 9 ч. 3 ст. 42 КПК), ставити під час їх проведення власні запитання, подавати зауваження та заперечення (п. 9 ч. 3 ст. 42 КПК), а також застосовувати технічні засоби при проведенні процесуальної дії, у якій він бере участь (п. 10 ч. 3 ст. 42 КПК).

На жаль, точного визначення поняття «процесуальні дії» в КПК 2012 р. немає. Однак, проаналізувавши норми КПК, можна зробити висновок, що процесуальні дії розглядають окремо від слідчих (розшукових) дій як більш широке поняття (ч. 2 ст. 280, п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК).

Таким чином, до процесуальних дій можна зарахувати усі передбачені кримінальним процесуальним законодавством заходи, спрямовані на з'ясування обставин вчинення суспільно небезпечного діяння, що провадяться на всіх стадіях кримінального провадження. Слідчі дії, в свою чергу, спрямовані на збирання, дослідження, оцінювання й використання доказів (ч. 1 ст. 223 КПК).

Загалом процесуальні дії спрямовані на: 1) регулювання перебігу розслідування та його закінчення; 2) забезпечення дотримання та реалізації прав і законних інтересів учасників процесу; 3) оформлення прийнятих слідчим процесуальних рішень тощо [34, с. 3-4].

Погоджуємося із визначенням клопотання як обґрунтованого прохання учасника процесу, зверненого до уповноваженої посадової особи або органу, про провадження якої-небудь процесуальної дії або про утримання від її провадження, поданого в установленому законом порядку в усній або письмовій формі [320, с. 300-301].

Право підозрюваного (обвинуваченого) клопотати про проведення окремої процесуальної дії гарантується закріпленим в ст. 220 КПК обов'язком слідчого, прокурора розглянути клопотання в строк, що не перевищує трьох днів з моменту

подання, і задовольнити їх за наявності відповідних підстав (тобто за наявності достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети відповідної дії), а також обов'язком повідомити про результат розгляду клопотання (ч. 2 ст. 220 КПК). Окрім того, на слідчого, прокурора покладено обов'язок вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (в тому числі й підозрюваного).

Важливою гарантією права особи на виправдання є обов'язок слідчого, прокурора провести слідчу (розшукову) дію в повному обсязі у разі, якщо під час її проведення були отримані докази, які можуть вказувати на невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 223 КПК). Таким чином, слідчий, прокурор зобов'язані збирати не лише ті докази, які доводять винуватість особи, але й ті, що можуть бути свідченням її невинуватості.

Підозрюваний (обвинувачений) також має право оскаржити рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій (п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК) протягом десяти днів з моменту прийняття рішення (ч. 1 ст. 304 КПК). На слідчого суддю, відповідно, покладається обов'язок розглянути скаргу (ч. 1, 2 ст. 306 КПК) та своєю ухвалою скасувати рішення слідчого чи прокурора, зобов'язати вчинити певну дію, зобов'язати припинити дію або ж відмовити у задоволенні скарги (ч. 1, 2 ст. 307 КПК). Така ухвала слідчого судді не підлягає подальшому оскарженню (ч. 3 ст. 307 КПК).

Право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора, слідчого судді під час досудового розслідування разом із правом заявляти відводи входить до комплексу прав, що спрямовані на забезпечення підозрюваному об'єктивного і неупередженого досудового розслідування та гарантується закріпленням у ст. 303 КПК переліком рішень та дій, що підлягають оскарженню, та визначенням у ст. 304 КПК строком подання скарг, а також передбаченим у ст. 306 КПК порядком і строком їх розгляду під час досудового розслідування.

Зокрема, під час проведення досудового розслідування підозрюваний має право подавати заяви про відвід слідчому, прокурору або слідчому судді

(п. 13 ч. 3 ст. 42, ч. 2 ст. 80 КПК), що гарантує неупереджене розслідування кримінального правопорушення.

Слідчий суддя зобов'язаний розглянути заяву підозрюваного (ч. 2 ст. 81 КПК) та задовольнити відвід, постановивши вмотивовану ухвалу, або ж відмовити в задоволенні заяви чи залишити її без розгляду (ч. 3, 4 ст. 81 КПК).

Після закінчення досудового розслідування підозрюваний має право ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування (п. 14 ч. 3 ст. 42 КПК), а прокурор або слідчий зобов'язані, по-перше, повідомити підозрюваному, його захиснику чи законному представнику про завершення розслідування; по-друге, надати доступ до зібраних під час досудового розслідування матеріалів (ч. 1 ст. 290 КПК), які є у його розпорядженні, у тому числі до будь-яких доказів, які можуть бути використані для доведення невинуватості особи (ч. 2 ст. 290 КПК).

Право обвинуваченого на ознайомлення з матеріалами кримінальної справи є важливою складовою загального права на захист [385, с. 26]. Саме тому обізнаність підозрюваного з наявними у справі матеріалами, доказами, якими можуть оперувати при прийнятті процесуальних рішень, є важливою для ефективності його участі з метою захисту своїх заочних інтересів у досудовому і особливо у судовому провадженні [385, с. 25].

Отримавши доступ до доказів, що будуть використані стороною обвинувачення для доведення винуватості особи, сторона захисту отримує можливість розробити стратегію захисту під час судового розслідування, а також зібрати відповідні докази на підтвердження невинуватості підозрюваного (обвинуваченого). У свою чергу сторона захисту має право не надавати прокурору доказів, що можуть бути використані проти обвинуваченого (ч. 6 ст. 290 КПК).

О. П. Кучинська окремо виділяє право особи на свободу від самовикриття на стадії досудового розслідування, що складається з наступних прав: 1) право особи відмовитися давати показання; 2) право відмовитися від участі у проведенні слідчої дії (зокрема, відмовитися від участі у пред'явленні для впізнання) 3) право відмовитися давати пояснення чи свідчення під час процесуальної дії за її участю (наприклад, відмовитися давати свідчення під час проведення слідчого

експерименту); 4) право відмовитися добровільно здавати відшукані під час обшуку предмети та документи [149, с. 201]. Названі права можна вважати гарантіями реалізації права особи на виправдання у пасивній формі.

Як ми зазначали раніше, виправдання особи можливе не лише у формі виправдувального вироку суду, а й постанови прокурора, слідчого про закриття кримінального провадження. Право на закриття провадження гарантується обов'язком слідчого, прокурора закрити кримінальне провадження, встановивши підстави, передбачені ч. 1 ст. 284 КПК.

Закриття кримінального провадження – це форма закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні [307, с. 141]. Окрім того, закриття кримінального провадження є юридичним актом у вигляді рішення уповноваженої посадової особи про відсутність підстав для подальшого провадження [82, с. 109], висновок про неможливість подальшого виробництва провадження [97, с. 24-25], а також результатом проведеного досудового розслідування.

Отже, закриття кримінального провадження – це фактично відмова держави в особі уповноважених органів від процесуальної діяльності за наявності передбачених кримінальним процесуальним законом підстав.

У теорії кримінального процесу та серед практиків існує думка, що закриття кримінального провадження, в тому числі й з реабілітацією особи сприймається як результат невдало проведеного розслідування та допущених помилок [67, с. 26-37].

Ми підтримуємо думку А. Я. Дубинського та О. М. Гаршичевої про те, що закриття кримінального провадження (зокрема, з підстав відсутності події або складу злочину) не завжди є свідченням необґрунтованості початку кримінального провадження [97, с. 27; 79, с. 89].

Дійсно, незаконний початок кримінального провадження є явищем негативним і в результаті завдає істотної шкоди, причому не лише підозрюваному, обвинуваченому. Таким чином, закриття кримінального провадження покликане виправити помилку та усунути шкоду, спричинену його незаконним чи необґрунтованим початком.

Як слушно зауважував С. А. Шейфер, закриття кримінальної справи є процесуальною гарантією громадянина від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності [383, с. 4]. Г. М. Мінковський відзначав, що закриття справи, як форма закінчення попереднього розслідування, за своєю цілеспрямованістю і сутністю має таке ж значення, як направлення справи до суду [174, с. 19].

На думку М. Є. Шумила, закриття кримінальних справ – це усунення недоліків, допущених у сфері кримінального судочинства, незалежно від їх причин. При закритті кримінальних справ держава є відповідальним суб'єктом правовідносин із ліквідації наслідків неправомірного кримінального переслідування [392, с. 268].

Закінченню досудового розслідування присвячено главу 24 КПК, проте нас цікавить лише така його форма, як закриття кримінального провадження. Статтею 283 КПК закріплено, що прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру, окрім інших можливих дій, закрити кримінальне провадження (п. 1 ч. 2 ст. 283 КПК). Підстави закриття провадження зафіксовані у ст. 284 КПК (їх ми вже згадували і досліджували у попередніх розділах дисертації). Приймати рішення про закриття кримінального провадження уповноважений як слідчий, так і прокурор.

Слідчий складає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пп. 1-2, 4 ч. 1 ст. 284 КПК, лише якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не було повідомлено про підозру. Постанову слідчого не можна зарахувати до виправдувальних рішень, адже в такому випадку через відсутність суб'єкта виправдувальні правовідносини не виникають.

Прокурор приймає рішення про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з усіх реабілітуючих підстав, передбачених пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК. Рішення прокурора, як і більшість процесуальних рішень, покликано вирішити конкретні правові питання.

Зауважимо, що формулювання щодо невинуватості особи у вчиненому кримінальному правопорушенні має бути однозначним. Цю вимогу підтримано

рішенням Європейського суду з прав людини у справі «Грабчук проти України» від 21 вересня 2006 року [267]. Винуватість особи має бути встановлена відповідно до закону.

За статистичною інформацією Генеральної прокуратури України щодо основних показників роботи органів досудового розслідування за 8 місяців (08.02.2013 – 05.09.2013), стосовно 3 підозрюваних кримінальне провадження було закрито прокурором на підставі пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України [108].

Факт закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування зобов'язує слідчого, прокурора ліквідувати наслідки застосування заходів забезпечення, поновити порушені процесуальними діями чи рішеннями права [82, с. 110]. Тому після закриття кримінального провадження у підозрюваного, обвинуваченого виникає право на реабілітацію, що гарантується обов'язком держави відшкодувати шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю (ст. 130 КПК).

3.2 Реалізація права особи на виправдання у суді першої інстанції

Після звернення з обвинувальним актом, складеним слідчим та затвердженим прокурором або складеним прокурором до суду, розпочинається наступна стадія кримінального провадження – судове провадження у першій інстанції (розділ IV КПК).

Його, у свою чергу, можна поділити на підготовче провадження та судовий розгляд. На підготовчому провадженні виправдання у формі виправдувального вироку неможливе, через те що п. 2 ч. 3 ст. 314 КПК передбачено, що закрити провадження суд може у разі встановлення підстав, передбачених пп. 4-8 ч. 1 та ч. 2 ст. 284 КПК, тобто «нереабілітуючих» підстав. Судовий розгляд після завершення підготовчого провадження має бути призначений не пізніше 10 днів після постановлення ухвали про його призначення.

Як відзначено в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про порядок здійснення

підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 03.10.2012 р., наявність таких підстав, як відсутність події або складу кримінального правопорушення, має бути доведена під час судового розгляду, за результатами якого може бути ухвалено виправдувальний вирок.

Зауважимо, що раніше за наявності реабілітуючих обставин, передбачених пп. 1-2 ч. 1 ст. 6 КПК 1960 р., суддя під час досудового розгляду справи своєю мотивованою постановою закривав справу, скасовував запобіжні заходи, заходи забезпечення цивільного позову і конфіскації майна, а також вирішував питання про речові докази, зокрема про гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом (ст. 248 КПК 1960 р.).

На стадії судового розгляду справи судом першої інстанції виправдання існує у формі виправдувального вироку, а право особи на виправдання виявляється, перш за все, у праві обвинуваченого на проголошення його невинуватості у виправдувальному рішенні суду, на остаточність виправдувального рішення після набрання ним законної сили, а також на право на відшкодування завданої шкоди (право на реабілітацію передбачено серед інших прав обвинуваченого у п. 17 ч. 3 ст. 42 КПК України).

Ухвалення виправдувального вироку за наявності визначених законом підстав є не правом, а обов'язком суду (ч. 2 ст. 17, ч. 6 ст. 284 КПК України), що має не лише гарантувати право особи на виправдання, а й збільшити кількість виправдувальних вироків у майбутньому. Ухвалення виправдувального рішення має стати звичайною практикою для українських судів.

Зауважимо, що за роки існування в Україні Єдиного державного реєстру судових рішень кількість ухвалених судами виправдувальних вироків у процентному відношенні до кількості обвинувальних складала близько 0,5 %. Всього судами у кримінальних провадженнях було виправдано близько 1349 осіб.

Якщо звернутися до статистичних даних щодо ухвалених виправдувальних вироків за 2004 – 2006 рр., то можна зробити висновок, що виправдувальний вирок є здебільшого винятком порівняно з великою кількістю ухвалюваних судами обвинувальних вироків. Так, у 2004 р. місцевими судами та Апеляційним судом

м. Києва було постановлено вироки у 7413 кримінальних провадженнях, з яких лише 16 були виправдувальними [345, с. 161].

Кількість виправданих осіб у 2005 році (за ухваленими місцевими та апеляційними судами виправдувальними вироками) усього склала 571 особу (у 2006 р. виправдано 511 осіб), зокрема, судами м. Києва було виправдано лише 6 осіб (у 2005 р. – лише 5 осіб) [345, с. 168-169].

За останні десять років відсоток виправдувальних вироків в Україні не перевищував позначку у 0,5%. А загалом українські суди ухвалюють за рік менше 1% виправдувальних вироків (Додаток А).

Якщо для порівняння розглянути статистичні дані щодо кількості виправдувальних вироків періоду СРСР, помітне поступове зменшення відсотка виправдувальних вироків у співвідношенні із обвинувальними [20; 219, с. 32; 292]. Так, у всіх кримінальних справах у СРСР судами першої інстанції було виправдано (у % від винесених судами вироків):

Роки	1919– 1920	1935– 1940	1941– 1945	1946– 1953	1957– 1966	1967– 1970
% виправданих	39,2	10	10	9	2,5	1,0

У 2002–2006 рр. у Російській Федерації відсоток ухвалених судами виправдувальних вироків варіювався від 0,5 % до 0,6 % [219, с. 32], але також не перевищував позначку в 1 % [407].

Зауважимо, що в країнах Європи кількість виправдань складає від 25,0 % до 50,0 % [377, с. 62] від загальної кількості рішень судових інстанцій (Додаток Г).

Низький відсоток виправдань характерний для країн Східної Азії (Китай, Тайвань, Південна Корея, Японія). Наприклад, у Японії суди ухвалюють менше 1 % виправдань (від 0,21% до 5,1%) [517, с. 217; 431, с. 147–150], у Китаї – близько 0,66 % [533, с. 4], а в Південній Кореї – взагалі менше 0,5 % [410], в той час як у Тайвані частка виправдань становить 12% [527] (Додаток Г).

Загалом відсоток виправдувальних вироків вищий у тих державах, де діє суд присяжних, де існує заборона оскарження виправдувальних вердиктів і перегляду

виправдувальних вироків суду у ревізійному порядку (Англія, США, Франція) (Додаток Г).

У процесуальній літературі до числа основних причин виправдання (у формі виправдувального вироку) зазвичай зараховують слідчі помилки, виникнення яких обумовлене суб'єктивними причинами. Існують різні точки зору щодо розуміння слідчої помилки. Одні автори уявляють слідчу помилку як ненавмисне порушення закону [303, с. 46-50], інші – навмисне порушення, що не є злочинним [67, с. 17], або ж як будь-яке порушення закону при провадженні попереднього розслідування [50, с. 8].

Н. Г. Стойко використовує словосполучення «неправомірна поведінка суб'єктів доказування», яка, на думку автора, є причиною недоведеності обставин кримінальної справи і включає наступне: відсутність необхідної взаємодії між органами дізнання, попереднього слідства та суду; непроведення або несвоєчасне проведення процесуальних дій; недбалість і недоброякісність проведення слідчих дій; порушення конкретних приписів кримінально-процесуального закону [303, с. 46-50].

Дійсно, неякісно проведене досудове розслідування є результатом слідчих помилок і має різноманітні форми. Однак не можна погодитися з тим, що лише допущені органами розслідування помилки є передумовами для ухвалення виправдувального вироку.

Сьогодні немає підтверджень того, що за останні роки якість досудового розслідування вирішальним чином відображалася на кількості виправдувальних вироків. Загалом існує велика група факторів, що впливають на поширеність виправдувальних вироків, а саме: 1) кримінальна політика держави, яка впливає на ріст або зниження кількості виправдувальних вироків; 2) стандарти доведеності обвинувачення в цілому і вимоги до вироку зокрема; 3) якість досудового розслідування у державі (її підвищення призводить до зниження частки виправдувальних вироків, адже меншу кількість невинуватих буде притягнуто до відповідальності органами досудового розслідування, що пояснює низький відсоток виправдань у Японії [517, с. 217]); 4) ідея «професійної солідарності» суддів,

прокурорів, слідчих, а також можливість застосування «санкцій» проти прокурора, що підтримував державне обвинувачення у разі ухвалення судом виправдувального вироку; 5) вимога щодо допустимості доказів, зокрема законодавча заборона посилається у рішенні і вирішувати провадження на доказах, зібраних з порушенням закону; 6) сформована у суспільстві думка і ставлення до виправдання як до соціально-правового явища.

Загалом поняття виправдувального та обвинувального вироків знаходяться у відношенні підпорядкування загальному для них поняттю – «вирок». На жаль, чіткого тлумачення поняття «вирок» у КПК не наведено.

Замість визначення цього терміна стаття 373 КПК починається з переліку підстав для ухвалення виправдувальних вироків (зауважимо, що у попередньому Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 р. у п. 12 ч. 1 ст. 32 «вирок» визначено як рішення суду першої інстанції про винуватість або невинуватість особи).

Вважаємо за необхідне дати визначення поняття «вирок» та законодавчо закріпити його у ст. 3 КПК України «Визначення основних термінів Кодексу» як «рішення суду першої інстанції про невинуватість або про винуватість обвинуваченого із призначенням йому покарання або звільненням від покарання».

Схоже визначення вироку законодавчо закріплено у п. 28 ст. 5 УПК РФ [340, с. 8], ст. 5 КПК УПК Киргизької Республіки [337] і в ст. 6 КПК Республіки Молдови [339].

Виправдувальний вирок можна визначити як основний акт правосуддя, що завершує стадію судового розгляду, сутність якого полягає у встановленні судом невинуватості особи в кримінальному правопорушенні, інкримінованому їй органами досудового розслідування.

Отже, на стадії судового розгляду у суді першої інстанції виправдання (право особи на виправдання) існує у формі ухваленого судом виправдувального вироку, яким підтверджують невинуватість обвинуваченого (причому у рішенні суду не допускають жодних формулювань, що ставлять під сумнів невинуватість особи).

На цьому етапі право особи на виправдання гарантується низкою положень, закріплених нормами КПК. Зокрема, правом обвинуваченого на роз'яснення йому головуючим суті обвинувачення (ст. 348 КПК), якому кореспондує обов'язок головуючого встановити особу обвинуваченого, роз'яснити йому, в чому його обвинувачують, запитати, чи визнає він себе винуватим і чи бажає давати показання (ч. 1 ст. 348 КПК), а також чи визнає обвинувачений цивільний позов (ч. 2 ст. 348 КПК).

На стадії судового розгляду обвинувачений має право на захист, що складається із права обвинуваченого надати усні або письмові пояснення і показання з приводу обвинувачення, збирати і подавати докази під час судового розгляду, брати особисту участь у кримінальному провадженні та користуватися правовою допомогою адвоката (ч. 1 ст. 20, ч. 1 ст. 45 КПК). На захисника покладено обов'язок використовувати засоби захисту, передбачені нормами законів України, та з'ясувати обставини, які спростовують обвинувачення чи виключають кримінальну відповідальність обвинуваченого, та інші обов'язки, визначені положеннями ст. 47 КПК.

Суд зобов'язаний забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, визначених ст. 49 КПК, та відкласти судовий розгляд у разі неприбуття захисника, якщо його участь є обов'язковою у провадженні, визначити дату та місце проведення нового засідання і вжити заходів до прибуття захисника (ч. 1 ст. 324 КПК), а якщо подальша участь захисника у судовому провадженні неможлива, суд зобов'язаний залучити захисника для здійснення захисту за призначенням (ч. 3 ст. 324 КПК).

Активна участь обвинуваченого під час судового розгляду також гарантується його правом збирати і подавати суду докази (п. 2 ч. 4 ст. 42 КПК) та правом брати участь у дослідженні доказів під час судового засідання, зокрема, обвинувачений має право висловлювати свої думки про те, які докази потрібно дослідити та про порядок їх дослідження (ч. 1 ст. 349 КПК). Головуючий зобов'язаний з'ясувати думку обвинуваченого з цих питань, а також чи не заперечує обвинувачений проти визнання недоцільним досліджувати докази щодо тих

обставин, які ніким не оспорується, і чи правильно розуміє він їх зміст. Обвинувачений має право заперечити проти недоцільності дослідження доказів щодо обставин, які ніким не оспорується (ч. 3 ст. 349 КПК). Головуючий (суддя) зобов'язаний допитати обвинуваченого, а обвинувачений, у свою чергу, має право відмовитися від давання показань (право на мовчання) (ч. 4 ст. 349 КПК). Обвинувачений має право брати участь у допиті свідків обвинувачення і вимагати їх допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення (п. 1 ч. 4 ст. 42 КПК). Це право також гарантується визначеним ст. 352 КПК порядком допиту свідків та обов'язком суду контролювати хід такого допиту (ч. 3 ст. 352 КПК). Обвинувачений має право брати участь у допиті експерта, клопотати про виклик експерта для допиту (ч. 1 ст. 356 КПК), ставити запитання експертові, який провадив експертизу за зверненням сторони обвинувачення (ч. 2 ст. 356 КПК), та під час допиту він може надати відомості, які стосуються знань, умінь, кваліфікації та підготовки експерта (ч. 5 ст. 356 КПК), що гарантується порядком допиту експерта, визначеного ст. 356 КПК, зокрема правилом, за яким експерта, який провадив експертизу за зверненням сторони захисту, першою допитує сторона захисту і навпаки (ч. 2 ст. 356 КПК). Обвинувачений має право подавати для ознайомлення учасникам судового провадження речові докази (ч. 1 ст. 357 КПК) та ставити запитання з приводу речових доказів (ч. 3 ст. 357 КПК), клопотати про оголошення в судовому засіданні документів, протоколів слідчих (розшукових) дій та інших матеріалів кримінального провадження і брати участь у дослідженні документів, наданих для ознайомлення іншими учасниками судового провадження (ч. 1 ст. 358 КПК), а також ставити запитання щодо документів свідкам, експертам, спеціалістам (ч. 2 ст. 358 КПК), просити суд виключити документ із числа доказів або призначити відповідну експертизу документа (ч. 3 ст. 358 КПК). Ці та інші права складають комплекс прав забезпечення законних інтересів обвинуваченого шляхом доказування.

Ці права, так само як і на досудовому розслідуванні, гарантуються обов'язками органів державної влади (і правоохоронних органів, і суду) створити умови для реалізації прав обвинуваченого та належного виконання своїх

повноважень, а також порядком дослідження доказів та правилом, за яким докази зі сторони захисту досліджують у другу чергу, а докази сторони обвинувачення – у першу (ч. 1 ст. 349 КПК).

Обвинувачений під час судового засідання має право заявляти клопотання, яке суд зобов'язаний розглянути після того, як буде заслухано думку щодо них інших учасників судового провадження (ч. 1 ст. 350 КПК). Обвинувачений також має право повторно заявити клопотання з інших підстав (ч. 1 ст. 350 КПК) та право висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження.

Після з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами, обвинувачений має право заявити клопотання про доповнення судового розгляду (ч. 2 ст. 363 КПК), суд зобов'язаний розглянути таке клопотання і вирішити його, після чого постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами (ч. 3 ст. 363 КПК).

Після закінчення з'ясування обставин провадження починаються судові дебати, під час яких обвинуваченому надається право виступати, посилаючись лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні; подавати нові докази під час судових дебатів, причому суд зобов'язаний відновити з'ясування обставин та перевірки їх доказами, після чого знову відкрити судові дебати з приводу додатково досліджених обставин (ч. 5 ст. 364 КПК); використати право останньої репліки (ч. 7 ст. 364 КПК), причому остання репліка, як і останнє слово обвинуваченого, не може бути обмежена у часі (ч. 2 ст. 365 КПК).

Обвинувачений має право заперечити проти ухвалення судом вироку з не реабілітуючих підстав, передбачених п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК, у такому разі провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК (ч. 7 ст. 284 КПК). Окрім того, він має право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду (ч. 1 ст. 24 КПК).

Гарантією права особи на виправдання є і визначені законодавством два види вироків – виправдувальний і обвинувальний, тобто вимога однозначного підтвердження невинуватості особи або навпаки – визнання її винуватою у

кримінальному правопорушенні (ст. 373 КПК). Можливість ухвалення третього вироку стосовно одного й того самого діяння обвинуваченого в КПК України виключена.

При ухваленні судом виправдувального вироку суд звільняє обвинуваченого з-під варті в залі судового засідання (ст. 377 КПК), що характеризує таку ознаку виправдувального вироку, як його негайне виконання.

Актуальною є проблема співвідношення виправдувального вироку та інших кримінально-процесуальних рішень.

Питання співвідношення виправдувального вироку і ухвали суду, а також постанов прокурора (слідчого) про закриття кримінального провадження можна вирішити двома способами. Перший – порівняти за значенням та стабільністю постанову органів досудового розслідування до вироку суду, другий – остаточно закріпити їх відмінність у законодавстві шляхом надання вироку суду більшої стабільності від постанов слідчого чи прокурора.

На думку Т. Таджиева, і в разі ухвалення виправдувального вироку судом, і в разі закриття кримінальної справи слідчим за реабілітуючими підставами настають ті самі правові наслідки [318, с. 101]. Як зауважує Н. Я. Шило, необхідно порівнювати реабілітацію за вироком і за постановою слідчого, оскільки остання за призначенням і наслідками юридично замінює виправдувальний вирок [388, с. 124].

Незважаючи на те, що виправдувальний вирок і постанова прокурора про закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами мають однакові правові наслідки для реабілітації виправданого, вважаємо, що виправдувальний вирок, порівняно з іншими актами реабілітації, посідає особливе місце, що пояснюється і важливістю судового розгляду як стадії кримінального процесу.

Як слушно зазначив М. С. Строгович, саме на стадії судового розгляду перебуває центр ваги всього кримінального процесу [307, с. 222]. Виправдувальний вирок, на відміну від постанови слідчого (прокурора), є актом правосуддя. Висновок про невинуватість робиться судом в умовах найбільш повної реалізації принципу змагальності сторін.

Виправдувальний вирок – це акт застосування права, наділений певними внутрішніми (законність, обґрунтованість, справедливість) і зовнішніми (виключність, обов'язковість, незмінність, преюдиціальність) ознаками, що має соціально-політичне, правове, етичне і виховне значення, ухвалюється судом першої інстанції, що полягає у встановленні невинуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення за пред'явленим обвинуваченням.

Ознаки виправдувального вироку визначають його внутрішню форму (структуру), а зовнішню форму визначають вимоги, поставлені до нього законом як до кримінально-процесуального рішення. Зокрема, вимогами до виправдувального вироку є його законність, обґрунтованість, мотивованість, справедливість.

Як слушно зауважила О. Ю. Александрова, справедливість виправдувального вироку в широкому розумінні означає правильне по суті і за змістом вирішення провадження, що відповідає не лише правовим, але й соціально-моральним принципам суспільства [7, с. 52].

Не можна розглядати вирок лише як підсумок розгляду справи в суді. Як зазначав Є. Г. Мартинчик, при такому трактуванні залишається незрозумілим, яке значення мають і чи мають взагалі матеріали попереднього розслідування для формування вироку. Тим часом вони не можуть не впливати на результати судового розгляду хоча б тому, що вся діяльність органів дізнання, слідства і прокуратури здійснюється до суду і спрямована для суду [172, с. 25].

Крім цього, процесуальне значення виправдувального вироку полягає в тому, що він є одним із найважливіших способів виправлення процесуальних помилок (у разі їх наявності), оскільки виправдувальний вирок містить не тільки констатацію допущеної органами досудового розслідування процесуальної помилки, але і виправляє таку помилку наступною реабілітацією невинуватого. Саме у виправдувальному вирокі дається однозначна відповідь на питання винуватості обвинуваченого і проголошується невинуватість особи.

Отже, у процесуальному значенні виправдувальний вирок є основним актом правосуддя, адже підбиває підсумок усієї попередньої кримінально-процесуальної діяльності, у тому числі й досудового розслідування. Пропонуємо визначити

поняття виправдувального вироку як основного акту правосуддя і як зовнішньої форми виправдання, наділеного певними внутрішніми і зовнішніми властивостями, яким засвідчується встановлена невинуватість (невстановлена винуватість) особи в кримінальному правопорушенні, інкримінованому їй органом досудового розслідування і прокурором, і яким завершується стадія судового розгляду.

Підтверджуючи моральне значення виправдувального вироку, Ю. М. Седлецький розглядає виправдувальний вирок як соціально-етичний засіб зміцнення почуття шанобливого ставлення громадян до права і законності, спосіб виховання у них поваги до суду, віри у справедливість, правосуддя [284, с. 5, 12].

Виховне і соціальне значення виправдувального вироку полягає в тому, що держава в особі судді публічно підтверджує наданою державою владою невинуватість особи і реабілітує виправданого. У такому ракурсі законне і обґрунтоване виправдання є свідченням справедливості правосуддя.

Можна виділити й етичне значення виправдувального вироку як специфічного вираження моральної ідеї справедливості.

3.3 Реалізація права особи на виправдання на стадіях перегляду судових рішень

Особа має право на виправдання не лише на стадії досудового розслідування та судового розгляду у першій інстанції. Воно залишається за обвинуваченим (засудженим) і після ухвалення щодо нього обвинувального вироку, адже положеннями КПК України йому надано право оскаржити процесуальні рішення (п. 17 ч. 1 ст. 7, ст. 24 КПК).

Право на оскарження процесуальних рішень включає в себе і право особи на перегляд вироку, ухвали суду судом вищого рівня (ч. 2 ст. 24 КПК), ініціювати перегляд судових рішень та знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, а також подавати заперечення на такі скарги і заяви (п. 6 ч. 4 ст. 42 КПК).

Право апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції є важливою гарантією права на виправдання на стадії перегляду судових рішень, що закріплено п. 6 ч. 4 ст. 42, п. 1 ч. 1 ст. 393 КПК України.

Характерно, що окрім засудженого, право на апеляційне оскарження вироку суду має і виправданий в частині мотивів і підстав виправдання (п. 2 ч. 1 ст. 393 КПК).

Право на апеляційне оскарження вироку суду обмежене строком у тридцять днів з дня його проголошення (п. 1 ч. 2 ст. 395 КПК). Із цим правом та його законодавчими обмеженнями безпосередньо пов'язане питання можливості оскарження, зміни і скасування виправдувального вироку суду першої інстанції, меж перегляду вироку, а також проблема стабільності виправдувального рішення.

Процесуальне обмеження оскарження перегляду і скасування виправдувального вироку називають «межами перегляду виправдувального вироку», призначенням яких є захист прав виправданого (і права особи на виправдання) та недопущення погіршення його становища.

Межі перегляду виправдувального вироку як поняття запропонував Ю. Ю. Чурилов [376 с. 174]. Раніше для позначення цього явища використовували поняття «підстави скасування (зміни) вироку», на що Ю. Ю. Чурилов справедливо зауважив, що поняття «підстави скасування» вироку перераховані законодавством і носять загальний характер. Вони стосуються будь-якого виду вироків і не відображають специфіки виправдувального вироку [376, с. 174].

Про межі перегляду виправдувального вироку як про «процесуальні гарантії виправдувального вироку» згадує й О. В. Абрамов, розуміючи, однак, під цим поняттям комплекс процесуальних прав виправданого, що забезпечують залишення в силі законного виправдувального вироку, а також можливість оскаржити судові рішення виправданим у разі незгоди з підставами виправдання [3].

Межі перегляду виправдувального вироку входять до більш широкого поняття «стабільності виправдувального вироку». Остання проблема в кримінально-процесуальній науці і судовій практиці стабільності виправдувального вироку зводиться до недопущення необґрунтованого перегляду та скасування вироку

вищими судовими інстанціями, а крім того, потребує вирішення таких питань, як вмотивованість і законність прийнятих судами вироків та визначення меж перегляду виправдувальних вироків судами апеляційної та касаційної інстанцій.

Визначення законодавством можливості і меж перегляду виправдувального рішення безпосередньо впливають на кількість виправдувальних вироків у країні.

Як зазначає І. Л. Петрухін, у цивілізованих країнах, таких як Англія, США, Франція, виправдувальний вирок взагалі не може бути скасовано [219, с. 51]. Однак це твердження здебільшого стосується вердиктів присяжних. Виняткова стабільність виправдувального вердикту присяжних пояснюється дією трьох правових принципів: тлумачення сумнівів на користь виправданого, заборона зміни на гірше при оскарженні вироку, повага до «гласу народу» при винесенні виправдувального вердикту присяжними засідателями [130, с. 271].

В Україні більш ніж 20 % виправдувальних вироків скасовуються апеляційною і касаційною інстанціями, причому після скасування виправдувального вироку й дослідження або нового розгляду справи в суді першої інстанції нерідко виноситься обвинувальний вирок. Зокрема, у 2013 році в Україні апеляційним судом скасовано виправдувальні вирокі щодо 322 осіб [12]. Водночас обвинувальні вирокі із закриттям провадження у справі за відсутністю події або складу кримінального правопорушення було скасовано лише щодо 42 осіб. У 2010 році виправдувальні вирокі було скасовано щодо 227 осіб, із них із направленням провадження на додаткове розслідування – щодо 66 осіб, із прийняттям нового вироку у зв'язку зі скасуванням необґрунтованого вироку – стосовно 15 осіб [14, с. 22-23]. Як видно, статистика досить невтішна.

Для порівняння, у Росії кількість виправданих, виправдувальні вирокі щодо яких були скасовані, за період з 1996 по 2007 р. становила у середньому 33,3 %. Число ж засуджених, щодо яких були скасовані обвинувальні вирокі, досягло в середньому за той же період 2,4 % [379].

Кількість скасованих виправдувальних вироків впливає на рівень стабільності останніх, а також на право особи на виправдання та на остаточність виправдувального рішення.

Що ж являє собою стабільність виправдувального вироку? Хоча стабільність як правове явище досліджували вчені-процесуалісти у контексті вивчення інституту виправдання (О. В. Абрамов, О. Ю. Александрова, І. А. Остапенко, І. Л. Петрухін, М. М. Суханова, Ю. Ю. Чурилов та інші), проте чіткої відповіді на це питання вони не дали.

Ще І. Я Фойницький зазначав, що рішення суду повинні мати особливий авторитет. [360, с. 37]. Враховуючи особливе положення рішень суду, вчений зробив такі висновки: 1) остаточне рішення суду усуває можливість повторного судового розгляду з того ж питання (*exceptio rei judicatae*) 2) якщо провадження розглядається судом, воно не може бути розглянуто іншими судами (*exceptio rei in iudicium deductae*) [360, с. 38]. Вважаємо, що згаданий «авторитет судового рішення» є складовою частиною стабільності рішення суду.

О. В. Абрамов згадує про стабільність у контексті додаткової гарантії для виправдання [2, с. 42], а також як комплекс прав, що виникає у виправданого та забезпечує остаточність виправдувального вироку, що набрав законної сили [2, с. 81].

Ю. Ю. Чурилов, навпаки, наголошує на тому, що не можна поєднувати остаточність вироку зі стабільністю, адже остання характеризує лише законний і обґрунтований вирок [376, с. 62]. З положенням про те, що стабільність характеризує лише законний виправдувальний вирок, погоджується й О. Ю. Александрова [7, с. 14-16].

У свою чергу, Н. Н. Суханова зауважила, що щодо виправдувального вироку діє презумпція істинності [314, с. 78-80].

Отже, стабільність виправдувального вироку – це його особливість, юридична вимога, гарантія чи все-таки право?

Логічно зарахувати стабільність виправдувального вироку до його зовнішніх ознак. Крім того, стабільність можна розглядати і як відповідну гарантію законного виправдувального вироку.

Правила перегляду та скасування виправдувального вироку під час його перегляду судами апеляційної і касаційної інстанцій відрізняються від перегляду

обвинувального. Так, для перегляду виправдувальних вироків характерні відповідні визначені законом межі, завдяки чому стабільність виправдувального вироку відрізняється від поняття стабільності вироку взагалі.

Межі перегляду виправдувального вироку класифікують за суб'єктом і предметом оскарження, за підставами скасування і за строками оскарження [376, с. 174].

Межі перегляду за суб'єктами досить часто зустрічаються в кримінально-процесуальному законодавстві і полягають у забороні тим чи іншим учасникам провадження оскаржувати виправдувальні вирок. Для прикладу, в Кримінально-процесуальному Законі Норвегії 1981 р. статтею 307 виправданому заборонено подавати апеляцію на виправдувальний вирок, окрім випадків, коли суд визнає доведеним, що виправданий скоїв протиправну дію, передбачену обвинувальним актом [515, с. 97].

Таке обмеження існує і в КПК України, де визначено, що апеляційну скаргу на виправдувальний вирок мають право подати: прокурор; потерпілий або його законний представник або представник – у частині, що стосується інтересів потерпілого, в межах вимог, заявлених у попередній інстанції; обвинувачений, щодо якого ухвалено виправдувальний вирок, його законний представник або захисник щодо мотивів і підстав виправдання (ст. 393 КПК).

Мотиви і підстави виправдання – це різні поняття. Під мотивами виправдання треба розуміти обґрунтування доказами правильності висновку суду про виправдання обвинуваченого. Наприклад, якщо у виправдувальний вирок суд внесе формулювання, що ставлять під сумнів невинуватість виправданого, він (виправданий) має право подати скаргу щодо мотивів виправдання. Такої позиції дотримується і Європейський суд з прав людини. У своєму рішенні у справі «Грабчук проти України» 2006 р. Європейський суд зазначив, що «оголошення підозр стосовно невинуватості обвинуваченого є припустимим, доки в результаті закінчення кримінальних проваджень не буде винесено рішення по суті справи» [267].

Незгода з підставами виправдання виникає, коли у рішенні суду невірно вказано одну з підстав, перерахованих у ст. 284 і ст. 373 КПК.

Вбачається, що положення про зміну рішення першої інстанції в бік погіршення правового становища особи стосується лише погіршення становища засудженого, а не виправданого (ч. 1 ст. 421 КПК України). Однак у тій же статті йдеться про те, що виправдувальний вирок може бути скасований, якщо апеляційну скаргу подав прокурор, потерпілий або його представник, а також виправданий або його захисник з мотивів та підстав виправдання (ч. 2 ст. 421 КПК України).

Виходить, якщо виправданий подасть скаргу на невірні мотиви або підстави виправдання, виправдувальний вирок може бути скасований, а далі суд апеляційної інстанції уповноважений або закрити кримінальну справу, виявивши підстави, визначені у ст. 284 КПК України (ч. 1 ст. 417, п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК України), або ж ухвалити власний обвинувальний вирок (п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК України). Ми вважаємо, що це положення потребує уточнення. Неприпустимо, щоб виправдувальний вирок скасовували у разі невірного визначення судом першої інстанції мотивів або підстав виправдання. Апеляційний суд має змінити, а не скасовувати такий виправдувальний вирок, виправивши допущену помилку (п. 2 ч. 1 ст. 407 КПК України).

Якщо неправильні мотиви або підстави виправдання оскаржує не виправданий, а інший учасник кримінального провадження, то суд апеляційної інстанції не може ні змінити виправдувальний вирок, ні скасувати його з подальшим закриттям справи.

З переліку осіб, за чиєю скаргою виправдувальний вирок може бути скасований, виключені заявник, цивільний позивач і відповідач, а також представник виправданого (ч. 2 ст. 421 КПК України). Крім того, суд апеляційної інстанції не має права скасувати виправдувальний вирок лише з мотивів істотного порушення прав обвинуваченого (ч. 3 ст. 409 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 417 КПК суд апеляційної інстанції скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження за наявності обставин, передбачених ст. 284 КПК. При цьому суд апеляційної інстанції закриває

кримінальне провадження при встановленні обставин, що передбачені ст. 284 КПК, з nereабілітуючих підстав за наявності згоди обвинуваченого [246].

Окрім того, необхідно з'ясувати, чи має апеляційний суд право ухвалити власний виправдувальний вирок.

Апеляційний суд за наслідками апеляційного розгляду за скаргою на вирок або ухвалу суду першої інстанції має право скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий вирок (п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК).

Із змісту ст. 420 КПК, де визначено підстави для скасування судом апеляційної інстанції вироку суду першої інстанції і ухвалення свого вироку, робимо висновок, що законодавець уповноважив апеляційний суд ухвалювати лише обвинувальні вирок, що є безперечно свідченням обвинувального ухилу названої норми. Водночас у ч. 3 ст. 437 КПК йдеться про можливість скасування судом касаційної інстанції виправдувального вироку, ухваленого судом першої чи апеляційної інстанції: «Виправдувальний вирок, ухвалений судом першої чи апеляційної інстанції <...> може бути скасовано не інакше, як на підставі касаційної скарги прокурора, потерпілого чи його представника, а також на підставі касаційної скарги виправданого з мотивів його виправдання» [144, с. 232].

У контексті ст. 409 КПК, де передбачено підстави для скасування або зміни судового рішення, зрозуміло, що мова йде як про обвинувальний, так і про виправдувальний вирок. Підставами для скасування або зміни вироку, про які йдеться у названій статті, є сукупність даних, що вказують на незаконність, необґрунтованість чи невмотивованість судового рішення [140, с. 852].

Бажано було б закріпити положення, що однозначно й чітко визначило б як право апеляційного суду ухвалити виправдувальний вирок, так і підстави для ухвалення названого рішення. Зважаючи на те, що в Кодексі 1960 р. апеляційний суд мав можливість, скасувавши обвинувальний вирок суду першої інстанції, закрити провадження без ухвалення власного виправдувального вироку, бажано доповнити та деталізувати п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК України наступним чином: «скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий обвинувальний чи виправдувальний вирок».

Для прикладу, в п. 3 ч. 1 ст. 494 КПК Узбекистану 1994 р. чітко визначено, що апеляційний суд уповноважений скасувати обвинувальний вирок і ухвалити виправдувальний [199, с. 207]. Лаконічність цього положення не залишає жодних сумнівів. Можливість ухвалення апеляційним судом виправдувального вироку передбачена також кримінальним процесуальним законодавством таких країн СНД, як Росія (п. 2 ч. 1 ст. 389.20 КПК РФ 2001 р.) [340, с. 177], Казахстан (п. 1 ч. 1 ст. 420-1 КПК Республіки Казахстан 1997 р.) [338], Киргизія (п. 2 ч. 1 ст. 348 КПК Киргизії 1999 р.) [337]. Можливість прийняття рішення в інтересах обвинуваченого закріплено в таких країнах Європейського Союзу, як Франція (ст. 515 КПК Франції 2000 р.) [413], Німеччина (абз. 1 ст. 328 КПК ФРН) [343, с. 297], Англія (п. 3 ст. 35 кримінально-процесуального Закону 1996 р.) [427].

Якщо надати апеляційному суду можливість ухвалювати власний виправдувальний вирок, тоді необхідно також змінити формулювання ст. 418 КПК України наступним чином: «1. Відповідно до пункту 3 частини першої статті 407 цього Кодексу, суд апеляційної інстанції має право скасувати вирок першої інстанції та ухвалити новий обвинувальний чи виправдувальний вирок. Будь-яке інше...».

Необхідно також змінити назву статті 417 КПК України на «Закриття кримінального провадження і ухвалення виправдувального вироку судом апеляційної інстанції» і викласти зміст названої статті в наступній редакції: «1. Суд апеляційної інстанції, встановивши обставини, передбачені пунктами 4, 5, 6, 7, 8 частини першої статті 284 цього Кодексу, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу суду першої інстанції і закриває кримінальне провадження. 2. Суд апеляційної інстанції скасовує обвинувальний вирок суду першої інстанції та ухвалює виправдувальний вирок, встановивши обставини, передбачені статтею 373 та пунктами 1, 2 та 3 частини першої статті 284 цього Кодексу», а також доповнити ч. 2 ст. 417 КПК: «...та пунктами 1, 2 та 3 частини першої статті 284 цього Кодексу».

Як правило, межі апеляційного та касаційного оскарження виправдувального вироку по-різному сформульовані в законодавстві.

Так, для подання касаційної скарги у КПК України встановлено строк у три місяці з дня оголошення вироку (ч. 2 ст. 426 КПК України).

Право на касаційне оскарження, подібно до права на апеляційне, надано не лише засудженому (п. 1 ч. 1 ст. 425 КПК), а й виправданому у частині мотивів і підстав виправдання (п. 2 ч. 1 ст. 425 КПК).

Що ж стосується обмежень суб'єктного складу оскарження виправдувального рішення, то ч. 3 ст. 437 КПК України передбачено, що виправдувальні вироки, ухвалені судом першої або апеляційної інстанції, а також рішення апеляційної інстанції щодо вироку першої інстанції, можуть бути скасовані не інакше, як за касаційною скаргою прокурора, потерпілого та його представника, а також виправданого з мотивів його виправдання.

Отже, на відміну від апеляційного провадження, у касаційному не існує обмеження щодо подання скарги з підстав виправдання. Це положення варто змінити, вирішивши суперечність між положеннями ч. 3 ст. 437 КПК і п. 2 ч. 1 ст. 425 КПК. Тому пропонуємо змінити ч. 3 ст. 437 КПК наступним чином: «... а також на підставі касаційної скарги виправданого з мотивів і підстав його виправдання».

Можливий такий виправдувальний результат касаційного перегляду: обвинувальний вирок може бути скасовано, а провадження ухвалою касаційного суду закрито у випадку виявлення підстав, передбачених статтею 284 КПК України (ст. 440 КПК України), суд може залишити виправдувальний вирок без змін (п. 1 ч. 1 ст. 436 КПК).

Варто деталізувати положення ст. 440 КПК наступним чином: «1. Суд касаційної інстанції, встановивши обставини, передбачені пунктами 4, 5, 6, 7, 8 частини першої статті 284 цього Кодексу, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу суду першої інстанції і закриває кримінальне провадження.

2. Суд касаційної інстанції скасовує обвинувальний вирок суду першої інстанції та постановляє ухвалу про закриття кримінального провадження з реабілітуючих підстав, встановивши обставини, передбачені пунктами 1, 2 та 3 частини першої статті 284 цього Кодексу».

Виправдувальний вирок і ухвала про закриття провадження також не можуть бути скасовані касаційною інстанцією тільки з мотивів істотного порушення прав обвинуваченого (ч. 3 ст. 438 КПК України).

Отже, виправдання на стадіях апеляційного і касаційного перегляду існує у формі ухвали суду про закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами, а право особи на виправдання гарантується правом на подання засудженим і виправданим апеляційної та касаційної скарги на рішення суду попередньої інстанції та встановленими законодавчо межами перегляду виправдувального рішення, що безпосередньо впливає на стабільність виправдувального рішення й остаточність виправдувального вироку суду.

Окрім оскарження в апеляційному та касаційному порядку в законодавстві інших країн зустрічається також оскарження виправдувального вироку в наглядовому порядку, однак це стосується лише вироків, що набрали законної сили (ч. 1 ст. 402 КПК РФ 2001 р.) [340, с. 194], (ч. 1 ст. 374 КПК Киргизії 1999 р.) [337].

У КПК України перегляд справи в наглядовому порядку не передбачений. Вироки касаційної інстанції уповноважений переглядати Верховний Суд України, але виключно у випадках, передбачених у п. 1 ч. 1 ст. 445 КПК України).

Однак перегляд виправдувального вироку, що набрав законної сили, можливий у провадженні за нововиявленими обставинами (ч. 1 ст. 459 УПК України). На цій стадії право особи на виправдання реалізується шляхом подання засудженим заяви про перегляд за нововиявленими обставинами судового рішення (обвинувального вироку, ухвали про закриття кримінального провадження з nereабілітуючих підстав) (ст. 460 КПК України).

Існують певні процесуальні обмеження можливості перегляду виправдувального вироку, наприклад, обмеження строком, згідно з яким перегляд виправдувального вироку можливий лише в межах строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 461 КПК України).

У результаті перегляду за нововиявленими обставинами вирок чи ухвала суду можуть бути скасовані, причому суд може ухвалити новий вирок чи постановити ухвалу (ч. 1 ст. 467 КПК), або ж заява про перегляд справи залишається

без задоволення. Можна стверджувати, що рішення суду після перегляду за нововиявленими обставинами є остаточним і черговому оскарженню не підлягає (ч. 2 ст. 467 КПК України).

Наразі законодавство не захищає виправдувальний вирок від перегляду за нововиявленими обставинами, фактично виправдувальне рішення судів може бути оскаржено і скасовано до закінчення строків давності притягнення до відповідальності виправданої особи.

У зв'язку з цим необхідно змінити порядок перегляду виправдувального вироку у провадженні за нововиявленими обставинами (ст. 461 КПК), змінивши ч. 2 ст. 461 КПК: «Перегляд за нововиявленими обставинами виправдувального вироку допускається лише впродовж передбачених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, в межах одного року з дня їх відкриття». Таким чином, повернення обмеження, що існувало в КПК України 1960 р. (ч. 1 ст. 400-б), гарантуватиме стабільність виправдувального вироку. Як свідчать результати проведеного анкетування, 68 % респондентів (97 осіб) погодилися із запропонованими змінами (Додаток Е).

Свого часу І. А. Лібус пропонував вирішити питання скасування виправдувального вироку за нововиявленими обставинами, залишивши в силі норму законодавства, що забороняє перегляд виправдувальних вироків через рік після набрання ними законної сили [153, с. 65].

На завершення можна зробити такі висновки. Стабільність виправдувального вироку, як його особливу властивість, можна умовно поділити на два види: безумовна стабільність і умовна стабільність. Безумовна стабільність виправдувального вироку закріплена судовими рішеннями і законодавством країн загального права та характерна для таких держав, як США і Англія, де принцип повторного ризику забороняє перегляд виправдувального рішення в більшості випадків. Умовна стабільність виправдувального рішення зустрічається в кримінальному процесуальному законодавстві країн континентального права (Франція, Німеччина, Росія, Україна, Киргизія, Молдова тощо) і означає можливість скасування і зміни виправдувального вироку під час його апеляційного і касаційного

перегляду, а також у провадженні за нововиявленими обставинами. Саме через існування законодавчо визначених умов для скасування виправдувального вироку і можливості його скасування ми пропонуємо називати існуючу у КПК України стабільність виправдувальних вироків «умовною».

Незважаючи на умовну або безумовну стабільність проголошеного виправдувального рішення, в будь-якому випадку у виправданого виникає комплекс процесуальних прав, які забезпечують збереження в силі законного виправдувального вироку, а також можливість його оскарження у разі незгоди виправданого із мотивами (підставами) його виправдання.

Хоча у статтях 409 і 438 КПК України встановлено підстави скасування і зміни вироку в апеляційному та касаційному порядку, проте в названих нормах не зазначено, в яких саме випадках виправдувальний вирок підлягає скасуванню, а в яких достатньо його зміни. Таким чином, створюється уявлення про можливість повного скасування виправдувального вироку за наявності будь-якої з перерахованих у ст. 409 КПК України підстав. У той же час окремими нормами КПК зазначено, коли суди апеляційної або касаційної інстанцій можуть змінити (або скасувати) виправдувальний вирок у частині мотивів виправдання (ч. 3 ст. 409 і ч. 3 ст. 437 КПК України). Ця обставина має важливе значення, бо повне скасування виправдувального вироку відображається на його стабільності.

Тому вважаємо, що варто закріпити у ст. 409, 415 КПК України наступні обмеження: якщо порушення, допущені судом першої інстанції, не можуть бути усунені судом апеляційної інстанції, апеляційний суд має ухвалити рішення, яким виправдувальний вирок скасовується повністю або в частині з направленням кримінальної справи на новий судовий розгляд.

Аналогічно необхідно обмежити можливість скасування виправдувального вироку касаційним судом, додавши до ст. 438 КПК України наступне положення: «Виправдувальний вирок, проголошений судом першої інстанції, підлягає скасуванню, тільки якщо порушення, допущені судом першої інстанції, не можуть бути усунені касаційним судом». Зазначені зміни гарантуватимуть більшу стабільність виправдувального вироку на стадії перегляду судового рішення.

Висновки до третього розділу

Процесуальна форма виправдання (у широкому розумінні) не обмежується лише виправдувальним вироком. Право особи на виправдання існує на різних стадіях кримінального провадження.

Право на виправдання розглядають у єдності з гарантіями його правового забезпечення і реалізації, у зв'язку з чим у ст. 42 КПК України закріплено перелік прав, за допомогою яких підозрюваний (обвинувачений) здійснює свої права. Забезпечення права на виправдання складається із сукупності повноважень слідчого, прокурора, слідчого судді і суду.

Право на виправдання особа набуває з моменту повідомлення про підозру, підстави для якого мають бути встановлені після початку досудового розслідування, коли вперше ставиться питання про винуватість або невинуватість особи, що необхідно вирішити. Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК саме з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального провадження починається притягнення до кримінальної відповідальності. Для того, щоб прийняти процесуальне рішення, яке стосується винуватості (невинуватості) особи у вчиненні кримінального правопорушення, суб'єктам кримінального провадження необхідно здійснити певну процесуальну діяльність у рамках завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК) із з'ясуванням обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК).

Вважаємо за необхідне дати визначення поняття «вирок» та законодавчо закріпити його у ст. 3 КПК України «Визначення основних термінів Кодексу» як «рішення суду першої інстанції про невинуватість або про винуватість обвинуваченого із призначенням йому покарання або звільненням від покарання».

Межі перегляду виправдувальних вироків у КПК України включають межі прав суду апеляційної та касаційної інстанцій, а також у провадженні за нововиявленими обставинами, що пов'язані з переглядом і скасуванням виправдувальних вироків.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження права особи на виправдання дозволило вирішити наукову задачу – розкрити суть, зміст та способи реалізації права на виправдання на різних стадіях кримінального процесу, сформулювати висновки та пропозиції щодо удосконалення законодавства про право особи на виправдання і процесуальні гарантії його реалізації. За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки та пропозиції:

1. Виправдання є необхідною властивістю, важливою складовою частиною і важливим завданням кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаним з такими категоріями, як «справедливість» та «істина», без яких правосуддя неможливе. У доктрині кримінального процесу виправдання розглядається як право, як вид процесуальної діяльності, як окремий інститут та як особлива форма процесуального акту (передусім виправдувального вироку).

2. Для існування інституту виправдання необхідно ряд умов, що були відсутні в державах Стародавнього світу і у часи феодального суспільства. Тому виправдання як процесуальний інститут та безпосередньо процес проголошення особи невинуватою з подальшим поновленням її в усіх правах та попередньому соціально-правовому становищі стає можливим лише у буржуазний період, зокрема після прийняття у Франції Декларації прав людини і громадянина 26 серпня 1789 року, в якій на законодавчому рівні було закріплено загальноправові принципи справедливості, презумпції невинуватості, а також гарантій прав людини.

3. Виправдання – це сукупність процесуальних норм, які регулюють підстави, порядок і наслідки ухвалення виправдувального вироку (виправдання у вузькому розумінні) та інших процесуальних рішень у кримінальному провадженні, що констатують невинуватість особи у кримінальному правопорушенні (виправдання в широкому розумінні).

Виправдання доцільно розглядати не тільки як факт винесення виправдувального вироку, право особи на виправдання (право на проголошення її невинуватості у встановленому законом порядку), але і як різновид процесуальної

діяльності, спрямованої на відновлення справедливості шляхом засвідчення невинуватості для конкретної людини, чиї права було порушено незаконним чи необґрунтованим обвинуваченням (підозрою) у кримінальному правопорушенні.

Визначено поняття «право особи на виправдання» в кримінальному провадженні як право особи на визнання та констатацію її невинуватості у встановленому законом порядку, на поновлення порушених під час досудового розслідування та/або судового розгляду прав особи і відновлення правового становища, що існувало до початку кримінального провадження та притягнення особи до відповідальності.

Право особи на реабілітацію – це визначена нормами законодавства сукупність прав особи, чия невинуватість засвідчена у встановленому порядку відповідним процесуальним рішенням, на поновлення у порушених правах і відшкодування шкоди з метою повернення виправданої особи у соціально-правове становище, що передувало кримінальному провадженню.

Реабілітацію слід розглядати як діяльність уповноважених органів щодо роз'яснення виправданій особі права на відшкодування шкоди та систему передбачених законом соціально-правових заходів, спрямованих на поновлення особи у правах, порушених процесуальними діями під час незаконного чи необґрунтованого кримінального провадження, і відшкодування майнової та моральної шкоди, а також поновлення особи у попередньому соціально-правовому становищі.

4. Право на виправдання складається із двох взаємопов'язаних частин: права особи на виправдувальне рішення і права на реабілітацію.

Право особи на виправдувальне рішення включає в себе: право особи на виправдувальний вирок та ухвалу (постанову) про закриття кримінального провадження (за реабілітуючими підставами); право особи вимагати продовження кримінального провадження; право на остаточність ухваленого судом законного виправдувального вироку. Праву на виправдувальний вирок відповідає обов'язок держави захищати права особи від незаконного і необґрунтованого обвинувачення, кримінального провадження та обмеження прав та свобод (ст. 2 КПК), а також

обов'язком закрити кримінальне провадження (ч. 5 ст. 28 КПК) та виправдати обвинуваченого (ч. 6 ст. 284 КПК).

Право на реабілітацію включає в себе: право особи на поновлення в трудових, пенсійних, житлових та інших правах, порушених фактом незаконного чи необґрунтованого кримінального провадження, та відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої їй процесуальними діями у зв'язку з кримінальним провадженням, а також відновлення особи в попередньому соціально-правовому становищі (відновлення доброго імені, репутації). З цим правом пов'язаний обов'язок держави відшкодувати завдану названими діями шкоду (ст. 130 КПК).

5. Сутність виправдання як процесуального інституту полягає в сукупності процесуальних норм, що регулюють підстави, порядок і наслідки ухвалення виправдувального вироку (виправдання у вузькому розумінні) та інших процесуальних рішень, що констатують невинуватість особи у кримінальному правопорушенні (виправдання в широкому розумінні).

Виправдання є умовою для виникнення права на реабілітацію, а як процесуальна діяльність і форма визнання невинуватості – передує процесу реабілітації, тому реабілітацію необхідно розглядати як складову частину виправдання. У свою чергу, реабілітація є правовим способом реалізації права особи на виправдання та одночасно самостійним елементом процесуальної діяльності.

Реабілітація, як механізм захисту прав, складається із системи взаємопов'язаних кримінальних процесуальних норм, що покликаний регулювати правовідносини із відшкодування шкоди та відновлення порушених прав особи, яку визнано невинуватою у встановленому законом порядку. Реабілітація можлива тільки в тих випадках, коли особа не вчинила злочин і була піддана необґрунтованому кримінальному переслідуванню в результаті помилки органів досудового розслідування, прокуратури чи суду.

6. Особливістю виправдання є те, що воно можливе на різних стадіях кримінального провадження.

Право особи на виправдання реалізується шляхом активної участі обвинуваченого (підозрюваного) у досудовому і судовому провадженнях з

використанням наданих йому законом процесуальних прав (ст. 2, ч. 3, 5, 6 ст. 42 КПК України) та пасивної участі, адже обов'язок доведення винуватості обвинуваченого покладено виключно на сторону обвинувачення (ч. 2 ст. 17 КПК України).

7. Аналіз законодавства і практики щодо реалізації права особи на виправдання у кримінальному процесі України дав змогу сформулювати наступні пропозиції:

- закріпити в ст. 3 КПК нормативне визначення виправдання;
- доповнити розділ I КПК «Загальні положення» главою 10 під назвою «Реабілітація особи», оскільки положення ст. 130 КПК має декларативний характер і відсилає до норм спеціального законодавства;

- змінити ч. 4 ст. 26 КПК, сформулювавши її наступним чином: «Відмова потерпілого є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, за винятком випадку, передбаченого ч. 5 ст. 340 КПК, тобто набуття кримінальним провадженням статусу приватного, і якщо обвинувачений заперечує проти такого закриття»;

- деталізувати положення ст. 340 КПК: «Якщо в результаті судового розгляду прокурор переконливо довів, що є підстави для виправдання обвинуваченого у зв'язку з недоведеністю його вини, у разі відсутності події кримінального правопорушення чи відсутності в діяннях особи складу кримінального правопорушення, або якщо зібраних у справі доказів не достатньо для доведення винуватості особи і вичерпані можливості отримати нові, суд, дослідивши мотиви відмови прокурора від обвинувачення, зобов'язаний ухвалити виправдувальний вирок». Якщо мотиви відмови прокурора збігаються з nereабілітуючими підставами, то відповідно провадження має закритися ухвалою суду без надання особі права на реабілітацію;

- закріпити в КПК положення, що однозначно й чітко визначить як право апеляційного суду ухвалити виправдувальний вирок, так і підстави для ухвалення названого рішення, доповнивши п. 3 ч. 1 ст. 407 КПК України наступним чином:

«скасувати вирок повністю чи частково та ухвалити новий обвинувальний чи виправдувальний вирок». Окрім того, запропоновано змінити формулювання ст. 418 КПК України, а також змінити назву та викласти ст. 417 КПК України в іншій редакції, доповнити ч. 2 ст. 417 КПК і ч. 3 ст. 409 КПК;

– деталізувати положення ст. 440 КПК щодо повноваження суду касаційної інстанції скасовувати обвинувальний вирок чи ухвалу суду першої інстанції і закривати кримінальне провадження. Змінити також ч. 3 ст. 437 КПК: «... а також на підставі касаційної скарги виправданого з мотивів і підстав його виправдання»;

– змінити ч. 2 ст. 461 КПК: «Перегляд за нововиявленими обставинами виправдувального вироку допускається лише протягом передбачених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, в межах одного року із дня їх відкриття», повернувши обмеження, що існувало в КПК України 1960 р., що гарантуватиме стабільність виправдувального вироку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов А. В. Оправдание в уголовном процессе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно–розыскная деятельность» / Алексей Владимирович Абрамов. – Н. Новгород, 2005. – 18 с.
2. Абрамов А. В. Оправдание в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Алексей Владимирович Абрамов. – Н. Новгород, 2005. – 206 с.
3. Абрамов А. В. Процессуальные гарантии оправдательного приговора и их реализация [Электронный ресурс] / А. В. Абрамов // Уголовный процесс. – 2005. – № 6. – Режим доступа:
http://www.ugpr.ru/arhiv/6_iun_2005/topic62_processualnye_garantii_opravdatelnogo_prigovora_i_ih_realizaciya.html (14.12.2011). – Загл. с экрана.
4. Актуальні проблеми юридичної науки : зб. тез Міжнародної наук. конф. [«Восьмі осінні юридичні читання»], (Хмельницький, 13–14 листопада 2009 р.). – У 4-х ч. – Ч. 4 : Кримінальне право. Кримінологія. Кримінально-виконавче право. Кримінальний процес. Криміналістика. Судова експертиза. – Хмельницький: Хмельницький ун-т управління та права, 2009. – 204 с.
5. Алейніков Г. І. Виправдувальний вирок у кримінальному процесі України / Г. І. Алейніков. – Херсон : Херсонський обласний Фонд милосердя та здоров'я, 2007. – 195, [1] с.
6. Александров Н. Г. Законность и правоотношения в советском обществе / Н. Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1955. – 176 с.
7. Александрова О. Ю. Оправдательный приговор в уголовном процессе : теоретические основы и правоприменительная практика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ольга Юрьевна Александрова. – Красноярск, 2005. – 202 с.
8. Алексеев А. П. Краткий философский словарь / А. П. Алексеев, Г. Г. Васильев и др. ; под ред. А. П. Алексеева. – [2-е изд., дораб. и доп.]. – М. : ТК Велеби, Издательство Проспект, 2004. – 496 с.

9. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит, 1981. – Т. 1. – 1981. – 361 с.
10. Алексеев С. С. Проблемы теории права : в 2 т. / С. С. Алексеев. – Свердловск. : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1973. – Т. 2. – 1973. – 359 с.
11. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів місцевими загальними судами, апеляційними судами областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційним судом Автономної Республіки Крим у 2011 році // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 3 (6). – С. 110–111.
12. Аналіз стану здійснення судочинства : звіт апеляційної інстанції про розгляд апеляцій у кримінальних справах та перегляд постанов про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] // Верховний Суд України [інформаційний сервер]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/5533іороріорор/ (18.02.2013). – Назва з екрану.
13. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2009 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 5 (117). – С. 19–26.
14. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2010 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 5 (129). – С. 17–24.
15. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – №6 (154). – С. 20–41.
16. Англо-український юридичний словник : близько 75 000 термінів / [упоряд. С. М. Андріанов та ін.] ; за ред. Л. І. Шевченко. – К. : Арій, 2010. – 552 с.
17. Антологія української юридичної думки : в 10 т. / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Видавничий Дім «Юридична книга», 2002–2005. – Т. 7 : Кримінальне право. Кримінальний процес / [упоряд.: О. М. Костенко, О. О. Кваша ; відп. ред. О. М. Костенко]. – 2004. – 616 с.

18. Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи) : матеріали Першого всеукраїнського круглого столу (Львів, 16 - 17 вересня 2005 р.) / НАН України ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Юридичний факультет ; Академія правових наук України, Львівська лабораторія прав людини і громадянина; НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування. – Л. : Край, 2006. – 320 с.
19. Апарова Т. В. Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия / Т. В. Апарова. – М. : Институт международного права и экономики. Издательство «Триада, Лтд», 1996. – 157 с.
20. Ахтирська Н. М. Виправдувальний вирок та справедлива сатисфакція (процесуальні аспекти національного законодавства та міжнародна практика) // Судоустрій і судочинство в Україні. – 2006. – №1–2. – С.48–59.
21. Ахтирська Н. М. Історичні етапи та витоки формування вимог до постановлення виправдувального вироку // Судова апеляція. – 2013. – № 3. – С. 79–84.
22. Аширова Л. М. Проблемы реализации принципа справедливости в уголовном процес се / Л. М. Аширова : [под науч. ред. заслуж. юриста РФ, д-ра юрид. наук, проф. З. Д. Еникеева]. – М. : Юрлитинформ, 2007. – 256 с.
23. Бабичев Н. Т. Словарь латинских крылатых слов : 2500 единиц / Н. Т. Бабичев, Я. М. Боровский ; [под ред. Я. М. Боровской]. – [3-е изд., стер.]. – М. : Рус. яз., 1988. – 960 с.
24. Барабаш А. С. Прекращение уголовных дел по нереабилитирующим основаниям в стадии предварительного расследования (ст. 62-9 УПК РСФСР) / А. С. Барабаш, Л. М. Володина. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1986. – 154 с.
25. Барабаш Т. М. Кримінальний процес України : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Т. М. Барабаш, Т. В. Данченко, П. В. Цимбал ; Державна податкова адмін. України, Нац. акад. держ. податкової служби України. – Ірпінь : НА ДПС України, 2007. – 340 с.

26. Бараннік Р. В. Право особи на свободу від самовикриття, викриття членів її сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі України : монографія / Р. В. Бараннік, В. П. Шибіко. – К. : КНТ, 2008. – 212 с.
27. Барт К. Оправдание и право / К. Барт ; [пер. с нем. А. Петрова]. – М. : Библиейско–богословский институт св. апостола Андрея, 2006. – 150 с. – («Современное богословие»).
28. Басай В. Д. Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики : навч. посіб. для підготовки магістрів-правознавців / В. Д. Басай ; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 350 с.
29. Баумейстер А. О. Філософія права : навчальний посібник / А. О. Баумейстер. – Вінниця : О. Власюк, 2007. – 224 с.
30. Бачинін В. А. Філософія права : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 468 с.
31. Безлепкин Б. Т. Возмещение вреда, причиненного гражданину судебными органами : учеб. пособие / Б. Т. Безлепкин. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1979. – 204 с.
32. Безлепкин Б. Т. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Б. Т. Безлепкин. – М. : КноРус, 2010. – 688 с.
33. Безлепкин Б. Т. Новые гарантии законных интересов реабилитированного / Б. Т. Безлепкин // Советское государство и право. – 1982. – № 6. – С. 62–70 .
34. Белозеров Ю. Н. Производство следственных действий : [учеб. пособие] / Ю. Н. Белозеров, В. В. Рябоконт. – М. : МСШМ МВД СССР, 1990. – 66 с.
35. Белоусова Е. А. Прекращение уголовного преследования в стадии предварительного расследования : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Белоусова Евгения Алексеевна. – СПб., 2004. – 177 с.
36. Белякова А. М. Гражданско-правовая ответственность за причинение вреда / А. М. Белякова. – М. : МГУ, 1986. – 149 с.

37. Бибик С. П. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Бибик, Г. М. Сюта ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – Х. : Фоліо, 2006. – 623 с.
38. Библия. Книга Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Канонические. В русском переводе с параллельными местами. – USA. Chicago : SGP, 1989. – 1221 с.
39. Біблія. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту в українському перекладі з паралельними місцями та додатками. – К. : Київська Патріархія Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1408 с.
40. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : монографія / В. С. Бігун. – К., 2011. – 303 с. – (Бібліотека Міжнародного часопису «Проблеми філософії права»).
41. Богдановская В. А. Конституционное право на защиту в сфере уголовного судопроизводства : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; муниципальное право» / Вероника Александровна Богдановская. – Казань, 2005. – 26 с.
42. Божьев В. П. Уголовно-процессуальные правоотношения / В. П. Божьев. – М. : Юрид. лит., 1975. – 176 с.
43. Бойко В. Ф. Право людини на правосуддя : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : судове право України / В. Ф. Бойко, В. О. Євдокимов, О. Х. Юлдашев. – К. : Варта; МАУП, 2003. – 256 с.
44. Борисенко И. И. Современный русско-английский юридический словарь : около 45 000 терминов / И. И. Борисенко, В. В. Саенко. – М. : РУССО, 2006. – 528 с.
45. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : [в 86-ти т.] [Электронный ресурс] / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон ; [под ред. К. К. Арсеньева]. – СПб. : Типо-Литография И. А. Ефрона, 1890–1907. – Т. 22 : Опека – Оутсайдер. – 1897. – 504 с. – Режим доступа: http://ru.wikisource.org/wiki/Файл:Encyclopedicheskii_slovar_tom_22.djvu (12.12.2011). – Загл. с экрана.

46. Букша Н. Ю. Назначение института прекращения уголовного дела и уголовного преследования в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Наталья Юрьевна Букша. – Краснодар, 2005. – 22 с.
47. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови : з дод. і допов. / В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
48. Васильева Е. Г. Правовые и теоретические проблемы прекращения уголовного преследования и производства по уголовному делу / Е. Г. Васильева. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 312 с.
49. Венгеров А. Б. Теория государства и права : учебник / А. Б. Венгеров. – [2-е изд.]. – М. : Омега-Л, 2005. – 595 с.
50. Веретехин Е. Г. Пробелы предварительного расследования и их восполнение в суде первой инстанции / Е. Г. Веретехин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 88 с.
51. Вереша Р. В. Кримінальне право України : загальна частина : навч. посіб. / Р. В. Вереша. – [2-ге вид. перероб. та доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.
52. Вершадский С. А. Литовский Статут и Польская Конституция : историко-юридическое исследование / С. А. Вершадский. – СПб. : Типография М. Стасюлевича, 1893. – 115 с.
53. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини щодо України : 2008 / Харківська правозахисна група. – Харків. : Права людини, 2011. – 512 с.
54. Викторский С. И. Русский уголовный процесс : учеб. пособие [Электронный ресурс] / С. И. Викторский. – М. : Изд. А.А. Карцева, 1912. – 442 с. – Режим доступа: <http://library6.com/books/559091.pdf> (12.01.2012). – Загл. с экрана.
55. Вирок Виноградівського районного суду Закарпатської області від 21 січня 2013 року у справі № 703/4330/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28905671> (16.07.2013). – Назва з екрану.

56. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 12 серпня 2013 року у справі № 212/1–250/11 [Електронний ресурс]// Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33135799> (14.10.2013). – Назва з екрану.
57. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 07 серпня 2013 року у справі № 1–183/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32850600> (14.10.2013). – Назва з екрану.
58. Вирок Немирівський районний суд Вінницької області від 25 лютого 2013 року у справі № 217/2545/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29556003> (17.07.2013). – Назва з екрану.
59. Вирок Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 11 березня 2013 року у справі № 1–167/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29839471> (17.07.2013). – Назва з екрану.
60. Вирок Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 18 березня 2013 року у провадженні № 1/742/9/13 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30010026> (17.07.2013). – Назва з екрану.
61. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 28 лютого 2013 року у справі № 1/2609/59/13 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29708135> (14.10.2013). – Назва з екрану.
62. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 13 червня 2013 року у справі № 2610/23930/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31807426> (17.07.2013). – Назва з екрану.
63. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 17 квітня 2013 року у справі № 2610/274449/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр

судових рішень. – Режим доступу:

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30904697> (17.07.2013) – Назва з екрану.

64. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 25 липня 2011 року у справі № 1–757/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/18614945> (14.10.2013). – Назва з екрану.
65. Владимирова В. В. Компенсация морального вреда – мера реабилитации потерпевшего в российском уголовном процессе : монография / В. В. Владимирова. – М. : Вольтер Клувер, 2010. – 176 с.
66. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – 240 с
67. Воронина Н. Ф. Следственная ошибка как причина оправдательного приговора [Електронний ресурс] / Н. Ф. Воронина, С. Э. Воронин // Уголовный процесс. – 2006. – № 3. – С. 26–37. – Режим доступу: http://www.ugpr.ru/arhiv/15_mar_2006/topic154_sledstvennaya_oshibka_kak_prichina_opravdatelnogo_prigovora.html (10.10.2012). – Назва з екрану.
68. Габлей Н. Г. Виправданий і його правовий статус / Н. Г. Габлей // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2008. – 6 (41). – С. 194–197.
69. Габлей Н. Г. Засуджений, виправданий як суб'єкти кримінально–процесуальної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Н. Г. Габлей. – Одеса, 2009. – 20 с.
70. Гаврилюк Р. В. Реабилитация в российском уголовном процессе (вопросы теории и практики) : автореферат дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Руслан Владимирович Гаврилюк. – Нижний Новгород, 2008. – 33 с.
71. Гельфанд І. А. Судовий вирок / І. А. Гельфанд ; ред. Д. Х. Панасюк / Міністерство юстиції УРСР. – К., 1947. – 42 с.

72. Глыбина А. Н. Реабилитация и возмещение вреда в порядке реабилитации в уголовном процессе РФ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Антонина Николаевна Глыбина. – Томск, 2006. – 192 с.
73. Головатий С. П. Верховенство права : у 3 кн. / С. П. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – Кн. 3 : Український досвід. – 2006. – 1277–1747 с.
74. Головкин Л. В. Уголовный процесс западных государств : учеб. пособие для юрид. вузов / Л. В. Головкин, К. Ф. Гуценко, Б. А. Филимонов ; под ред. К. Ф. Гуценко. – [2-е изд., доп. и испр.]. – М. : Зерцало-М, 2002. – 528 с.
75. Гомер. Илиада / [изд. подготовил А. И. Зайцев] ; пер. Н. И. Гнедича. – [2-е изд.]. – СПб. : Наука, 2008. – 574 с.
76. Гомьен Д. Путеводитель по Европейской конвенции о защите прав человека / Д. Гомьен. – Страсбург : Совет Европы. Служба публикации и документации, 1994. – 33 с.
77. Городовенко В. Принцип обов'язковості судового рішення / В. Городовенко // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – №1 [68]. – С. 160–173.
78. Городовенко В. Незалежність суддів і самостійність судів у контексті нового етапу судово-правової реформи / В. Городовенко // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – №3 [66]. – С. 206–215.
79. Грашичева О. Н. Прекращение уголовного преследования на предварительном следствии с реабилитацией лиц : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ольга Николаевна Грашичева. – Москва, 2009. – 198 с.
80. Грошевой Ю. М. Новый этап развития уголовно-процессуального законодательства Украины / Ю. М. Грошевой, О. В. Каплина // Уголовное судопроизводство. – 2013. – №1. – С. 2–7.
81. Грошевой Ю. М. Роль суду в змагальному кримінальному процесі // Проблеми законності. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2009. – Вип. 100. – С. 337–345.
82. Губська О. Поняття закриття кримінальної справи та закінчення кримінального переслідування / О. Губська // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – №4. – С. 109–112

83. Гурджи Ю. А. Процессуальное обеспечение прав личности: вопросы теории : монография / Ю. А. Гурджи. – Одесса: Пальмира, 2006. – 173 с.
84. Давыдов П. М. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе / П. М. Давыдов, Д. Я. Мирский. – М. : Госюриздат, 1963. – 100 с.
85. Даев В. Г. Взаимосвязь уголовного права и процесса / В. Г. Даев. – Л. : ЛГУ, 1982. – 111 с.
86. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : современное написание слов / В. И. Даль. – М. : Цитадель, 1998. – 4472 с.
87. Данилевич А. А. Защита прав и свобод личности в уголовном процессе / А. А. Данилевич, О. В. Петрова. – Минск : БГУ, 2008. – 168 с.
88. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь : в 2 т. / И. Х. Дворецкий. – М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958.– Т. 1 : А–Л. –1958. – 1043 с.
89. Демина В. Проблемы оправдания подсудимого / В. Демина, С. Прокопьева // Советская юстиция, 1987. – № 15. – С. 13–15.
90. Дженіс М. Європейстке право у галузі прав людини: джерела і практика застосування / М. Дженіс, Р. Кеей, Е. Бредлі. – К. : «АпТек», 1997. – 624 с.
91. Дигесты Юстиниана : в 8 т. / [пер. с латинского., отв. ред. Л. Л. Кофанов]. – М. : Статут, 2001–2005.–Т. 1. – Кн. I – IV.– 2002. – 584 с.
92. Долгополов С. В. Закриття кримінальної справи: законне рішення у кримінальній справі чи негативний показник діяльності органів досудового слідства? / С. В. Долгополов // Право і безпека. – 2010. – № 5 (37). – С. 215–219.
93. Домусчи С. А. Оправдание как категория нравственной философии : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук : 09.00.05 / Стефан Александрович Домусчи / Воронеж. гос. ун-т. – Воронеж, 2011. – 23 с.
94. Дружинин В. В. Мотивация деятельности в чрезвычайных ситуациях / В. В. Дружинин. – Минск : Изд-во Минского ун-та, 1985. – 168 с.

95. Дубинин Т. Т. Ответственность и освобождение от нее по советскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Тимофей Трофимович Дубинин. – М., 1984. – 297 с.
96. Дубинский А. Я. Основания к прекращению уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие / А. Я. Дубинский. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1973. – 124 с.
97. Дубинский А. Я. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие / А. Я. Дубинский. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1975. – 132 с.
98. Дубровин В. Н. Конституции зарубежных стран / В. Н. Дубровин. – М. : ООО Издательство «Юрлитинформ», 2003. – 448 с.
99. Египетская Книга мертвых. Папирус Ани Британского музея / [пер., введение и комментарии Э. А. Уоллеса Баджа ; пер. с англ. С. В. Архиповой]. – М. : Алетейа, 2003. – 416 с.
100. Європейська конвенція про видачу правопорушників : Конвенція від 13.12.1957 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_033 (10.11.2012). – Назва з екрану.
101. Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків : Конвенція від 28.05.1970 № ETS70 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_341 (12.11.2011). – Назва з екрану.
102. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 29.09.1995 (ETS N 73) [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України. – 2005 – № 44. – ст. 2822. – С. 311. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=994_008
103. Загальна декларація прав людини : міжнародний документ від 10.12.1948 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015

104. Загальна теорія держави і права: підруч. для студентів юрид. вищих навч. закладів] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
105. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
106. Захарченко П. П. Історія держави та права України : навч. посіб. для дистанційного навчання / П. П. Захарченко. – К. : Університет «Україна», 2005. – 208 с.
107. Збірка договорів ради Європи. Українська версія / [під ред. Є. М. Вишневського]. – К. : Парламентське видавництво, 2000. – 654, [1] с.
108. Звіт про роботу органів досудового слідства за 8 місяців 2013 року [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : [сайт] / Статистична інформація. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110141&libid=100820&c=edit&_c=fo# (12.09.2013). – Назва з екрану.
109. Звітність «Основні показники роботи органів досудового слідства прокуратури України» за 9 місяців 2012 року [Електронний ресурс] Генеральна прокуратура України: [сайт] / Статистична інформація. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106782 (12.03.2013). – Назва з екрану.
110. Зер Г. Зміна об'єктива: новий погляд на злочин і правосуддя / Зер Г. ; [пер. з англ. М. Яковлева]. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2004. – 222 с.
111. История государства и права Украинской ССР. – К. : Изд-во «Наукова Думка» Академия наук Украинской ССР ; Институт государства и права, 1976. – 759 с.
112. Історія держави і права зарубіжних країн : хрестоматія : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Д. Гончаренка ; [кол. упоряд.:

- В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький, М. М. Стахов, С. І. Пирогова.]. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 716 с.
113. Історія держави і права України : підручник : у 2-х т. / [В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1. – 2003. – 656 с.
114. Італійсько-український : українсько-італійський : посіб. для загальноосвіт. та вищ. навч. закл. / уклад. О. В. Дмитрієв, Г. В. Степенко ; за ред. В. Т. Бусела. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 576 с.
115. Каплина О. В. Проблемы реабилитации в уголовном процессе Украины : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Оксана Владимировна Каплина. – Харьков, 1998. – 230 с.
116. Капліна О. В. Постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови: окремі аспекти застосування ст. 375 Кримінального кодексу України / О. В. Капліна, В. І. Тютюгін, І. А. Тітко // Вісник Верховного Суду України. – № 2. – 2012. – С. 42–48.
117. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: Монографія / О. В. Капліна. – Х. : Право, 2008. – 296 с.
118. Капліна О. В. Проблеми реабілітації у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза»./ О. В. Капліна. – Харків, 1998. – 17 с.
119. Капліна О. В. Телеологічне (цільове) тлумачення норм кримінально-процесуального права / О. В. Капліна // Вісник Національної академії правових наук України. – № 4 (67). – 2011. – С. 170–182.
120. Карякин Е. А. Теоретические и практические проблемы формирования истины по уголовному делу в суде первой инстанции / Е. А. Карякин. – М. : Юрлитинформ, 2009. – 296 с.
121. Касумов Ч. С. Последствия реабилитации по советскому праву / Ч. С. Касумов. – Баку : Элм, 1991. – 174 с.

122. Ковриженко Д. Довіра до влади. Ставлення до виборчої реформи (результати соціологічного опитування) / Д. Ковриженко, О. Климович, О. Заславський // Науково–популярний журнал «Часопис Парламент». – 2011. – № 3. – С. 91–92.
123. Козинець О. Г. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : для студ. спец. "Правознавство" / Чернігів. держ. ін-т права, соц. технологій та праці, Каф. історії та теорії держави і права, конституц. та адм. права ; уклад. О. Г. Козинець. – Чернігів : Черніг. держ. ін-т права, соц. технологій і праці, 2010. – 260 с.
124. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (10.12.2011). – Назва з екрану.
125. Кононенко О. Судовий захист прав громадян під час здійснення провадження у кримінальних справах і при виконанні вироку / О. Кононенко // Право України. – 2002. – № 9. – С. 74–76.
126. Конституційні акти України : 1917 – 1920 : невідомі конституції України / [відпов. ред. Ю. Д. Прилюк]. – К. : Філософська і соціологічна думка, 1999. – 272 с.
127. Конституція України : із змінами станом на 1 січ. 2006 р. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 120 с.
128. Корнеев О. А. Институт реабилитации в уголовно-процессуальном праве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Олег Александрович Корнеев. – Челябинск, 2005. – 244 с.
129. Котюк В.О. Теорія права : курс лекцій : навч. посіб. для юрид. фак. вузів. / В. О. Котюк – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
130. Коцюба З. Британська та американська системи правосуддя : посіб. з англійської мови для студ. вищ. навч. закл. / З. Коцюба. – Л. : ВАТ «Львівська книжкова фабрика «Атлас», 2004. – 323 с.
131. Крет Г. Р. Законодавче визначення підстав, що дають право на реабілітацію особи / Г. Р. Крет // Актуальні проблеми вдосконалення чинного

- законодавства України : зб. наук. статей. – Івано-Франківськ. – 2007. – Вип. XVIII. – С. 251–255.
132. Крет Г. Р. Теоретичні, правові та прикладні аспекти закриття кримінальних справ у суді : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Галина Романівна Крет. – Одеса, 2010. – 192 с.
133. Крижанівський В. В. Принцип презумпції невинуватості у кримінальному процесі (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Віктор В'ячеславович Крижанівський. – К., 2007. – 20 с.
134. Крижанівський В. Межі дії презумпції невинуватості в кримінальному процесі України / В. Крижанівський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія : «Юридичні науки». – 2010. – № 82. – С. 31–33.
135. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.–Х. : Юрінком Інтер-Право, 2002. – 416 с.
136. Кримінальне право України: загальна частина : підруч. / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид., переробл. і допов.]. – Х. : Право, 2010. – 456 с.
137. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25–26. – Ст. 131.
138. Кримінальний процес : підруч. / [за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної]. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
139. Кримінальний процес України : навч. посіб. – К. : Прецедент, 2005. – 202 с.
140. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / [за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила]. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

141. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар : у 2 т. / [О. М. Бандарчук, Є. М. Блажінський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 2. – 2012. – 664 с.
142. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.–практ. коментар : у 2 т. / [О. М. Бандарчук, Є. М. Блажінський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 2012. – 768 с.
143. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / [О. М. Бандурка, О. М. Блажівський, Ю. М. Грошевий та ін.] ; заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – У 2-х т. – Х. : Право, 2012. – Т. 1. – 768 с.
144. Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»: чинне законодавство з 19 листопада 2012 року: за станом на 21 серпня 2012 р. – офіц. текст. – К. : Паливода А. В., 2012. – 382 с. – (Кодекси України).
145. Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар станом на 1 березня 2008 р. / за заг. ред. В. Т. Маляренко, В. Г. Гончаренко ; Верховний Суд України. – [5-те вид., перероб. та допов.]. – К. : Юристконсульт, 2008. – 896 с.
146. Кримінально-процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. : за станом на 3 жовт. 2011 р. – Офіц. текст. – К. : Паливода А. В., 2011. – 264 с. – (Кодекси України).
147. Кузнецова С. Н. Международная защита прав человека : учеб. пособие. – Нижний Новгород : Изд-во ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2005. – 159 с.
148. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи / Р. О. Куйбіда ; Центр політико-правових реформ. – К. : Атіка, 2004. – 288 с.

149. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учаників : монографія / О П Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.
150. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. – 228 с.
151. Лазарева В. А. Защита прав личности в уголовном процессе России : учеб. пособие для магистров / В. А. Лазарева, В. В. Иванов, А. К. Утарбаев. – М. : Издательство Юрайт, 2011. – 312 с. – (Серия : Магистр).
152. Ларин А. Прекращение уголовного дела по реабилитирующим основаниям / А. Ларин // Социалистическая законность. – 1978. – № 1. – С. 57–58.
153. Либус И. А. Презумпция невиновности и прекращение уголовных дел (оправдание) / И. А. Либус // Советское государство и право. – 1981. – № 7. – С. 62–70.
154. Либус И. Основания оправдания в уголовном процессе / И. Либус, Г. Резник // Советская юстиция. – 1974. – № 12. – С. 7–12.
155. Лилак Д. Д. Мудрість прадавніх про право, закон, владу, правосуддя / Д. Д. Лилак. – К. : Оріяни, 2000. – 144 с.
156. Лифанова Л. Г. Прекращение уголовного преследования за непричастностью подозреваемого или обвиняемого к совершению преступления : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Лилия Геннадьевна Лифанова. – М., 2005. – 182 с.
157. Лищина И. Ю. Международные механизмы защиты прав человека [Электронный ресурс] / И. Ю. Лищина // Харьковская правозащитная группа; Худож.-оформитель И. Гаврилюк. – Х.: Фолио, 2001. – 112 с. – Режим доступа: <http://library.khpg.org/files/docs/056.pdf> (12.01.2012). – Загл. с экрана.
158. Лобанова Л. В. Юридическая природа и процессуальные вопросы освобождения от уголовной ответственности : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Любовь Валентиновна Лобанова. – Ярославль, 1986. – 189 с.

159. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій : навч. посіб. / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2007. – 456 с.
160. Лукашева, Е. А. Права человека : учеб. / [отв. ред. Е. А. Лукашева]. – [2-е изд., перераб.]. – М. : Норма : ИНФА- М, 2011. – 560 с.
161. Лукашевич В. З. Гарантии прав обвиняемого в стадии предания суду / В. З. Лукашевич. – Л. : ЛГУ, 1966. – 145 с.
162. Лукашевич В. З. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования по реабилитирующим основаниям / В. З. Лукашевич // Правоведение. – 1969. – № 4. – С. 50–58.
163. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве. Их виды, содержание и формы / П. А. Лупинская. – М. : Юридическая литература, 1976. – 168 с.
164. Мазур М. Р. Захист прав та законних інтересів реабілітованих у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. / Марта Романівна Мазур. – Львів, 2011. – 238 с.
165. Мазур М. Р. Особи, які підлягають реабілітації в кримінальному процесі / М. Р. Мазур // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 1 (17). – С. 22–28.
166. Максименко М. В. Реабилитация в суде первой инстанции : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Максим Вячеславович Максименко. – Владимир, 2006. – 26 с.
167. Маликов М. Ф. Оправдательный приговор в советском уголовном процессе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Марат Файзелкадирович Маликов. – Казань, 1974. – 12 с.
168. Маликов М. Ф. Эффективность приговора в советском уголовном процессе : вопросы теории и практики / М. Ф. Маликов ; [под ред. М. С. Брайнина]. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1982. – 181 с.

169. Малинова О. Ю. Три поколения прав человека [Электронный ресурс] / О. Ю. Малинова // Пчела. – 2006. – № 67. – Режим доступа: <http://www.pchela.ru/podshiv/43/generation.htm> (12.01.2012) – Загл. с экрана.
170. Мальцев Г. В. Месть и возмездие в древнем праве : монографія / Г. В. Мальцев. – М. : Норма : ИНФРА–М, 2012. – 736 с.
171. Манова Н. С. Предварительное и судебное производство: дифференциация форм : учеб. пособие для вузов / Н. С. Манова. – М. : Приор-издат, 2004. – 176 с.
172. Мартынич Е. Г. Основы формирования приговора в советском уголовном процессе / Е. Г. Мартынич. – Кишинев : «Штиинца», 1989. – 168 с.
173. Матвеев А. Н. Правовой институт реабилитации в российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Александр Николаевич Матвеев. – Москва, 2009. – 186 с.
174. Миньковский Г. М. Окончание предварительного расследования и право обвиняемого на защиту / Г. М. Миньковский. – М. : Госюриздат, 1957. – 209 с.
175. Миролубов Н. И. Реабилитация как специальный правовой институт / Н. И. Миролубов // Журнал Министерства юстиции. – 1902. – № 4. – С. 101–141.
176. Митрополит Іларіон митр. Етимологічно-семантичний словник української мови : у 4 т. / ред. й доп. др. Магдалина Ласло-Куцюк. – Канада : Вінніпег, 1994. – Т. IV : П–Я. – 1994. – 557 с.
177. Михеенко М. М. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции : Учеб.пособие / М. М. Михеенко, В. П. Шибико. – К. : УМК ВО, 1988. – 187 с.
178. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України : підруч. / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К. : Либідь, 1999. – 568 с.
179. Михеєнко М. М. Порівняльне судове право : підруч. / М. М. Михеєнко, Р. В. Молдован, Л. К. Радзівівська. – К. : Либідь, 1993. – 328 с.
180. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт] /

Законодавство України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (16.10.2012) – Назва з екрану.

181. Мірошниченко Є. О. Актуальні питання постановлення вироку: проблеми удосконалення законодавства / Є. О. Мірошниченко // Вісник Верховного Суду України. – 2010. – № 5. – С. 36–39.
182. Монтень М. Опыты / М. Монтень : [в 2 т.]. – М. : Наука, 1981. – Т. 1 : Кн. 1–2. – 704 с.
183. Мордовец А. С. Социально–юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина / А. С. Мордовец ; [под ред. Н. И. Матузова]. – Саратов : Изд-во Сарат. ВШ МВД РФ, 1996. – 286 с.
184. Мордовина А. А. Осуществление законного права как обстоятельство, исключающее преступность деяния : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Аннета Аркадьевна Мордовина. – Ставрополь, 2005. – 162 с.
185. Мотовиловкер Е. Я. Основания прекращения уголовного дела по реабилитирующим лицу мотивам / Е. Я. Мотовиловкер // Советское государство и право. – 1972. – № 9. – С. 87–94.
186. Мотовиловкер Я. Изменение обвинения судом и частичное оправдание подсудимого / Я. Мотовиловкер // Советская юстиция. – 1977. – № 12. – С. 24–26.
187. Мотовиловкер Е. Я. Теория регулятивного и охранительного права / Е. Я. Мотовиловкер ; [науч. ред. О. Я. Баев]. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1990. – 160 с.
188. Мэйн Генри Древнее право: Его связь с древней историей общества и его отношение к новейшим идеям ; [пер с англ. Н. А. Белозерской] / Генри Мэйн. – [3-е изд.]. – М. : КРАСАНД, 2012. – 320 с.
189. Назаров В. В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / В. В. Назаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 385–391. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09nvvukr.pdf> (16.12.2012). – Назва з екрану.

190. Наказ України Мін'юст України, Генеральна прокуратура України, Мінфін України «Про затвердження Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» № 6/5/3/41 від 04.03.1996 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96> (08.10.2012). – Назва з екрану.
191. Наталія Сиза Суди і кримінальне судочінство України в добу Гетьманщини / Сиза Наталія. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2000. – 120 с.
192. Ніжинська І. С. Відшкодування шкоди, завданої незаконними діями службових осіб дізнання і досудового слідства в системі органів внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ірина Сергіївна Ніжинська. – К., 2003. – 16 с.
193. Новий німецько-український і українсько-німецький словник : 60 000 слів / [уклад. В. Ф. Малишев, В. А. Кібенко]. – Харків. : «ДИВ», 2005. – 576 с.
194. Новиков В. Щодо поняття реабілітації у кримінальному процесі України / В. Новиков // Право України. – 1997. – № 10. – С. 58–60.
195. Нор В. Презумпція невинуватості як принцип кримінального судочинства та його інтерпретація Європейським судом з прав людини / В. Нор // Вісник Львівського університету. – Серія : «Юридична». – 2011. – Вип. 53. – С. 389–401.
196. Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве / В. Т. Нор. – К. : Вища школа, 1989. – 275 с.
197. Нор В. Тлумачення сумнівів на користь підсудного під час постановлення вироку / В. Нор, Б. Яворський // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – 2010. – Вип. 51. – С. 436–442.
198. О государственной компенсации : Закон КНР от 12 мая 1994 года [Электронный ресурс] // Бизнес в Китае : информационно – аналитический

портал : [сайт] / Законодательство КНР. – Режим доступа: <http://www.asia-business.ru/law/law3/compensation/> (16.10.2011). – Загл. с экрана.

199. Об утверждении Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан : Закон Республики Узбекистан № 2013-ХП от 22 сентября 1994 года [Электронный ресурс] // Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан. – 1995. – № 2. – ст. 4. – С. 312–613. – Режим доступа: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111463 (17.08.2012). – Загл с экрана.
200. Общая теория права : курс лекций / [под общей ред. В. К. Бабаева]. – Нижний Новгород : Нижегород. ВШ МВД РФ, 1993. – 544 с.
201. Обязательства государств – участников Европейской конвенции о защите прав человека по исполнению постановления Европейского суда / [под ред. Л. М. Чуркинов ; общ. ред. С. И. Беляева]. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2005. – 134 с. (Международная защита прав человека; Вып. 5).
202. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : монографія / О. М. Овчаренко. – Х. : Право, 2008. – 304 с.
203. Оганесян Р. М. Оправдательный приговор в советском уголовном процессе / Р. М. Оганесян. – Ереван : Изд-во Ереван ун-та, 1972. – 179 с.
204. Огоневській О. Хрестоматія Староруска для высшихъ клясъ гимназіяльныхъ / О. Огоневській. – Львів, 1881. – 496 с.
205. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 41089 словарных статей [Электронный ресурс] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Азъ, 1992. – Режим доступа: http://ozhegov.info/slovar/?q=%D0%9E*&pg=74&ind=N (12.10.2012). – Загл. с экрана.
206. Озерський І. Реабілітація у кримінальному процесі / І. Озерський // Право України. – 2004. – № 5. – С. 76–78.
207. Орлова А. А. Концепции реабилитации и организационно-правовые механизмы ее реализации в российском уголовном процессе : монография / А. А. Орлова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2013. – 186 с. – (Серия «Научные издания для юристов»).

208. Орлова М. В. Институт реабилитации в уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Марина Владимировна Орлова. – М., 2006. – 164 с.
209. Остапенко С. І. Кримінально-процесуальні гарантії права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочином : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Станіслав Іванович Остапенко. – К., 2010. – 208 с.
210. Охотіна Ю. В. Виправдання як категорія кримінально–процесуального права України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Юлія Владленівна Охотіна. – К., 2012. – 18 с.
211. Памятники римского права : законы 12 таблиц : Институции Гая : Дигесты Юстиниана : учеб. пособие. – М. : Зерцало, 1997. – 608 с.
212. Памятники русского права : вып. первый : памятники права Киевского государства : X – XII вв. / сост. доц. А. А. Зимин ; [под. ред. проф. С. В. Юшкова]. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1952. – XVI с. + 288 с.
213. Пастухов М. И. Институт реабилитации: на пути к законодательному регулированию / М. И. Пастухов // Государство и право. – 1993. – № 12. – С. 56–62.
214. Пастухов М. И. Оправдание подсудимого / М. И. Пастухов. – Минск : Изд-во «Университетское», 1985. – 112 с.
215. Пастухов М. И. Процессуально–правовые аспекты оправдания подсудимого : автореф дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Михаил Иванович Пастухов. – Минск, 1983. – 20 с.
216. Пастухов М. И. Реабилитация невиновных. Основы правового института : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Михаил Иванович Пастухов. – Минск, 1993. – 50 с.

217. Пастухов М. И. Реабилитация невиновных. Основы правового института / М. И. Пастухов. – Минск : Изд-во «Университетское», 1993. – 176 с.
218. Пахомова Г. М. Звичаєве право : навчальний посібник / Г. М. Пахомова. – К. : НАУ, 2003. – 51 с.
219. Петрухин И. Л. Оправдательный приговор и право на реабилитацию : монография / И. Л. Петрухин. – М. : Проспект, 2011. – 192 с.
220. Петрухин И. Л. Правосудие: время реформ. – М. : Наука, 1991. – 208 с. – (Серия «Конституция СССР. Личность и право»).
221. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система / М. А. Погорецький. – Х. : РВФ «Арсіс», 2002. – 158 с.
222. Подопригора А. А. Реабилитация в уголовном процессе России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 [Электронный ресурс] / Алексей Алексеевич Подопригора. – Ростов-на-Дону, 2004. – 176 с. – Режим доступа : <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/podopri/s.htm> (16.12.2012). – Загл с экрана.
223. Подосинов А. Б. Латинско-русский и русско-латинский словарь / [А. Б. Подосинов, Г. Г. Козлова, А. А. Глухов, А. М. Белов] ; под общ. ред. А. В. Подосинова. – М. : Флинт : Наука, 2004. – 744 с.
224. Поколения прав человека: основные этапы развития правовой идеи и правового института : учеб. пособие / [под ред. А. Ю. Сунгурова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 345 с.
225. Покровский И. А. История римского права : вступительная статья / И. А. Покровский ; [пер. с лат. ; науч. ред. А. Д. Рудокваса]. – СПб. : Издательско-торговый дом «Летний Сад», 1998. – 560 с.
226. Политология : энциклопедический словарь / [под общей ред. Ю. И. Аверьянова]. – М. : Изд-во Моск. коммерч. ун-та, 1993. – 431 с.
227. Полонська-Василенко Н. Запоріжжя XVIII століття та його спадщина : в 2 т. / Н. Полонська-Василенко. – Мюнхен : Дніпрова Хвиля, 1967.– Т. II. – 1967. – 248 с.
228. Полонська-Василенко Н. Українська історіографія / Н. Полонська-Василенко. – Мюнхен : Український Вільний Університет, 1971. – 104 с.

229. Полякова М. Ф. Возмещение имущественного ущерба в случаях реабилитации – одна из гарантий прав личности в советском уголовном процессе : учеб. пособие / М. Ф. Полякова ; [отв. ред. Ю. П. Касаткин]. – М. : Институт повышения квалификации руководящих кадров Прокуратуры СССР, 1986. – 34 с.
230. Полякова М. Ф. Реабилитация невиновных: гарантии чести и достоинства личности / М. Ф. Полякова // Советское государство и право. – 1976. – № 10. – С. 121–124.
231. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи : навч. посіб. / В. О. Попелюшко. – К. : Кондор, 2006. – 234 с.
232. Постанови Пленуму Верховного Суду України із загальних питань судової діяльності та у кримінальних справах / [уклад. В. С. Козадаєв]. – Х. : Фактор, 2011. – 448 с.
233. Поттешер Ф. Знаменитые судебные процессы / Ф. Поттешер ; [пер. с франц. С. В. Боботова]. – М. : Прогрес, 1981. – 302 с.
234. Права человека: история, теория и практика : учеб. пособие / [под ред. Б. Назарова]. – М. : Руссмит, 1995. – 304 с.
235. Права человека: международные и российские механизмы защиты / [А. Азаров, В. Ройтер, К. Хюфнер та ін.]. – М. : Московская школа прав человека, 2003. – 560 с.
236. Права человека : сборник международных документов. – М. : Юридическая литература, 1998. – 608 с.
237. Права человека : учеб. для вузов / [отв. ред. Е. А. Лукашева]. – М. : НОРМА, 2003. – 573 с.
238. Права, по которым судится малороссийский народ : из трех книг : Статута литовского, Зерцала саксонского и приложенных при том двух прав, также из Книги порядка [Электронный ресурс] / под ред. А. Ф. Кистяковского. – Киев : Университетская типография И. И. Завадского, 1879. – 1063 с. – Режим доступа: <http://www.knigafund.ru/books/40291/read#page1> (16.12.2011). – Загл. с экрана.

239. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення : колективна монографія / [А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода та ін.]; відп. ред. В. С. Бігун. – К. : Реферат, 2009. – 316 с. – (Бібліотека Міжнародного часопису «Проблеми філософії права»).
240. Права людини та відправлення правосуддя : путівник по інформаційних ресурсах. – К. : Британська Рада в Україні, 2000. – 116 с. – (The British Council).
241. Преображенский А. Этимологический словарь русского языка : в 3-х т. / А. Преображенский. – М. : Типография Г. Лисснера и Д. Совко, 1910–1914. – Т. 2: П–С. – 1914. – 552 с.
242. Про амністію у 2011 році : Закон України від 8 липня 2011 року №3680-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 14. – ст. 90. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1146.923.0> (08.10.2012). – Назва з екрану.
243. Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку : постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 червня 1990 р. № 5 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах : навч.-практ. посіб. / [уклад. Б. О. Кириць]. – Львів : Ліга-прес, 2008. – 408 с.
244. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 21. – ст. 208. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1146.1194.0> (08.05.2012). – Назва з екрану.
245. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 року № 721-VII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – ст. 50. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.279.0> (08.10.2011). – Назва з екрану.

246. Про деякі питання порядку здійснення судового провадження з перегляду судових рішень у суді апеляційної інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 21.11.2012 року № 10-1717/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/2012_rik.html (05.08.2013). – Назва з екрану.
247. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII [Електронний ресурс] // Голос України. – 1992. – № 22. – ст. 303. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.83.28&nobreak=1> (08.10.2012). – Назва з екрану.
248. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – ст. 358. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.223.25&nobreak=1> (08.10.2012). – Назва з екрану.
249. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду : Закон України від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 1. – ст. 1. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1086.712.0> (09.10.2012). – Назва з екрану.
250. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.10.2012 року № 223-1430/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/2012_rik.html (04.10.2012). – Назва з екрану.
251. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 року № 3773-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – №19–20. – ст. 179. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1146.976.0> (09.11.2012). – Назва з екрану.

252. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч.-практ. посіб. / [уклад. Б. О. Кириць]. – Львів: Ліга-прес, 2008. – 408 с.
253. Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків : постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 1990 р. № 11 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: навч.-практ. посіб. / [уклад. Б. О. Кириць]. – Львів: Ліга-прес, 2008. – 408 с.
254. Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні : Закон України від 17 квітня 1991 року № 962-XII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 22. – ст. 262. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.20.0> (09.12.2011). – Назва з екрану.
255. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2. – ст. 36. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.954.0> (09.12.2011). – Назва з екрану.
256. Проект USAID «Справедливе правосуддя» [Електронний ресурс] // USAID : [сайт] / Проект «Справедливе правосуддя». – Режим доступу: http://www.fair.org.ua/content/library_doc/Aug_16_2012_DMV_Interview_Tonis_TV_for_Web2.pdf (12.10.2012). – Назва з екрану.
257. Проект Кримінального процесуального кодексу України від 13.01.2012 р. № 9700 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42312 (11.12.2011). – Назва з екрану.
258. Проект Кримінально-процесуального кодексу України від 13.12.2007 р. № 1233 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1233&skl=7 (11.12.2011). – Назва з екрану.

259. Проект Кримінально-процесуального кодексу України від 19.05.2003 р. № 3456-1[Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3456-1&skl=5 (11.12.2011). – Назва з екрану.
260. Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року // Офіційний вісник України від 23.08.2006 р. – № 32. – стор. 458. – ст. 2375.
261. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (укр./рос.) : Міжнародний документ від 22.11.1984 р. № 7 [Електронний ресурс] // Рада Європи. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_804 (12.11.2011). – Назва з екрану.
262. Пятикнижие и Гафтарот. Ивритский текст с русским переводом и классическим комментарием «сончино» / [комментарий Й. Герц]. – М. : Мосты культуры, 2004. – 1457 с.
263. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
264. Рабінович П. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація / П. Рабінович, О. Венецька // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4 (71). – С. 18–28.
265. Реалізація нового КПК України у 2013 році (моніторинговий звіт) / [О. А. Банчук, І. О. Дмитрієва, З. М. Саїдова та ін.]. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2013. – 40 с.
266. Религиоведение : энциклопедический словарь [Электронний ресурс] / [под ред. А. П. Забияко, А. Н. Красникова, Е. С. Элбакян]. – М. : Академический проект, 2006. – 1256 с. – Режим доступу: <http://religa.narod.ru/zabijako/s15.htm> (11.11. 2011). – Загл. с экрана.
267. Рішення у справі «Грабчук проти України» (Заява № 8599/02): рішення Європейського суду з прав людини від 21 вересня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1179483702> (06.01.2012). – Назва з екрану.

268. Рішення у справі «Іглін проти України» (заява № 39908/05): рішення Європейського суду з прав людини від 12 січня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://cra.court.gov.ua/sud0190/about/sudova_praktyka/IGLIN/ (06.01.2012). – Назва з екрану.
269. Рішення у справі «Пантелеєнко проти України» (Заява № 11901/02): рішення Європейського суду з прав людини від 29 червня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.5446.0> (14.10.2013). – Назва з екрану.
270. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство : пособие к лекциям [Электронный ресурс] / Н. Н. Розин. – [2-е изд.]. – СПб. : Издание Юридического книжного склада «Право», 1914. – 449 с. – Режим доступа:
<http://www.knigafund.ru/books/24575/read> (01.04.2012). – Загл. с экрана.
271. Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз ; [пер. с англ.; науч. ред. В. В. Целищева]. – [2-е изд.]. – М. : ЛКИ, 2010. – 536 с.
272. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / [под общей ред. О. И. Чистякова]. – М. : Юридическая литература, 1984–1994. – Т. 8 : Судебная реформа. – 1991. – 496 с.
273. Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Ганна Василівна Рось. – Київ, 2009. – 21 с.
274. Русская Правда : в 2 т. / Институт истории академии наук СССР ; [комментарии под ред. Б. Д. Грекова]. – М. – Л. : Издательство Академии Наук СССР, 1940–1947. – Т. 2. – 1947. – 865 с.
275. Русско-чешский словарь : 40 000 слов / [под ред. Й. Влчек]. – М. : Русский язык, 1974. – 896 с.
276. Савицкий В. М. По поводу уголовно-процессуальных гарантий прав невиновного на реабилитацию / В. М. Савицкий // Советское государство и право. – 1965. – № 9. – С. 47–56.

277. Савченко А. В. Кримінально-процесуальні гарантії (за законодавством України) / А. В. Савченко // Прикарпатський юридичний вісник. – 2011. – Вип. 1. – С. 278–288.
278. Савченко А. В. Склад злочину : проблеми визначення конструктивних елементів та ознак / А. В. Савченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1 (14). – С. 261–263.
279. Савченко А. В. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А. В. Савченко, В. В. Кузнецов, О. Ф. Штанько. – 2-ге вид., виправ. та допов. – К. : Видавництво Паливода А. В., 2006. – 636 с.
280. Самович Ю. В. Право человека на международную судебную защиту : дис. ... доктор юрид. наук : 12.00.10 / Юлия Владимировна Самович. – Кемерово, 2007. – 439 с.
281. Самохвалов В. В. Законність і справедливість: теоретико-правові проблеми співвідношення і взаємодії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. В. Самохвалов. – К., 2007. – 20 с.
282. Свердлов М. Б. От Закона Русского к Русской Правде / М. Б. Свердлов. – М. : Юридическая литература, 1988. – 176 с.
283. Свод Законов Российской Империи : в 16 т., в 5 кн. / [под ред. и с примеч. И. Д. Мордухай-Болтовского]. – СПб. : Русское Книжное Товарищество «Деятель», 1912. – Т. XVI. – Ч. I. – 1912. – 729 с.
284. Седлецкий Ю. Н. Оправдательный приговор и его общественно-политическое значение : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Юрий Николаевич Седлецкий. – Москва, 1988. – 23 с.
285. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
286. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. – 2-ге видання. / О. Ф. Скакун. – К. : Алерт ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.

287. Скворцов Н. Н. Оправдание за неустановлением события преступления / Н. Н. Скворцов // Советская юстиция. – 1970. – № 10. – С. 9.
288. Скворцов Н. Н. Правовые последствия оправдания / Н. Н. Скворцов // Советское государство и право. – 1970. – № 9. – С. 109–112.
289. Словарь латинских крылатых слов : 2500 единиц / [под ред. Я. М. Боровского]. – [3-е изд.]. – М.: Русский Язык, 1988. – 960 с.
290. Словник української мови : в 11 т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – 1979. – 590 с.
291. Смітєнко З. Вдосконалення кримінально-процесуальних правовідносин на початковому етапі кримінального судочинства / З. Смітєнко, Р. Назаренко // Право України. – 2000. – № 5. – С. 37–40.
292. Смыкалин А. Довоенный период развития советской судебной системы [Электронный ресурс] / А. Смыкалин // Российская юстиция. – № 6. – 2002. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1131457> (01.01.2012). – Загл. с экрана.
293. Соловьев В. Оправдание добра / В. Соловьев ; [отв. ред. О. А. Платонов]. – М. : Институт русской цивилизации, Алгоритм, 2012. – 656 с.
294. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам : в 3 т. / И. И. Срезневский. – СПб. : Типография Императорской Академии Наук, 1893–1912. – Т. 3 : Р–О. – 1912. – 1969 с.
295. Стандарты справедливого правосудия (международные и национальные практики) / [под ред. Т. Г. Моршаковой]. – М. : Мысль, 2012. – 584 с.
296. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України : [сайт]. – Режим доступу:
http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=106782
297. Статут Великого княжества Литовского 1529 года / [под ред. А. Н. Литовской, К. И. Яблонскиса]. – Мн. : Изд-во Академии наук БССР, 1960. – 253 с.
298. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Міжнародний документ від 26.06.1945 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [сайт] / Законодавство України. – Режим

доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (04.05.2012). – Назва з екрану.

299. Статути Великого Князівства Литовського : в 3 т., 2 кн. / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченко, А. Панькова]. – Одеса : Юридична література, 2002–2004. – Т. II: Статут Великого Князівства Литовського 1566 року. Кн. 1. – 2003. – 560 с.
300. Статути Великого Князівства Литовського : в 3 т., 2 кн. / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченко, А. Панькова]. – Одеса: Юридична література, 2002–2004. – Т. III: Статут Великого Князівства Литовського 1588 року. – Кн. 2. – 2004. – 568 с.
301. Степанов В. Г. Прекращение уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособ. / В. Г. Степанов, В. В. Шимановский ; [ответ. ред. А. А. Любавин]. – Л., 1979. – 59 с.
302. Стефанчук Р. О. Компенсація моральної шкоди як спосіб захисту особистих немайнових прав : проблеми та шляхи їх вирішення / Р. О. Стефанчук // Університетські наукові записки, 2007. – № 1 (21). – С. 67–83.
303. Стойко Н. Г. Недоказанность обстоятельств уголовного дела / Н. Г. Стойко. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1984. – 104 с.
304. Стойко Н. Г. Окончание уголовного дела производством ввиду недоказанности его фактических обстоятельств : автореф. дис. на соискание степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор и криминалистика» / Николай Геннадьевич Стойко. – Ленинград, 1981. – 18 с.
305. Сторожук М. Становлення, розвиток і сутність інституту закриття кримінальної справи при недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину / М. Сторожук // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 146–150.
306. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968–1970. – Т. I. – 1968. – 468 с.

307. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2 т. / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968–1970. – Т. II. – 1970. – 616 с.
308. Строгович М. С. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности / М. С. Строгович, Л. Б. Алексеева, А. М. Ларин. – М. : Наука, 1979. – 319 с.
309. Судебная защита прав и свобод граждан : науч.-практ. пособие / [С. А. Боголюбов, В. П. Кашепов, Н. М. Колосова и др.] ; ответ. ред. В. П. Кашепов. – М. : Норма, 1999. – 255 с.
310. Судебный департамент при Верховном Суде Российской Федерации [Электронный ресурс] // Судебный департамент при Верховном Суде Российской Федерации : [сайт] / Данные судебной статистики. – Режим доступа: <http://www.cdep.ru/index.php?id=79> (04.05.2012) – Загл. с экрана.
311. Судова статистика // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 5 (105). – С. 24–25.
312. Судова статистика [Електронний ресурс] // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2012. – № 3 (6) – С. 101–116. – Режим доступу: [http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Chasopis-n03\(6\)_2012.pdf](http://sc.gov.ua/uploads/tiny_mce/files/Chasopis-n03(6)_2012.pdf) (16.07.2013). – Назва з екрану.
313. Судова статистика [Електронний ресурс] // Верховний Суд України : [сайт] / Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2012 р. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/37FA7BF4961A1F5AC2257B9B00231848?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=37FA7BF4961A1F5AC2257B9B00231848&Count=500&> (10.03.2013). – Назва з екрану.
314. Суханова Н. Н. Постановление оправдательного приговора в российском уголовном судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Наталья Николаевна Суханова. – Иркутск, 2008. – 204 с.
315. Сухарева Н. Д. Прекращение уголовного преследования на стадии предварительного расследования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нина Дмитриевна Сухарева. – Иркутск, 2002. – 178 с.

316. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклад: О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк.]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с. – (Словники України).
317. Таджиев Т. Проблемы реабилитации в советском уголовном процессе : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Турсун Таджиев. – Ташкент, 1991. – 318 с.
318. Таджиев Т. Реабилитация в советском уголовном процессе / Т. Таджиев. – Ташкент : Изд-во «ФАН», 1986. – 165 с.
319. Тананушко К. А. Латинско-русский словарь / К. А. Тананушко. – М. : ООО «Харвест», 2002. – 1040 с.
320. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : [монографія] / Татаров О. Ю. – К. – Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. – 639 с.
321. Татьяна Д. В. Реабилитация в уголовном процессе России (понятие, виды, основания). – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2007. – 144 с.
322. Татьяна Д. В. Реабилитация в уголовном процессе России (понятие, виды, основания, процессуальный порядок) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Дмитрий Владимирович Татьяна. – Ижевск, 2005. – 21 с.
323. Тексты пирамид / [под общей ред. А. С. Четверухина]. – СПб.: Журнал «Нева»; «Летний Сад», 2000. – 464 с.
324. Теория государства и права : курс лекций / [под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько]. – [2-е изд., перераб. и допол.]. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.
325. Теория государства и права : учеб. для вузов / [под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова]. – [2-е изд., измен. и допол.]. – М. : НОРМА, 2002. – 616 с.
326. Теория доказательств в советском уголовном процессе / [ответ. ред. Н. В. Жогин]. – [2-е изд., исправ. и допол.]. – М. : Юридическая литература, 1973. – 736 с.

- 03.08.2013 г.) [Электронный ресурс] // Информационная система Параграф : [сайт]. – Режим доступа: http://online.adviser.kg/Document/?link_id=1000874922 (03.08.2013). – Загл. с экрана.
338. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года № 206-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2013 г.) [Электронный ресурс] // Информационная система Параграф : [сайт]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008442 (04.07.2013). – Загл. с экрана.
339. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 12 июня 2003 года № 122 [Электронный ресурс] // Министерство юстиции Республики Молдова : [сайт]. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2> (04.07.2013). – Загл. с экрана.
340. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : текст с изменениями и дополнениями на 25 марта 2012 г. – М. : Эксмо, 2012. – 256 с.
341. Уголовно-процессуальный кодекс УССР : официальный текст с изменениями на 1 июля 1942 г. и с приложением постатейных материалов / [под ред. В. П. Ускова]. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1942. – 144 с.
342. Уголовно-процессуальный Кодекс УССР. – [4-е изд. с изменениями по 1-е октября 1925 г.]. – Харьков : Юрид. изд-во Наркомюст УССР, 1925. – 119 с.
343. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германии - *Strafprozessordnung (StPO)* : науч.-практ. комментарий и перевод текста закона. [Электронный ресурс] / Павел Голенков, Наталья Спица. – Potsdam : Universitätsverlag Potsdam, 2012. – 404 с. – Режим доступа: <http://opus.kobv.de/ubp/volltexte/2012/6177/pdf/sdrs02.pdf> (23.02.2013). – Загл. с экрана.
344. Уголовный кодекс Голландии / [науч. ред. Б. В. Волженкин ; пер. с англ. И. В. Мировой]. – [2-е изд.]. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 510 с.

345. Узагальнення судової практики Апеляційного суду м. Києва щодо постановлення виправдувальних вироків у справах публічного обвинувачення // Судова апеляція. – 2005. – № 1. – С. 161–170.
346. Українсько-іспанський словник / [уклад. М. І. Жердинівська]. – К. : Основи, 1993. – 239 с.
347. Універсали Павла Полуботка (1722–1723) [Електронний ресурс] // [упоряд. В. Ринсевич]. – К., 2008. – № 31. – 719, [1] с. – Режим доступу: <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2013/08/Універсали-Полуботка.pdf> (17.12.2012). – Назва з екрану.
348. Утяшев М. М. Курс лекций по истории политических и правовых учений / М. М. Утяшев. – Уфа : Полиграфкомбинат, 1999. – 318 с.
349. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 27 серпня 2013 року у справі №11/785/1063/13 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33645759> (30.08.2013). – Назва з екрану.
350. Ухвала Колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 червня 2013 року у справі № 5–2602км13 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31855584> (30.08.2013). – Назва з екрану.
351. Ухвала Подільського районного суду м. Києва від 04 березня 2013 року у справі № 758/2076/13–к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29862475> (30.08.2013). – Назва з екрану.
352. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду міста Києва від 18 січня 2013 року у справа № 1–кс–285/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/28667261> (30.08.2013). – Назва з екрану.
353. Ухвала Хустського районного суду Закарпатської області від 28 лютого 2013 року у справі № 309/279/13–к [Електронний ресурс] // Єдиний державний

- реєстр судових рішень : [сайт]. – Режим доступу:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29637858> (30.08.2013). – Назва з екрану.
354. Фаткуллин Ф. Н. Обвинение и судебный приговор / Ф. Н. Фаткуллин. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1965. – 531 с.
355. Фаткуллин Ф. Оправдательный приговор / Ф. Фаткуллин // Советская юстиция. – 1966. – № 8. – С. 13–14.
356. Філософія права : навч. посіб. / [Л. Д. Барачна, Н. К. Гончаренко, О. Г. Данільян та ін.]; під ред. О. Г. Данільян. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 272 с.
357. Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира: у 2 кн. – Кн. 1. / [уклад.: І. С. Гриценко, В. А. Короткий; за ред. І. С. Гриценка]. – К. : Либідь, 2011. – 560 с. – (Пам'ятки правничої думки Київського університету).
358. Філософія та енциклопедія права в університеті Святого Володимира: у 2 кн. – Кн. 2 / [уклад.: І. С. Гриценко, В. А. Короткий ; за ред. І. С. Гриценка]. – К. : Либідь, 2011. – 446, [2] с. – (Пам'ятки правничої думки Київського університету).
359. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / И. Я. Фойницкий. – [4-е изд.]. – СПб. : Типография товарищества «Общественная Польза», 1910–1912. – Т. 1. – 1912. – 567 с.
360. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / И. Я. Фойницкий. – [3-е изд.]. – СПб. : Типография т-ва «Общественная Польза», 1910–1912. – Т. 2. – 1910. – 560 с.
361. Фоміна Т. Г. Дискусійні питання щодо визначення системи кримінально-процесуальних гарантій [Електронний ресурс] / Т. Г. Фоміна // Право і Безпека. – 2010. – № 5 (37). – Режим доступу:
http://pb.univd.edu.ua/?action=publications&pub_name=pravo_i_bezpeka&pub_id=270788&mid=8&year=2010&pub_article=274886 (30.08.2013). – Назва з екрану.
362. Францифоров Ю. В. Реабилитация в уголовном судопроизводстве России / Ю. В. Францифоров // Уголовный процесс. – 2009. – № 2. – С. 44–48.

363. Французско-русский словарь активного типа / [В. Г. Гак, Ж. Триомф, Г. Г. Соколова и др.]; под ред. В. Г. Гака и Ж. Триомфа. – [3-е изд.]. – М. : Русский язык, 2000. – 1056 с.
364. Хайруллин В. И. Категория справедливости в истории политико-правовой мысли / В. И. Хайруллин. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 192 с.
365. Химичева Г. П. Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности / Г. П. Химичева. – М. : Экзамен, 2003. – 352 с.
366. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права : учеб. пособ. / [под ред. З. М. Черниловского]. – М. : Гардарика, 1996. – 413 с.
367. Хрестоматия по истории Древнего Востока : учеб. пособ. : в 2 ч. / [под ред. М. А. Коростовцева, И. С. Кацнельсона, В. И. Кузищина]. – М. : Высшая Школа, 1980. – Ч. 1. – 1980. – 256 с.
368. Хрестоматия по истории древнего мира : в 3 т. / [под ред. В. В. Струве]. – М. : Государственное учебно-педагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1950 – 1953. – Т. III: Рим. – 1953. – 275 с.
369. Цицерон М. Т. О старости. О дружбе. Об обязанностях / М. Т. Цицерон; [ответ. ред. С. Л. Утченко]. – М. : Наука, 1974. – 246 с.
370. Чангули Г. И. Недоказанность участия обвиняемого в совершении преступления как процессуальное основание к прекращению уголовного дела в стадии предварительного следствия / Г. И. Чангули // Социалистическая законность. – 1965. – № 3. – С. 58–60.
371. Чебышев-Дмитриев А. Русское уголовное судопроизводство по судебным уставам 20 ноября 1864 г. / А. Чебышев-Дмитриев. – СПб. : Издание В. П. Печаткин, тип. А. Траншеля, 1875. – 756 с.
372. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс : учебник / М. А. Чельцов. – [4-е изд., исправ. и перераб.]. – М. : Госюриздат, 1962. – 503 с.
373. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и

- буржуазных государствах / М. А. Чельцев-Бебутов. – СПб. : Равена, Альфа, 1995. – 846 с.
374. Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права : учебник / З. М. Черниловский. – М. : Юристъ, 2002. – 576 с.
375. Черниловский З. М. Русская Правда в свете других славянских судебныхников / З. М. Черниловский // Сборник научных трудов ВЮЗИ. Древняя Русь: проблемы права и правовой идеологии. – М. : РИО ВЮЗИ. – 1984. – С. 3–35.
376. Чурилов Ю. Ю. Актуальные проблемы постановления оправдательного приговора в российском уголовном судопроизводстве / Ю. Ю. Чурилов; [под науч. ред. З. Ф. Ковриги]. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 256 с.
377. Чурилов Ю. Ю. Всемирная история неправосудия / Ю. Ю. Чурилов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2012. – 186 с.
378. Чурилов Ю. Ю. Оправдательный приговор в российском судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юрий Юрьевич Чурилов. – Воронеж, 2009. – 300 с.
379. Чурилов Ю. Ю. Статистика оправданий: факты и вымысел [Электронный ресурс] / Ю. Ю. Чурилов // эж-Юрист – 2010. – Режим доступа: <http://www.gazeta-yurist.ru/article.php?i=1054> (29.08.2012). – Загл. с экрана.
380. Шапченко С. Д. Склад злочину як кримінально-правовий феномен: сутність та основні форми існування / С. Д. Шапченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1 (14). – С. 240–243.
381. Шевченко Т. Презумпція невинуватості та право на справедливий судовий розгляд [Електронний ресурс] / Т. Шевченко // Юридичний журнал. – 2009. – № 10. – Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=3304>
382. Шевченко Я. Н. Средства защиты в гражданском праве / Я. Н. Шевченко // Советское государство и право. – 1977. – № 7. – С. 55–62.
383. Шейфер С. А. Прекращение дела в советском уголовном процессе : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и

- судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Соломон (Семен) Абрамович Шейфер. – М., 1963. – 22 с.
384. Шерер Ж.-Б. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорожців та козаків України, або Малоросії / Ж.-Б. Шерер; [пер. з франц. В. В. Коптілова]. – К. : Український письменник, 1994. – 311 с.
385. Шибіко В. Ознайомлення з матеріалами кримінальної справи як важлива умова забезпечення доступу особи до правосуддя / В. П. Шибіко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2012. – С. 24–30.
386. Шибіко В. П. Забезпечення права особи на доступ до правосуддя у системі принципів кримінального процесу України / В. П. Шибіко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – С. 168–171. – (Юридичні науки ; Вип. 81).
387. Шибіко В. П. Щодо призначення і завдань кримінального судочинства України / В. П. Шибіко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Київ, 2011. – С. 16–19. – (Юридичні науки ; Вип. 88).
388. Шило Н. Я. Проблемы реабилитации на предварительном следствии / Н. Я. Шило; [ответ. ред. Б. Сарыев]. – Ашхабад : Ылым, 1981. – 200 с.
389. Шимановский В. В. Недоказанность участия лица в совершении преступления / В. В. Шимановский // Правоведение. – 1986. – № 1. – С. 84–86.
390. Шпренгер Я. Молот ведьм / Я. Шпренгер, Г. Инститорис; [пер. с лат. Н. Цветкова]. – СПб. : Амфора, 2001. – 525 с.
391. Шумило М. Є. Поняття, сутність і критерії незаконних процесуальних дій і рішень [Електронний ресурс]. / М. Є. Шумило // Національна академія внутрішніх справ : [сайт]. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/n2001_1/shymilo.htm. (12.09.2012). – Назва з екрану.
392. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія / М. Є. Шумило. – Харків : Arcis, 2001. – 320 с.

393. Эдилян А. Г. Реабилитация в советском уголовном процессе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Арцун Гургенович Эдилян. – М., 1978. – 23 с.
394. Юдківська Г. Ю. Презумпція невинуватості в кримінальному процесі України та практиці Європейського Суду з прав людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес; криміналістика; судова експертиза» / Ганна Юріївна Юдківська. – Київ, 2008. – 20 с.
395. Якуб М. Л. Демократические основы советского уголовно-процессуального права / М. Л. Якуб. – М. : МГУ, 1960. – 169 с.
396. Якупов Д. А. Проблема обвинительного и оправдательного уклонов в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Дамир Аубикерович Якупов. – М. : Академия управления МВД РФ, 1999. – 34 с.
397. Яновська О. Г. Змагальність як засада кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Електронний ресурс] / О. Г. Яновська // Національна школа суддів України : [сайт]. – Режим доступу: <http://www.nsj.gov.ua/training/judges/kpk4/> (20.10.2013). – Назва з екрану.
398. Ярошенко К. В. Возмещение вреда, причиненного гражданам действиями должностных лиц / К. В. Ярошенко // Советское государство и право. – 1982. – № 8. – С. 135–142.
399. Acquittal Following Perversion Of The Course Of Justice : A Response to R v Moore [Eletronic resource] // Preliminary Paper [A discussion paper]. – New Zealand : Law Commission Wellington, 2000. – 34 p. – Available from: <http://www.austlii.edu.au/nz/other/lawreform/NZLCPP/2000/42.pdf> (29.03.2013).

400. Alister E. McGrath *Iustitia Dei: A History of the Christian Doctrine of Justification* / Alister E. McGrath. – [3rd edition]. – UK : Cambridge University Press, 2005. – 448 p.
401. Anniversaire de la Déclaration universelle des droits de l'homme (1948–1998) [Eletronic resource] // Assemblée nationale / Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789. – Available from: <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/dudh/1789.asp>. (16.11.2012).
402. Ashworth Andrew *The criminal process: An evaluative study* / Andrew Ashworth. – [2nd edition]. – UK : Oxford University Press, 1988. – 344 p.
403. Bachmaier L. *Criminal law in Spain* / Bachmaier L., A. del Moral Garcia. – Netherlands : Kluwer Law International, 2010. – 338 p.
404. Boire R. G. *California Certificates of Rehabilitation* [Eletronic resource] / R. G. Boire. – Cited 1 Nov. – 2011. – Available from: http://www.convictionfree.com/newexp2/expungement_certificate_rehabilitation.htm (27.06.2013).
405. Bray S. *Not Proven : Introducing a Third Verdict* / Bray S. // *University of Chicago Law Review*. – 2005. – No. 72 (4). – P. 1299–1329.
406. *California Penal Code Section 1023* [Eletronic resource] // *Law and Legal research* : [site]. – Available from: <http://law.onecle.com/california/penal/1023.html> (14.11.2011).
407. Carl Schreck *Russia's 99% conviction rate thrown into question* [Eletronic resource] / Carl Schreck // *The National* : [site]. – Available from: <http://www.thenational.ae/news/world/europe/russias-99-conviction-rate-thrown-into-question> (13.02.2012).
408. Carmen V. del Rolando *Criminal Procedure : Law and Practice* / Carmen V. del Rolando. – Canada : Cengage Learning, 2009. – 576 p.
409. Chandrasekharan Pillai K. N. *Double Jeopardy Protection : A Comparative Overview* / Chandrasekharan Pillai K. N. – India : Mittal Publication, 1988. – 398 p.
410. *China's low acquittal rate* [Eletronic resource] / editor Donald C. Clarke // *Chinese Law ProfBlog* : [site]. – Available from:

http://lawprofessors.typepad.com/china_law_prof_blog/2006/11/chinas_low_acqu.html (27.05.2013).

411. Code d'instruction criminelle, novembre et decembre 1808.– No. 611, Bulletin des Lois № 214 Bis.... – France – USA : LaVergne, TN, 2012. – 104 p.
412. Code de procédure pénale [Eletronic resource]. – Available from: http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=602D623766C9350AB288877F069496DD.tpdjo03v_3?idSectionTA=LEGISCTA000024458641&cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20130415 (18.01.2012).
413. Code of Criminal Procedure of the French Republic inserted by Law No. 2000-516 of 15 June 2000 [Eletronic resource]. – Available from: <http://legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview> (19.01.2012).
414. Code U. S. Legal information institute [Eletronic resource] // U.S. Code. – rule 29. motion for a judgment of acquittal. – Available from: http://www.law.cornell.edu/rules/frcrmp/rule_29 (31.01.2012).
415. Collin P. H. Dictionary of Law / P. H. Collin. – [4th edition]. – United Kingdom. London : Bloomsbury, 2004. – 337 p.
416. Constitution of India. Photolithographed at the Survey of India Offices [Eletronic resource]. – 230 p. – Available from: <http://content.wdl.org/2672/service/2672.pdf>
417. Constitution of the State of Texas adopted by the Constitutional Convention on 6 September 1875 [Eletronic resource] // The University of Texas At Austin : [site]. – Available from: <http://tarlton.law.utexas.edu/constitutions/texas1876> (10.02.2012)
418. Constitutional Reform Act 2005 [Eletronic resource] // Legislation.gov.uk : [site]. – Available from: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2005/4/contents>. (12.02.2012).
419. Courts, law, and justice : key issues in crime and punishment / [editor William J. Chambliss]. – London : SAGE, 2011. – 317 p.
420. Criminal Appeal Act 1968: Chapter 19 Arrangment of Sections [Eletronic resource] // Legislation.gov.uk : [site]. – Available from: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1968/19/pdfs/ukpga_19680019_en.pdf (17.02.2012).

421. Criminal Justice Act 2003: Chapter 44 [Electronic resource] // Legislation.gov.uk : [site]. – Available from:
http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/pdfs/ukpga_20030044_en.pdf
(19.02/2012).
422. Criminal Justice Statistics. Quarterly Update to September 2012 [Electronic resource] // Ministry of Justice Statistics Bulletin, 2013. – London : Ministry of Justice. – 80 p. – Available from:
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/220090/criminal-justice-stats-sept-2012.pdf (07.05.2013).
423. Criminal Procedure Act 689/1997; amendments up to 260/2002 included [Electronic resource] // Legislationline.org : [site]. – Available from:
http://legislationline.org/download/action/download/id/3163/file/Finland_Criminal_Procedure_act_amended2002_en.pdf (22.04.2012).
424. Criminal Procedure Act 1967 [Electronic resource] // Irish Statute Book : [site]. – Available from:
<http://www.irishstatutebook.ie/1967/en/act/pub/0012/sec0034.html#sec34>
(02.09.2012).
425. Criminal Procedure Act 2009: sect 218 [Electronic resource] // Victorian Consolidated Acts : [site]. – Available from:
http://www.austlii.edu.au/au/legis/vic/consol_act/cpa2009188/s218.html
(19.11.2012).
426. Criminal Procedure Act 2009: sect 241 [Electronic resource] // Victorian Consolidated Acts : [site]. – Available from:
http://www.austlii.edu.au/au/legis/vic/consol_act/cpa2009188/s241.html
(19.11.2012).
427. Criminal Procedure and Investigations Act 1996 [Electronic resource]. – Available from: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/25/contents>
(21.11.2012).
428. Criminal Procedure Law of the People's Republic of China adopted 1 July 1979 [Electronic resource] // National Bureau of Corruption Prevention of China : [site]. –

Available from:

<http://www.nbc.gov.cn/article/English/LawsRegulations/200904/20090400002314.shtml> (28.04.2012).

429. David C. Ormerod Blackstone's Criminal Practice 2012 (book Only) [Electronic resource] / David C. Ormerod. – Oxford University Press, 2011. – 3328 p. – Available from:
http://books.google.com.ua/books/about/Blackstone_s_Criminal_Practice_2012_book.html?id=M1nl_TLr9OcC&redir_esc=y (31.08.2011).
430. David P. Forsythe. Human rights in international Relations / P. David. – [2nd edition]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 285 p.
431. David T. Johnson. The Japanese way of justice: prosecuting crime in Japan. – Oxford University Press, 2002. – Vol. 12 –No. 3 (March 2002). – 344 p.
432. Delmas-Marty M., Spencer J. R. European Criminal Procedures Cambridge Studies in International and Comparative Law / M. Delmas-Marty, J. R. Spencer. – UK : Cambridge University Press, 2002. – 775 p.
433. Donald L. Horowitz Justification and excuse in the program of the criminal law / L. Donald // Law and Contemporary Problems. – 1986. – Vol. 49. – No. 3. – P. 109–126.
434. Double Jeopardy (Scotland) Act 2011. 2011 (asp 16) [Electronic resource] // Legislation.gov.uk : [site]. – Available from:
http://www.legislation.gov.uk/asp/2011/16/pdfs/asp_20110016_en.pdf (17.02.2012).
435. Double Jeopardy Changes 'Insufficient'[Electronic resource] / [author of the text Roberta Mancuso] // The Brisbane Times : [site]. – Available from:
<http://www.brisbanetimes.com.au/news/queensland/double-jeopardy-changes-insufficient/2007/04/20/1176697080260.html> (12 .04.2013).
436. Dr. Ashutosh Rights of Accused / Dr. Ashutosh. – New Delhi : Universal Law Publishing, 2009. – 497 p.

437. Encyclopedia Britannica [Electronic resource] / [The Editors of Encyclopædia Britannica] // Encyclopædia Britannica : [site]. – Available from: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/417283/nolle-prosequi> (18.08.2012).
438. Federal rules of criminal procedure [Electronic resource] – U.S. Government printing office Washington, 2010. – XVI + 67, [1] p. – Available from: <http://www.uscourts.gov/uscourts/RulesAndPolicies/rules/2010%20Rules/Criminal%20Procedure.pdf> (03.12.2011).
439. Feinman Jay M. Law 101: Everything You Need to Know about the American Legal System / Feinman Jay M. – Oxford University Press, 2006. – 363 p.
440. Feldbrugge Ferdinand Joseph Maria Law in Medieval Russia / Feldbrugge Ferdinand Joseph Maria. – The Netherlands : Martinus Nijhoff Publishers, 2009. – 334 p.
441. Fifth amendment rights of persons [Electronic resource] // Cornell University Law School : [site]. – Available from: http://www.law.cornell.edu/anncon/html/amdt5toc_user.html (16.06.2013).
442. Fordham University. Medieval Sourcebook : The Anglo-Saxon Doms [Electronic resource]. – 975. p. – Available from: <http://www.fordham.edu/halsall/source/560-975doms.asp> (09.06.2012).
443. Fortescue De Laudiibus. Legum Anglie [Electronic resource] / [the translation into English and the original latin text with notes by A. Amos]. – London, Cambridge: Printed by J. Smoth, Printer to the University, 1825. – 284 p. – Available from: http://archive.org/stream/delaudibusleguma00fortuoft/delaudibusleguma00fortuoft_djvu.txt (15.07.2013).
444. Friman H. An Introduction to International Criminal Law and Procedure / Hakan Friman, Darryl Robinson, Elizabeth Wilmschurst Robert Cryer. – Cambridge University Press, 2010. – 618 p.
445. Gabriel Adeleye World Dictionary of Foreign Expressions: A Resource for Readers and Writers / Adeleye Gabriel; [edited by Thomas J. Sienkewicz, James T. McDonough]. – Mundelein : Bolchazy-Carducci Publishers, 1999. – 411 p.

446. German Criminal Procedure Law: Vol. 1: Basic – Prosecution. Authorities – Glossary / [author of the text Volker Krey]. – W. Kohlhammer Verlag, 2009. – 134 p.
447. Givelber Daniel Not Guilty: Are the Acquitted Innocent? / Daniel Givelber, Amy Farrell – NYU Press, 2012. – 224 p.
448. Göran Sluiter International Criminal Procedure : Principles and Rules [Electronic resource] / Göran Sluiter, Hakan Friman, Salvatore Zappala; [editor: Suzannah Linton, Sergey Vasiliev]. – London : Oxford University Press, 2013. – 1728 p. – Available from: http://books.google.com.ua/books?id=iQV-OooreVIC&dq=%5DG%C3%B6ran+Sluiter+International+Criminal+Procedure+:+Principles+and+Rules.&hl=ru&source=gbs_navlinks_s (30.07.2012).
449. Gould Jon B. The Innocence Commission: Preventing Wrongful Convictions and Restoring the Criminal Justice System / Gould Jon B. – NYU Press, 2007 – 364 p.
450. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland [Eletronic resource] – 50 p. – Available from: <http://www.gesetze-im-nternet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>
451. Holt D. A vindication of the conduct and principles of the printer of the Newark Herald : an appeal to the justice of the people of England, on the result of two recent and extraordinary prosecutions for libels : With an appendix [Eletronic resource]. – London : Oxford University, 1794. – Available from: <http://www.archive.org/stream/vindicationofcon00holtiala#page/n5/mode/2up> (21.02.2012).
452. Horder J. Excusing Crime / J. Horder. – New York : Oxford University Press, 2007. – 295 p.
453. Human rights watch. World Report 2011 (events of 2010). – New York : Seven Stories Press, 2011. – 651 p.
454. Hunt J. Medieval justice : cases and laws in France, England and Germany / J. Hunt. – USA. : McFarland & Company, Inc., 2009. – 775 p.
455. Introduction to Crime, Law and Justice in Hong Kong / [editores Mark S. Gaylord, Danny Gittings, Harold Traver]. – H.K. : Hong Kong University Press, 2009. – 272 p.

456. Introduction to Criminal Law / [authors Philip Carlan, Lisa Nored, Ragan Downey]. - Jones & Bartlett Learning, 2011. – 224 p.
457. John Fortescue *Fortescue De Laudibus. Legum Anglie*. Published A. D. MDCCLXXV : the Original Latin Text, with Notes / [the translation into English A. Amos]. – Princeton University, 2010. – 299 p.
458. Justia US Law: *Stout v. State* 02.11.1913 [Eletronic resource] // Justia.com : [site]. – Available from: <http://law.justia.com/cases/oklahoma/supreme-court/1913/13463.html> (23.08.2012).
459. Justia US Law. 2006 New York Code – Criminal Procedure.– [Eletronic resource]. – Available from: <http://law.justia.com/codes/new-york/2006/criminal-procedure>. (19.11.2012).
460. *La reconnaissance préalable de culpabilité* / Milica Potrebic Piccinato. – Groupe de groupe de la coopération internationale. – Ministère de la Justice du Canada, 2004. – 22 p.
461. *Laws of Alfred and Ine* [Eletronic resource]. – Available from: <http://www8.georgetown.edu/departments/medieval/labyrinth/library/oe/texts/prose/laws.html>. (16.01.2012).
462. Lea H. C. *The history of the Inquisition of the Middle Ages* / H. C. Lea. – Vol. 1. – New York. : Cosimo Inc., 2005. – 585 p.
463. *Magistrates Courts Act 1980* [Eletronic resource]. – Available from: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1980/43/pdfs/ukpga_19800043_en.pdf. (12.02.2012).
464. *Marcia Baron Justifications and Excuses* / Marcia Baron // *Ohio state journal of criminal law*. – Vol. 2 :387. – 2005. – 406 p.
465. *Martin E. A. A Dictionary of Law* / E. A. Martin. –New York : Oxford University Press, 2003. – 551 p.
466. *McGrath A. E. Iustitia Dei. A History of the Christian Doctrine of Justification* / A. E. McGrath. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 466 p.

467. Mireille Delmas–Marty *European criminal procedures* Cambridge Studies in International and Comparative Law. New Series (Vol. 25) / Mireille Delmas–Marty, J. R. Spencer. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 775 p.
468. Miriam Gur Arye Should a criminal code distinguish between justification and excuse? // *Canadian Journal of Law and Jurisprudence*. – No. 2. – 1992. – P. 215–235.
469. Missouri Constitution : Article I. Bill Of Rights : Section 19 [Eletronic resource]. – 28 August. – 2012. – Available from: <http://www.moga.mo.gov/const/A01019.htm>. (10.03.2012).
470. National Master [Eletronic resource]. – Available from: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Crime/Acquitted> (14.02.2012).
471. Nihal Jayawickrama *The judicial application of human rights law national, regional and international jurisprudence* / Nihal Jayawickrama.. – Cambridge, New York, 2002. – 965 p.
472. NYS Criminal Procedure Law [Eletronic resource]. – Available from: <http://ypdcrime.com/cpl/index.htm>. (04.10.2012).
473. Peter J. P. Tak *The Dutch criminal justice system : Organization and operation (Onderzoek En Beleid)* / Tak J. P. Peter. – Second revised edition. – UK : Eleven International Publishing, 2003. – 128 p.
474. Philippe de Beaumanoir. *Coutumes de Beauvaisis* [Eletronic resource]. – Paris : Alphones Picard et Fils, Editeurs, 1899. – 521 p. – Available from: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/BeaumanoirPhilippedeCoutumesdeBeauvaisisBd11899.pdf> (02.03.2012).
475. Rehabilitation of Offenders Act 1974 [Eletronic resource]. – Available from: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/53>. (02.04.2012).
476. Rudstein D. S. *Double Jeopardy : A Reference Guide To The United States Constitution*. / D. S. Rudstein. – U.S.A. : Greenwood Publishing Group, 2004. – 268 p.
477. Samuel March Phillipps *A Treatise on the Law of Evidence* / Samuel March Phillipps, Nicholas Hill, Esek Cowen. – Gould, Banks & Company, 1839 –

- <http://books.google.ru/books?id=BxY2AQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (03.04.2012).
478. Samuel R. Gross Exonerations in the United States, 1989 – 2012. [Electronic resource] / R. Gross Samuel, Shaffer Michael, 2012. – 103 p. – Available from: http://www.law.umich.edu/special/exoneration/Documents/exonerations_us_1989_2012_full_report.pdf (05.07.2013).
479. Schopp R. F. Justification Defenses and Just Convictions Cambridge Studies in Philosophy and Law / R. F. Schopp. – U.K. : Cambridge University Press, 1998. – 228 p.
480. Scotsman.com «Bastard Verdict» [Electronic resource]. – Available from: <http://www.scotsman.com/news/arguing-the-case-for-our-bastard-verdict-1-562883>.
481. See Solan, supra, at 145 – Proof Beyond A Reasonable Doubt [Electronic resource]. – Available from: http://www.nycourts.gov/judges/cji/1-General/CJI2d.Presumption.Burden.Reasonable_Doubt.pdf (06.07.2012).
482. Shannon Kari Just 3% of criminal cases end in acquittal : data [Electronic resource] // National Post. – Available from: <http://news.nationalpost.com/2010/08/02/just-3-of-criminal-cases-end-in-aquittal/>. (01.02.2012).
483. Singer R. G. Criminal procedure II : From Bail to Jail. / R. G. Singer. – Second edition. – U.S.A. : Aspen Publishers, 2008. – 420 p.
484. Site Web de la législation (Justice) – Lois constitutionnelles de 1867 à 1982. [Electronic resource]. – Available from: <http://laws-lois.justice.gc.ca/fra/const/page-1.html>. (11.05.2012).
485. Smith J. C. Justification and excuse in the criminal law / J. C. Smith (The Hamlyn lectures). – London : Stevens & Sons, 1989. – 133 p.
486. South African Law commission. Project 73. Fifth interim report on simplification of criminal procedure [Electronic resource]. – 2002. – Available from: http://www.justice.gov.za/salrc/reports/r_prj73_intrep5_2002aug.pdf (14.01.2012).
487. Texas constitutions 1824–1876 [Electronic resource]. – Available from: <http://tarlton.law.utexas.edu/constitutions/text/image/I02.html>. (14.02.2012).

488. The Case of State vs. Medina, 147 N. J. 43, 60 (1996) [Eletronic resource]. – Available from: <http://www.azcourts.gov/Portals/23/pdf1999/cr960289.pdf>.
489. The Case of the People of the State of Illinois, Plaintiff-Appellee vs. Harry Aleman, Defendant–Appellant. 1-95-1282. [Eletronic resource]. – Available from: http://www.ipsn.org/court_cases/aleman2_281_ill.htm (12.09.2012).
490. The Case of Bullington vs. Missouri – 451 U.S. 430 (1981) // Justia.com US Supreme Court Center [Eletronic resource]. – Available from: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/451/430/>. (12.09.2012).
491. The Case of Burks vs. United States – 437 U.S. 1 (1978) // United States vs. Ball – 163 U.S. 662 (1896) [Eletronic resource]. – Available from: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/437/1/case.html>. (12.09.2012).
492. The Case of Franz Fischer vs. Austria (Application No. 37950/97) Judgment Strasbourg 29 May 2001 [Eletronic resource]. – Available from: <http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/Hof.nsf/233813e697620022c1256864005232b7/48d131e4d22a0f98c1256a5c00295b92?OpenDocument>. (12.09.2012).
493. The Case of Gradinger vs. Austria (Application No. 15963/90) Judgment Strasbourg 23 October 1995 [Eletronic resource]. – Available from: <http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/1d4d0dd240bfee7ec12568490035df05/3004b50fdf7b2946c1256640004c2d05?OpenDocument>. (11.09.2012).
494. The Case of Kepner vs. United States – 195 U.S. 100 (1904) [Eletronic resource]. – Available from: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/195/100/case.html>. (11.09.2012).
495. The Case of Nikitin vs. Russia (Application No. 50178/99) Judgment of Strasbourg 20 July 2004 [Eletronic resource]. – Available from: <http://sim.law.uu.nl/SIM/CaseLaw/Hof.nsf/0ad4f5ba6f6a119bc125668f004c455e/3a93cb94234fb744c1256ed600341a24?OpenDocument>. (03.04.2012).
496. The Case of North Carolina vs. Pearce – 395 U.S. 711 (1969) [Eletronic resource]. – Available from: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/395/711/>. (11.09.2012).

497. The Case of *Palko v. Connecticut*. 302 U.S. 319. – Legal Information Institute [Electronic resource]. – Available from:
http://www.law.cornell.edu/supct/html/historics/USSC_CR_0302_0319_ZO.html.
498. The Case of *Perka vs. The Queen*. [1984] 2 S.C.R. 232 [Electronic resource]. – Available from: <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/5277/index.do>.
499. The Case of *R vs Carroll* QCA 394 [Electronic resource]. – 21 September. – 2001. – Available from: <http://www.austlii.edu.au/au/cases/qld/QCA/2001/394.html>.
500. The Case of *R vs Howe & Bannister* [1987] 2 WLR 568 House of Lords [Electronic resource]. – Available from: <http://www.e-lawresources.co.uk/cases/R-v-Howe--and--Bannister.php> (08.09.2012).
501. The Case of *Sanabria vs. United States* – 437 U.S. 54 (1978) // *United States vs. Ball* – 163 U.S. 662 (1896) [Electronic resource]. – Available from: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/437/54/>. (03.03.2012).
502. The Case of the *United States vs. Alvarez*, 351 F. 126 (4th Cir, 2003). [Electronic resource]. – Available from: <https://www.casetext.com/case/us-v-alvarez-84>. (01.03.2012).
503. The Case of U.S. Supreme Court. *Coffin vs. United States*, 156 U.S. 432 (1895). *Coffin v. United States* No. 741. Argued December 6–7, 1894. Decided March 4, 1895. 156 U.S. 432 [Electronic resource]. – Available from: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/156/432/case.html>.
504. The Case of *United States vs. Ball* – 163 U.S. 662 (1896) [Electronic resource] // Justia.com US Supreme Court Center. – Available from: <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/163/662/>. (03.03.2012).
505. The Case of *Vassilios Stavropoulos vs. Greece* (Application No. 35522/04) Judgment Strasbourg [Electronic resource]. – 27 September 2007. – Available from: <http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/1d4d0dd240bfee7ec12568490035df05/e3381d8f852c8cd4c1257367004f75d7?OpenDocument>. (03.03.2012).
506. The Case of *Victor vs. Nebraska*, supra, 511 U.S. at 17–20 (1994) [Electronic resource]. – Available from: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/92-8894.ZO.html>

507. The Code for Crown Prosecutors [Electronic resource]. – 7th Edition. – London, 2013. – Available from:
http://www.cps.gov.uk/publications/docs/code2013english_v2.pdf. (04.10.2012).
508. The Code of Criminal Procedure (Act No. 131 of 1948). – 97 p. [Electronic resource]. – Available from: <http://www.oecd.org/site/adboecdanti-corruptioninitiative/46814489.pdf>. (04.10.2012).
509. The Codice di procedura penale Italy. [Electronic resource]. – Available from:
<http://www.altalex.com/index.php?idnot=2011>.
510. The Code of Criminal Procedure of Japan (Act No. 131 of July 10, 1948, as last amended in 2006) [Electronic resource] / WIPO. – Available from:
http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=214811.
511. The Constitution of India. – Government of India. Ministry of Law and Justice, 2007. – 443 p.
512. The Constitution of Japan (1947) [Electronic resource]. – Available from:
http://afe.easia.columbia.edu/ps/japan/constitution_1947.pdf. (11.03.2012).
513. The Constitution of The United States of America : Analysis and Interpretation ; Analysis of Cases Decided by the Supreme Court of the United States to. – 28 June. – 2002. – USA : Government Printing Office, 2004. – 2608 p.
514. The Criminal Justice Act 2003 (Retrial for Serious Offences). – (Northern Ireland) Order 2005 [Electronic resource]. – Available from:
http://www.legislation.gov.uk/nisr/2005/203/pdfs/nisr_20050203_en.pdf.
515. The Criminal Procedure Act. With subsequent amendments, the latest made by Act of 30 June 2006. – Ministry of Justice and the Police. – No. 53. – 138 p.
516. The German Code of criminal procedure Stpo – Section 373a [Procedure for a Penal Order] [Electronic resource]. – Available from: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p2127.
517. The Japanese Way of Justice : Prosecuting Crime in Japan [Studies on Law and Social Control Series] – Vol. 3. – USA : Oxford University Press, 2001. – 344 p.

518. The Law Reform Commission Consultation Paper On Prosecution Appeals In Cases Brought On Indictment (Lrc Cp 19 – 2002). – Ireland : The Law Reform Commission, 2002. – 111 p.
519. The Ne Bis in Idem Principle in EU Law European monographs (Tom 72) Bas van Bockel Kluwer Law International, 2010 – 267 p.
520. The Rules of Insanity : Moral Responsibility and the Mentally III Offender. – USA : State University of New York Press, 1996. – 156 p.
521. The Transnational ne bis in idem Principle in the EU. Mutual Recognition and Equivalent Protection of Human Rights [Eletronic resource]. – P. 249–276. – Available from:
<http://www.utrechtlawreview.org/index.php/ulr/article/view/URN%3ANBN%3ANL%3AUI%3A10-1-101029/10> (09.02.2012).
522. Thomas G. C. Double Jeopardy: The History, the Law / George Conner Thomas. – NYU: Press, 1998. – 349 p.
523. Thomas J. Adult Criminal Court Statistics, 2010 /2011 [Eletronic resource] / J. Thomas [editor Mia Dauvergne] // Statistics Canada. – Available from:
<http://www.statcan.gc.ca/pub/85-002-x/2012001/article/11646-eng.htm#a1>
 (11.01.2012)
524. Thomas R. Van Dervort American law and the legal system: equal justice under the law / Thomas R. Van Dervort. – London : Cengage Learning, 1999. – 386 p.
525. Timothy L. Hall The U.S. legal system: acquittal – juristicion / L. Hall Timothy Salem Press, 2004. – 797 p.
526. Tochilovsky Vladimir Jurisprudence of the International Criminal Courts and the European Court of Human Rights: Procedure and Evidence Leiden : Martinus Nijhoff Publishers, 2008 – 912 p.
527. Top guns debate judicial reform [Eletronic resource]. – Available from:
http://lawprofessors.typepad.com/china_law_prof_blog/files/taiwanconvictions.pdf.
528. Victorian Consolidated Acts, Criminal Procedure Act 2009 – SECT 218 [Eletronic resource]. – Available from:

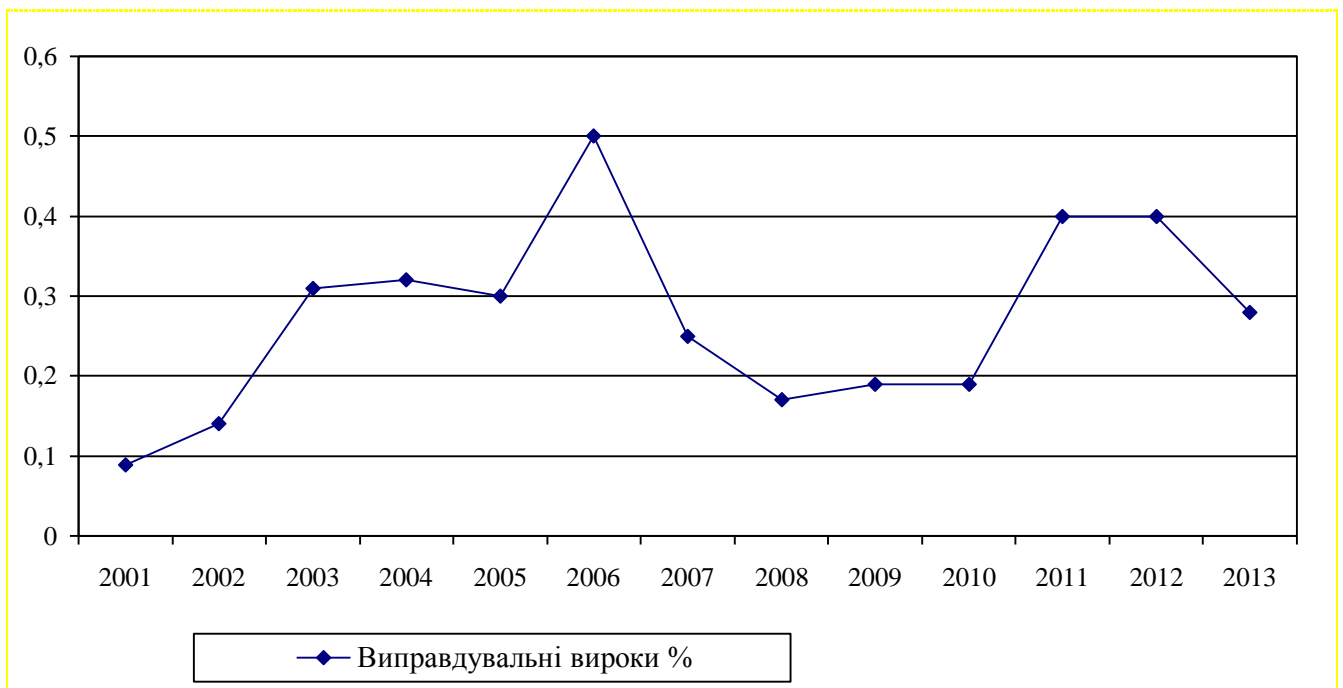
http://www.austlii.edu.au/au/legis/vic/consol_act/cpa2009188/s218.html
(10.02.2012)

529. Wallace J. Webster's New World Law Dictionary (1st Edition) / J. Wallace. – Editor–Susan Ellis Wild. – U.S.A. : Webster's New World, 2006. – 336 p.
530. Webster M. Webster's New Dictionary of Synonyms / M. Webster. – U.S.A. Massachusetts : Springfield, 1984. – 942 p.
531. Westen & Mangiafico, The Criminal Defense of Duress : A Justification, Not an Excuse – And Why It Matters, (2003). – Vol. 6. – Buffalo Criminal Law Review, 833. Social Science Research Network [Electronic resource]. – Available from: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=503462. (10.02.2012).
532. Wheeler John Essentials of the English Legal System [Electronic resource]/ John Wheeler. – New Jersey : Pearson Education, 2006. – 391 p. – Available from: http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=New_York_City&action=history. – (Frameworks Series) (16.12.2012).
533. Will 2004 See Human Rights. Reforms in China? // Dialogue Vol. 14, 2004. – P. 1–8.

ДОДАТКИ

Додаток А

Графік виправдувальних вироків ухвалених судами загальної юрисдикції за 2001–2013 рр. (за даними судової статистики)

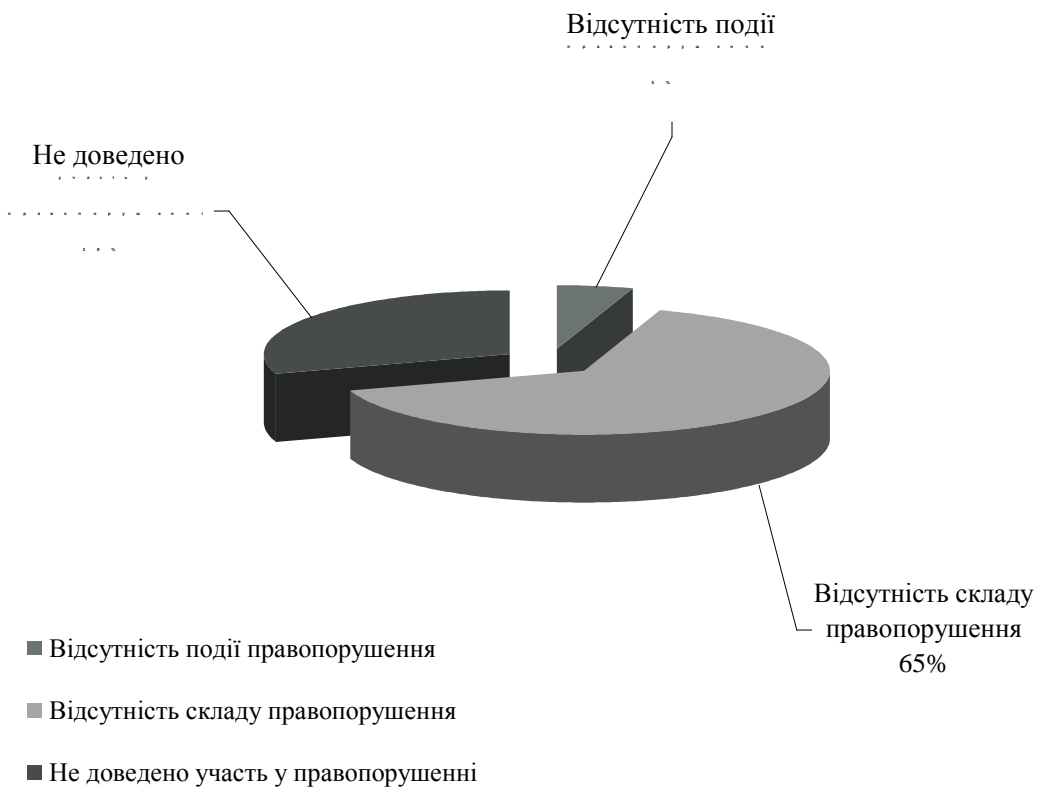
Додаток Б

Співвідношення кількості проваджень, що закриті за підставами, що надають право на реабілітацію органами досудового розслідування та прокуратури за «основними показниками роботи органів досудового слідства прокуратури України станом зна 20.11.12 – 31.12.12 рр. за даними Генеральної Прокуратури України.

Підстави за якими провадження закрито	Кількість	%
Відсутність події кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК)	321	22,2
Відсутність складу кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК)	1126	77,8
За не встановленням достатніх доказів винуватості особи (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК)	1	0,07

Додаток В

Структура ухвалених виправдувальних вироків за

Додаток Г

Співвідношення кількості проваджень закритих за підставами що не дають право на реабілітацію судами першої та апеляційної інстанцій в період лютий 2013 р. – березень 2013 р., (опрацьовано 102 ухвали)

Підстави за якими справа закрита	Кількість	%
Дійове каяття	4	3,9
Примирення винного з потерпілим	12	11,8
Зміна обстановки	1	1
Передача на поруки	4	3,9
Закінчення строків давності	5	4,9
Амністія	–	–
Помилування	–	–
Щодо померлого	1	1
Відмова потерпілого або його представника від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення	75	73,5

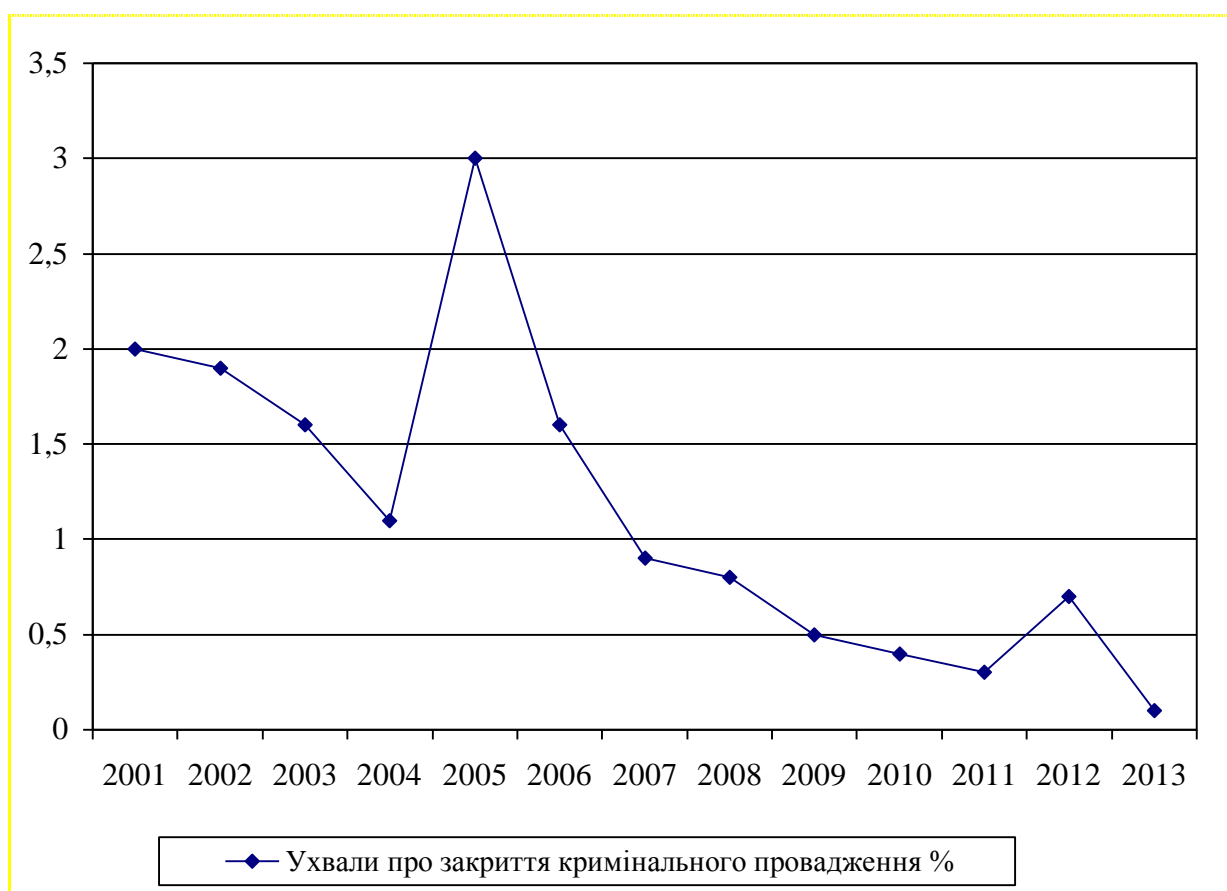
Додаток Г

Статистичні дані щодо кількості ухвалюваних судовими інстанціями виправдувальних вироків у процентному відношенні.

Країна	%
США	8,7 – 30
Європа загалом	25,0 – 50,0
Франція	1,8 – 31
Англія та Уельс	2,4 – 25
Німеччина	0,9 – 2,8
Канада	1 – 3
Австралія	19,8 – 21,4
Японія	Менше 1 – 5,1
Росія	0,8
Україна	0,2
Грузія	0,1
Китай	0,66
Південна Корея	Менше 0,5
Тайвань	12

Додаток Д

Графік закритих проваджень судами апеляційної та касаційної інстанції за відсутності події та складу злочину за 2001–2013 рр. (за даними судової статистики)

Додаток Е

Результати анкетування суддів місцевих загальних судів міста Києва проведеного у вересні – жовтні 2013 року. Опитано 142 респондента.

Питання анкети і варіанти відповідей	Результати	
	Всього відповідей	%
1. Що, на Вашу думку, слід розуміти під виправданням особи у кримінальному процесі України:		
а) це визнання особи невинуватою за вироком суду першої інстанції;	65	46
б) це визнання особи невинуватою також за ухвалою суду в апеляційному, касаційному порядку або за нововиявленими обставинами;	54	38
в) це визнання особи невинуватою також за постановою прокурора про закриття кримінального провадження за реабілітуючими підставами (пункти 1–3 ч.1 ст. 284 КПК України);	16	11
г) це також рішення прокурора, суду про закриття кримінального провадження у зв'язку з набранням чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;	1	1

г) це також рішення прокурора, суду про закриття кримінального провадження у зв'язку з існуванням вироку по тому самому обвинуваченню, який набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;	1	1
д) інший варіант відповіді	4	3
2. Чи означає положення ч.1 ст.373 КПК про те, що виправдувальний вирок ухвалюється судом також за підставами, передбаченими пунктами 1 і 2 ч.1 ст.284 КПК (встановлення відсутності події кримінального правопорушення; встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення), незалежно від того, чи вважає прокурор доведеними подію чи склад кримінального правопорушення:		
а) так, вважаю, що суд має право ухвалити виправдувальний вирок самостійно, за своїм внутрішнім переконанням;	135	95
б) ні, я так не вважаю, бо судом має бути врахована позиція прокурора;	3	2
в) інша відповідь	4	3
3. Чи доцільно залишати у КПК		

України. крім підстав для ухвалення виправдувального вироку, визначених ч.1 ст.373 КПК (якщо не доведено, що вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа, або що в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення) , ще й підстави, передбачені пунктами 1 і 2 ч.1 ст.284 КПК:		
а) так, доцільно, бо ці підстави відрізняються;	67	47
б) ні, недоцільно, бо підстави, передбачені ч.1 ст.373 КПК, охоплюються підставами, передбаченими пунктами 1 і 2 ч.1 ст.284 КПК);	38	27
в) важко відповісти.	37	26
4. Чи доцільно виділяти в законі, зокрема в КПК України, право особи на виправдання:		
а) так, доцільно. Таке закріплення буде сприяти визнанню не лише в законі, але й на практиці ухвалення виправдувального вироку не винятком, а звичайною практикою;	62	44
б) ні, недоцільно, достатньо вже закріплених у законі презумпції невинуватості, права на судовий захист і на справедливий судовий розгляд;	64	45
в) інший варіант відповіді	4	3

г) важко відповісти.	8	6
5. Чи має бути законодавцем визнано відмову прокурора від обвинувачення однією з підстав для виправдання обвинуваченого:		
а) так, але за умови, що суд визнає при цьому наявність однієї з передбачених КПК України підстав для ухвалення виправдувального вироку (ч.1 ст.373 КПК);	50	35
б) ні, відмова прокурора від обвинувачення, як обставина, що виключає подальше кримінальне провадження в суді, має залишатися підставою для закриття провадження (п.2 ч.2 ст.284 КПК);	82	58
в) інший варіант відповіді	7	5
г) важко відповісти.	3	2
6. Чи є виправданим, з точки зору виконання завдань кримінального провадження (ст.2 КПК), зокрема вирішення питання щодо винуватості обвинуваченого, ліквідація в КПК 2012 року інституту повернення судом кримінальних справ на додаткове розслідування:		

а) так, його ліквідація має збільшити кількість виправдувальних вироків;	89	63
б) ні, його ліквідація обмежує можливості для з'ясування обставин кримінального правопорушення, що може призвести до збільшення кількості судових помилок;	45	32
в) інший варіант відповіді	3	2
г) важко відповісти.	4	3
7. Яким, на Вашу думку, є співвідношення понять «право особи на виправдання» і «право особи, визнаної невинуватою, на реабілітацію» у кримінальному провадженні України:		
а) право особи на виправдання є більш широким поняттям і охоплює право на реабілітацію;	74	52
б) право на реабілітацію є самостійним поняттям і може реалізовуватися за клопотанням особи, визнаної невинуватою;	55	39
в) інший варіант відповіді;	9	6

г) важко відповісти.	4	3
8. Чи доцільно відмовитися від позовного порядку відшкодування особі шкоди, завданої їй незаконними діями органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури, суду, і приймати рішення про відшкодування такої шкоди з визначенням її розміру судом, який ухвалює виправдувальний вирок, прокурором, який виносить постанову про закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами:		
а) так, доцільно, такі рішення мають прийматися після набрання законної сили рішеннями, які констатують невинуватість особи;	37	26
б) ні, недоцільно, має бути збережено позовний порядок відшкодування шкоди;	100	68
в) інший варіант відповіді	3	2
г) важко відповісти.	7	5
9. Чи вплине позитивно запровадження суду присяжних за КПК 2012 року на кількість ухвалюваних судом першої інстанції виправдувальних вироків:		
а) істотно не вплине, оскільки присяжні входять до суддівської колегії спільно з професійними суддями;	64	45

б) істотно вплине, якщо у КПК України буде змінено модель суду присяжних, коли присяжні окремо виноситимуть вердикт щодо винуватості обвинуваченого	50	35
в) інший варіант відповіді	9	6
г) важко відповісти	18	13
10. Чи необхідно з метою забезпечення стабільності виправдувальних вироків передбачити в КПК 2012 року (ч.2 ст.461) положення про те, що перегляд за нововиявленими обставинами виправдувальних вироків допускається лише протягом передбачених законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності і не пізніше одного року з дня виявлення нових обставин, як це було у КПК 1960 року (ч.1 ст.400–6):		
а) так;	97	68
б) ні, це обмежуватиме право учасників провадження на оскарження незаконних і необґрунтованих виправдувальних вироків;	34	24
в) інший варіант відповіді	0	0
г) важко відповісти.	11	8

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-20/12-2043

„09” листопада 2013 р.

**Декану юридичного факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
доктору юридичних наук, професору
Гриценку І.С.
01601, м. Київ,
вул. Володимирська, 60**

Шановний Іване Сергійовичу!

Повідомляємо, що підготовлені аспірантом кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Коваль О.М. пропозиції щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України за результатами дисертаційного дослідження на тему: "Право особи на виправдання в кримінальному процесі України" (вх. №04-20/12-233962 від 24.09.2013 р.) Комітетом отримані, є слушними і будуть враховані у законодавчій роботі Комітету.

З повагою

Голова Комітету

А. Кожем'якін

036-1582
10.10.13

ЗАТВЕРДЖУЮ

Рекаор Академії адвокатури України

доктор юридичних наук, чл.-кор.

НАПРІ України

АДВОКАТИ

УКРАЇНИ

Ідентифікаційний
код 22928626

» жовтня 2013р.

Т.В.Варфоломесва

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри правосуддя Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, **Коваль Ольги Миколаївни** в навчальний процес Академії адвокатури України

Комісія у складі: професора кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України, доктора юридичних наук, професора Колесника В.А., професора кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України кандидата юридичних наук, доцента Боярова В.І.; доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук, доцента Сисоєнка Г.І. склала даний акт про те, що результати дослідження аспірантки кафедри правосуддя Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Коваль О.М. на тему: «Право особи на виправдання у кримінальному процесі України» впроважені в навчальний процес Академії адвокатури України і знайшли своє відображення в матеріалах лекційного фонду та використовуються під час проведення практичних занять з курсів: «Кримінальний процес», «Прокуратура в Україні», «Порівняльний кримінальний процес».

Результати дослідження використовуються також викладачами кафедри під час обрання тем та в підготовці дисертаційних досліджень, проведення наукових семінарів, «круглих столів», у навчально-методичних рекомендаціях для написання магістерських, курсових робіт для студентів, в тому числі студентів заочної форми навчання.

Зокрема для подальшого вдосконалення навчального процесу з дисциплін кафедри кримінального процесу та криміналістики, в якості джерел рекомендовані такі публікації:

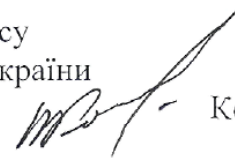
1. Коваль О.М. Порівняльна характеристика інститутів виправдання та реабілітації особи / О.М. Коваль // Науково-практичний журнал Судова апеляція. – № 1(26). – 2012. – С. 84 – 89.

2. Коваль О.М. Особливості гарантування та захисту права особи на виправдання / О.М. Коваль // Наше право. – №5. – 2013. – С. 103 – 107.

3. Коваль О.М. Право особи на виправдання: загальнотеоретична характеристика / О.М. Коваль // Держава і право: зб. наук. праць Інституту держави і права імені В. М. Корещького Національної Академії Наук України. – Вип. 59. – 2013. – С. 374 – 378.

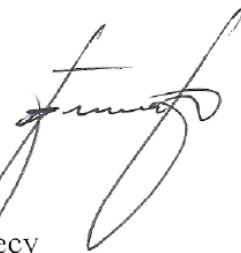
4. Коваль О.М. Поняття і види підстав виправдання особи у кримінальному провадженні України. / О.М. Коваль // Науковий вісник ужгородського національного університету. – Серія Право. – Вип. 22. – Ч. 1. – Т. 3. – С. 94 – 99.

Професора кафедри кримінального процесу
та криміналістики Академії адвокатури України
доктор юридичних наук, професор

Колесник В.А.

Доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики
кандидат юридичних наук, доцент

Сисоєнко Г.І.

Професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Академії адвокатури України,
кандидат юридичних наук, доцент

Бояров В.І.

АКТ

*впровадження результатів дисертаційного дослідження
Коваль Ольги Миколаївни «Право особи на виправдання
у кримінальному процесі України»
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
із спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність
у навчальний процес юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Комісія у складі:

Завідувача кафедри правосуддя доктора юридичних наук, професора Погорецького М. А., доктора юридичних наук, професора Шумила М. Є. та доктора юридичних наук, професора Котюка І. І. склали цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка Коваль Ольги Миколаївни на тему «Право особи на виправдання у кримінальному процесі України» використовуються у навчальному процесі факультету при проведенні різних форм занять зі студентами денної та заочної форми навчання, а також в навчально-методичних матеріалах із дисциплін «Кримінально-процесуальне право» і «Актуальні проблеми кримінального процесу України».

Основні результати дисертаційного дослідження Коваль О. М. відображені в таких публікаціях:

1. Коваль О. М. Порівняльна характеристика інститутів виправдання та реабілітації особи / О. М. Коваль // Науково-практичний журнал Судова апеляція. – № 1(26). – 2012. – С. 84 – 89.
2. Коваль О. М. Особливості гарантування та захисту права особи на виправдання / О. М. Коваль // Наше право. – №5. – 2013. – С. 103 – 107.
3. Коваль О. Н. Право на реабілітацію в уголовном процессе Украины / О. Н. Коваль // Аграрное и земельное право. – № 3. – 2013. – С. 107 – 113.

4. Коваль О. М. Право особи на виправдання: загальнотеоретична характеристика / О. М. Коваль // Держава і право: зб. наук. праць Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної Академії Наук України. – Вип. 59. – 2013. – С. 374 – 378.

5. Коваль О. М. Поняття і види підстав виправдання особи у кримінальному провадженні України. / О. М. Коваль // Науковий вісник ужгородського національного університету. – Серія Право. – Вип. 22. – Ч. 1. – Т. 3. – С. 94 – 99.

6. Коваль О. М. Виправдувальний вирок: понятійно-категорійна сутність та основні проблеми / О. М. Коваль // «Національні інтереси та проблеми правової системи України»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 12-13 березня 2011 р. – Одеса, 2011. – С. 94 – 96.

7. Коваль О. М. Роль презумпції невинуватості для виправдання особи / О. М. Коваль // «Юриспруденція: актуальні проблеми теорії і практики»: Матеріали Всеукраїнських науково-практичних читань. 1-2 квітня 2011 р. – Львів, 2011. – С. 89 – 91.

8. Коваль О. М. Теорії виправдання в англо-американській правовій системі / О. М. Коваль // «Пошук концептуальних засад розбудови правової системи України»: Матеріали Всеукраїнської конференції. 10-11 червня 2011 р. – Львів, 2011. – С. 99 – 100.

9. Коваль О. М. Реабілітація і виправдання: порівняльна характеристика / О. М. Коваль // «Сучасний стан та перспективи розвитку української правової системи»: Матеріали Всеукраїнської конференції. 16 липня 2011 р. – Львів, 2011. – Т. II. – С. 62 – 63.

10. Коваль О. Н. Право на оправдание в системе прав человека / О. Н. Коваль // «Международной и национальные правовые средства противодействия экономическому кризису»: Материалы IV Международной научно-практической конференции, 28 июля 2012 г.; «Государство и право в условиях глобализации: ревизия подходов»: Материалы V Международной научно-практической конференции. 25 августа 2012 р. – Москва, 2012. – С. 58 – 62.

11. Коваль О. М. Загальна характеристика права особи на реабілітацію / О. М. Коваль // «Нове міжнародне та національне законодавство — нові завдання юридичної науки»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 16-17 лютого 2012 р. — Київ, 2012. — С. 84 — 86.

12. Коваль О. М. Історичний розвиток виправдання та сучасний лібералізм в системі загального права / О. М. Коваль // «Актуальні питання матеріального та процесуального права: історія, сучасність, майбутнє»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 17-18 серпня 2012 р. — Одеса, 2012. — С. 78 — 81.

13. Коваль О. М. Деякі питання реабілітації особи в кримінально-процесуальному праві України / О. М. Коваль // «Правова система України в умовах державних реформаційних процесів сьогодення»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 26-27 жовтня 2012 р. — Ужгород, 2012. — С. 213 — 214.

14. Коваль О. М. Виправдання та реабілітації у проекті КПК України / О. М. Коваль // Виправдання та реабілітація у проекті КПК України // «Проблеми реформування кримінального процесуального законодавства України в контексті європейських стандартів»: Тези доповідей та повідомлень наукового семінару, (Київ 13 березня 2012 р.). — Х.: Видавець Строков Д.В., 2012. — С. 62 — 65.

15. Коваль О. М. Зародження та генезис інституту виправдання в історії правосуддя / О. М. Коваль // «Розвиток правової системи в умовах сьогодення»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 16-17 лютого 2013 р. — Донецьк, 2013. — С.120 — 122.

16. Коваль О. М. Виправдувальні правовідносини: загальна характеристика та особливості суб'єктного складу / О. М. Коваль // «Правова держава: Історія, сучасність та перспективи формування в Україні»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 16-17 лютого 2013 р. — Ужгород, 2013. — С. 226 — 228.

17. Коваль О.М. Проблеми гарантії захисту права особи на виправдання / О. М. Коваль // «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки

– прогрес законодавства України майбутнього»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 24 лютого 2013 р. – Дніпропетровськ, 2013. – С. 106 –108.

18. Коваль О. М. Розумний сумнів як підстава для виправдання особи в кримінальному провадженні України / О. М. Коваль // «Законодавство України: недоліки, проблеми систематизації та перспективи розвитку»: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 1-2 березня 2013 р. – Херсон, 2013. – С. 144 – 145.

19. Коваль О. М. Особливості ухвалення виправдувальних вироків в суді апеляційної інстанції / О. М. Коваль // «Юридическая наука и практика в условиях современных трансформационных процессов»: Международная научно-практическая конференция. 12-13 апреля 2013 г. – Симферополь, 2013. – С. 104 – 105.

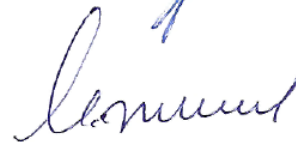
20. Koval O. M. Right for rehabilitation in the criminal procedure of Ukraine / O. M. Koval // International conference on European science and technology: Materials of the IV international research and practice conference, Vol. II., (Munich, Germany april 10th – 11th) / publishing office Vela Verlag Waldkaiburg. – Munich – Germany, 2013. – P. 233 – 238.

Завідувач кафедри правосуддя
доктор юридичних наук, професор

М.А. Погорецький

Професор кафедри правосуддя
доктор юридичних наук, професор

М.Є. Шумило

Професор кафедри правосуддя
доктор юридичних наук, професор

І.І. Котюк

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Начальник відділу ГУ КЗЕ
СБ України

Я. Могильний

«8» жовтня 2013 року

А К Т
впровадження результатів дисертаційного дослідження
Коваль О.М.

Комісія у складі наступних співробітників ГУ КЗЕ СБ України: Бондаренка Олександра Володимировича, Хороновського Олега Ігоровича та Дідківського Сергія Степановича склали акт про те, що результати дисертаційного дослідження аспірантки кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка Коваль О.М. на тему: «Право особи на виправдання у кримінальному процесі України», пропозиції щодо змін до Кримінального процесуального кодексу України 2012 року та інших законів України, а також рекомендації щодо реалізації права особи на виправдання на стадії досудового розслідування можуть бути використані в практичній діяльності органів досудового розслідування.

Додаток: пропозиції на 2 аркушах.

Члени комісії:

Бондаренко О.В.

(підпис)

Хороновський О.І.

(підпис)

Дідківський С.С.

(підпис)